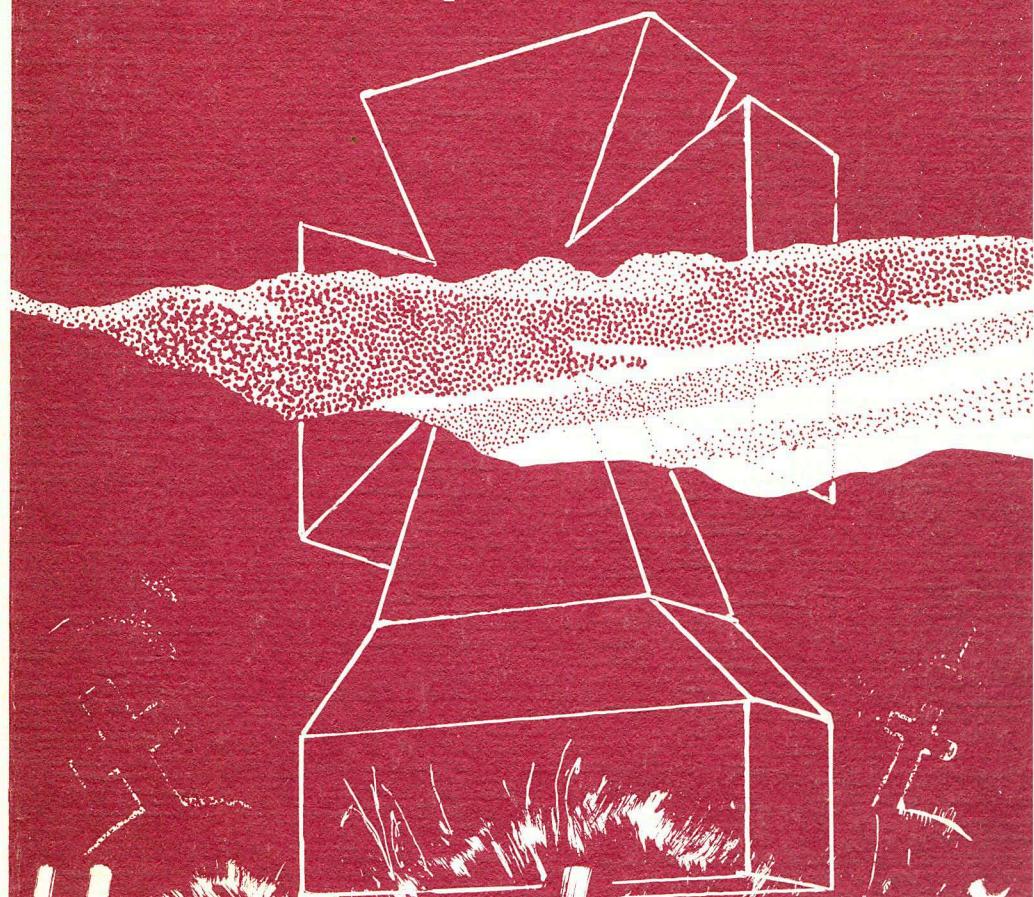

Григорій Стецюк

Неноставлений
ПАМ'ЯТНИК

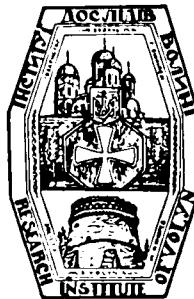
RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

No. 59

Gregory Stesiuk

UNERECTED MONUMENT

(Memoirs)

Published by
the Author and participants of these occurrences

— 1988 —

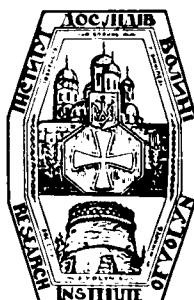
ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ

Ч. 59

Григорій Стецюк

НЕПОСТАВЛЕНИЙ ПАМ'ЯТНИК

(Спогади)

Накладом
Автора і учасників тих подій

— 1988 —

PRINTED IN CANADA BY: IMPRESSIONS — 770 Moncton Ave., Winnipeg, Man.

ГРИГОРІЙ СТЕЦЮК

ПЕРЕДМОВА

Про події і боротьбу, які перекотились через волинські ліси й села в часі ІІ-ої Світової Війни, є дуже мало видано книжок, з яких читач міг би собі уявити повну картину того, що тоді діялось. Те, що є написане, воно написане через партійні окуляри, тому і не диво, що той період порівнюються, а то й утотожнюються з періодом Визвольних Змагань 1917-20 рр.

Книжка “НЕПОСТАВЛЕНИЙ ПАМ’ЯТНИК” Григорія Стецюка якраз є однією з тих небагатьох, у якій читач знайде інший бік медалі, знайде страшну дійсність, яка розгорнулась у самовинищенні.

Григорій Стецюк, селянський хлопець, хоч він родився у м. Житомирі, але ріс і оформлювались у нього політичні погляди у глибині українських сіл. Батько Григорія, як бувший військовик, був строгий і вимагаючий, а мати була дуже релігійна і добродушна.

У спогадах він описує, як поляки своєю брутальністю зроджують ненависть у холмської і волинської молоді до польського уряду і до католицизму, який поляки насильно уводили. Як у молоді зроджуються нові почуття і оформлюються вони у бажання стати господарем у своїй хаті, бути вільним народом у колі інших народів.

Пише про прихід нового, червоного окупанта, про його господарку, яку голодна Москва почала уводити. Про вивоз людей на Сибір, про арешти свідомої молоді, а менш свідому комуністична пропаганда наче павутинням охоплювала у свої тенета.

Описує він і про брунатного окупанта, під танками якого стогнала гусеницями порізана українська земля, по якій ворог тягнувся на схід. Німці — це здавалось, західній-цивілізований народ, але виявився садистичним поневолювачем, який накладав ярмо на наш џарод. Терор, про який Стецюк описує в деталях, заставляє наш народ до спротиву, до самооборони.

Також розповідає, як він стає членом матірної ОУН, яку відчув гордість і відповіальність, як виконує небезпечні доручення і як стає зв'язковим. Про це все він розповідає без зайвих прикрас, лише на те, щоб створити читачеві живу непідроблену картину.

Ця книжка — це не літературний твір, чи претенсійний на історію — це сповідь Автора перед своїм народом, це крик його душі, це пересторога для майбутніх поколінь. Він, як учасник тих подій і боротьби, турбується за неправдивість їх насвітлення під сучасну пору. То був час, коли міжусобиці і жадоба влади партійних вожаків, перетворилася у терор і громадянську війну, вона засліплює здоровий глузд і пхає в обійми найгіршого, в обійми злочинів-братовбивства. Таким, яким той час був, він таким повиненувійти у нашу історію, щоб міг послужити майбутнім поколінням. Хочеться вірити, що ця книжка “НЕПОСТАВЛЕНИЙ ПАМ'ЯТНИК” знайде відповідне місце у нашему науково-історичному світі, як зізнання учасника.

Якраз у той період боротьби, авторки цих рядків, дороги схрещувались з дорогами Г. Стеценка, йшли разом і знов розходились.

Книжкою “НЕПОСТАВЛЕНИЙ ПАМ'ЯТНИК”, Автор ставить пам'ятник для всіх тих, імена яких є згадані у цьому спогаді.

Д-р Надія Мисечко Каркоць

МОЇ СПОГАДИ

Народився я в м. Житомирі 29-го грудня 1916 р. і там прожив мої ранньодитячі роки. Я був наймолодшим із чотирьох хлопців у родині Миколи Стецюка і Анни з дому Олішук.

Наш батько за царя Миколая був сім років у війську моряком і був старшим бацманом (що то за ранга — я не знаю). Його частина станціонувала на Чорному морі. Коли у 1905 р. вибухла війна між царською Росією й Японією, фльота, в якій був мій батько, перепливла в Портартур під Японією. Туди зібралось 48 полків. Японцям пощастило окружити Портартур і по двох місяцях царська армія почала відчувати голод та інші недостатки. Від царя Миколая прийшов наказ, щоб знайти охотників, які вивезли б з окруження полкові прaporи, тоді армія зможе здатись в полон, щоб рятувати військо від голоду.

На заклик царя зголосилося 8 осіб, між ними і мій батько. Вони позашивали 48 прaporів в одяг і пустились маленьким човником у дуже небезпечну і важку дорогу, у їх руках була гідність царської армії. Японська розвідка їх чуть не зловила, їх обстрілювали навіть з артилерії, але під покровом темної ночі їм пощастило добитись до Китаю і в Шангаї зголоситись до російської амбасади. Амбасада їх перевезла до Чорного моря і повідомила про це царя Миколая.

За цей геройський вчинок цар запросив їх до Москви і вони були гостями на хрестинах престолонаслідника Олексія. Всі вони були нагороджені за цей геройський вчинок по два хрести, по одній медалі, по 25 десятин землі, кожний з них дістав освіту і кожний мав право вчити своїх дітей безплатно.

Мій батько був суддею в Житомирі. Мене тоді ще й на світі не було, але мама нам розповідала, яким авторитетом наш тато користався, часто вони згадували, як їм добре тоді жилося. Не раз нам батько розказував за дім Романових, він

навіть молився на їх “сіятельство і їх величество” царя. Як вибухла війна у 1914 році, то батько знов опинився у морській частині на Чорному морі. Він також нам розказував про революцію, та як вони бились з більшовиками. Розказуючи, завжди підкреслював, що більшовики то грабіжники, варвари, бандити, сарана і т.д., він їх ненавидів, мабуть з ненавистю до них і помер.

Після революції наш батько в 1920 р. з усіма нами втік на Волинь під Польщу і оселився в рідному селі нашої мами в Дорогиничах на Володимирщині.

Наша мама — селянка, глибоко віруюча, скромна, дуже доброї й лагідної вдачі, щедра. Вона не виступала в нашій обороні проти батька, бо знала, що він був твердий, серйозний і рішучий, наче на суді слово-закон. Ми виростали в дусі релігійному і у великій дисципліні.

Жили ми бідно в Дорогиничах, бо батько все купував землю для синів, а з Житомира втікли одним возом без нічого. Правда, привезли цілий мішок грошей по 250 рублів банкноти, бо батько вірив, що ті гроші ще будуть добри і що ми багато дечого зможемо за них купити. Отже, мусів тяжко працювати, щоб організувати нове життя, після того, як їм добре жилося. Розповідаючи про минуле, нам батько показував хрести, медалю і знімки у царській палаті. Ми уже були дорослі, як в 1934 р. тато помер і залишив збушлявілі у мішку гроші.

Село Дорогиничі ми завжди всі чотири уважали нашим рідним селом. Його ми міряли дитячими босими ногами, вростали в його ґрунт, із усіма традиціями ходили до школи, мали друзів та вдихали повітря волинського чорнозему, яке формувало нас у дорослих людей та давало нам почуття гордості й приналежності рідної хати.

Моїх двох середуших братів подружилися й жили на господарці. Найстарший брат мав склеп за Польщі, а я дещо працював на господарстві, а дещо помогав братові у склепі. В нас було 16 десятин землі.

Польська несправедливість будить національну свідомість. У нас із старшим братом, видно, були погляди дуже подібні, бо ми з ним вимінювалися поглядами, часто говорили за війну, за переворот, ну і за політику, хоч в нас мало хто займався політикою та ще й українською. Було в нас багатенько комуністів і було дуже легко до них пристати,

але ми добре пам'ятали слова нашого покійного батька, що то вбивники, грабіжники і т.д.

Ми обидва чекали чогось чи когось, хоч не мали ясної візії, що ми чекаємо, а час йшов і зближалось до війни. Я купив собі ровера і майже кожного вечора влітку гуртом з хлопцями та дівчатами іздили до річки Буг купатися. З поблизьких околиць Холмщини теж молодь приїжджала до Буга, тут ми зустрічалися, знайомились і ділились думками, що поляки роблять на Холмщині та що вони роблять на Волині. На Холмщині, кажуть вони, є така організація, яка б'є українців, закривають наші православні церкви, або просто переробляють на костели, а в деяких селах церкви розвалюють і щораз то гірше ставляться до православних.

Ми жалілись також і для них, казали, що в нас на Волині замикають Просвіти, Рідні хати, переслідують православну віру та придушують українську мову, хочуть нас всіх сполячити. На Холмщині, вони кажуть, дуже понижують нашу молодь та називають різними образливими епітетами. Ту роботу виконували осадніки й колоністи. Сільська молодь була свідома тієї зневаги і глибоко відчувала пониження поляками. У нас на Володимирщині у 1938 р. уже всі Просвіти були закриті, але можна було організовувати "кулко младзежі", нам здавалось, що вся та біда йде з Холмщини, бо там уже починається терор.

З нашого хутора було видно села Холмщини, які ховались у садках, похилившиесь до Буга. Не можна описати тієї краси, коли сади покриваються цвітом, а його запах через Буг несеться на Волинь.

Хочу дещо згадати і за Холмщину, доля якої була дуже незавидна, а про те уже може і призабулося, а може молоде покоління й не чуло. Хочу сказати переказ про св. Миколая, (який припадає 6-го травня), який охоронив двоє діток від вовка. Я ніде не зустрічав написаного, а народ у нас про цього святого говорив скрізь.

У селі Тиховичах недалеко Буга було храмове свято на літнього св. Миколая. Село лежало на дорозі Грубешів-Крилів, у ньому була гарна велика мурована церква, мешканці села були православні українці. Недалеко від села був молодий ліс, а на краю ліса був горбочок, з-під того горбка било велике джерело. Та джерельна вода наповняла ставок і річечкою відпливала в Буг. На храмове свято до Тихович

збиралась велика сила народу з усіх усюдів. Сюди приходили старі, малі й багато молоді. Хлопці приходили, щоб подивитись на дівчат, а їх там було наче макового цвіту, а дівчата заглядали за хлопцями. По Службі Божій від церкви іде процесія до того джерела, де стояла велика статуя св. Миколая, та двоє діток, які заблудили в лісі й вовк нападає на них. Св. Миколай рукою загороджує дорогу вовкові і рятує малих дітей від смерті.

Старші, навіть молодь ішли, щоб напитись тієї оздоровлюючої джерельної води, а старші вірили, коли вони нап'ються води й поласкають вовка, а потім поласкають у себе місце, що їх болить, то св. Миколай та вовк виздоровляють людей. Мені ще й сьогодні здається, що коли б я напився води з того джерела, я був би здоровий, що міг би перевертати гори.

У роках 1938-1939 над Холмчиною повисла чорна хмара плянового руйнування поляками православних святынь. Холмщина вкрилась тяжкою жалобою і ту тяжку жалобу своїх братів поділяли всі православні українці, які жили під Польщею. Уже розвалили 112 святынь при чому у деяких випадках вірні мусять покрити кошти їх розвалювання, що виносять 1,000.00 злотих. Православних священиків переслідували й карали за відправу св. Літургії, або уділення яких-будь релігійних обслуг, вони мусіли платити як кару між 200.00 до 500.00 злотами. Православного священника з Грубешівського повіту, за те, що відслужив панахиду на цвінтари, на якому ховали православних покійників від найдавніших часів, покарали гривним сумою 400.00 злотих. Вірних православної церкви органи адміністраційної влади за оборону своєї святої віри і своєї святої церкви без кінця польська влада переслідує і карає. В Томашівськім повіті ще в 1936 р. дійшло до паціфікації українських православних церков та домів молитви. Це робилося під наглядом старостів. Органи польської адміністративної влади жорстоко карали народ за оборону своєї церкви та віри.

Звертання народу до уряду, щоб дав оборону для священиків і вірних перед репресією, бо ж конституція з 1920 р. забезпечує свободу віровизнання, не увінчалась успіхом. Холмщина втратила 300 святынь із 370, частину загrabували на костели, а решту, які можна було спалити то спалили, а

частину розбили, зруйнували. З кожного повіту на Холмщині прийшло розпорядження, що всі закриті святыні та молитовні domi будуть розбиті, щоб вони своїм виглядом не нагадували радянської Москви. Все церковне майно не передають православним, навіть кладовища забирають незалежно від того, чи церква зруйнована чи ще стоїть. Ксьондзі у супроводі поліції їздять по селах і пересвячують усі православні цвинтарі на католицькі.

Ми живемо у часі цивілізації 20-го століття, однаке вчинки польської влади не вказують на це. Одна з найстарших церков на Холмщині, Грубешівського повіту у селі Павличків — про неї мені розказували отець з Космова і п. Струтинський, як була зруйнована. Розповідь була дуже подібна, але коли я побачив на власні очі, то я онімів. Стовпи церкви були порозрізувані, сокирами порубані св. образи, іконостас погнутий, попереломувані хрести. На румовищах св. церкви, люди з плачем, зойками і гарячими молитвами клоняють свої голови до тих Руїн. Їх душевний біль відбивається на їх до краю зболілих обличчях. Моє перше враження було таке сильне, що я не міг себе опанувати і мусів на хвилинку відійти від людей. Підомною затряслись ноги, я відчував глибоке переживання вірних і я почав разом з ними молитись. Я не пригадую, як я молився, бо то фактично була хвилина глибокого релігійного поклону св. Храмові, який став руїною — це був нечуваний злочин.

Ще раз хочу згадати село Шиховичі, яке пишалось гарною мурованою церквою та статуями св. Миколая, двома діточками і вовком, що стояли біля джерельної води, яка випливала з-під горбка. Після храмового свята, після Миколая у 1938 р. поляки замкнули церкву, бо не могли здемолювати, завалити; церква була мурована, але пізніше вони зробили руїну в середині церкви. Іконостас, престіл, хрести — усе було порубане, поломане, знищено, залишились тільки муровані стіни. Статую св. Миколая побили, понищили. До Космова приїхали “щельци” і разом з поліцією хотіли знищити церкву, але народ дав спротив і церкви той раз не завалили, за те всі ікони позривали й повикидали в Буг. Коли вони приїхали вдруге, то зробили руїну з цілого села. Вони повибивали людям вікна, порізали подушки та повикидали надвір, вітер тим пір’ям наче снігом дмухав і в літі стала зима. Били скло і вимішували з мукою

та іншою їжею, а в кого була нафта, щоб засвітити вечером лямпу, то на закінчення вони усе поливали нафтою. Я перебував в літі в 1938 і 1939 рр. на Холмщині, то мені довелось багато дечого бачити. Так поруйнованих сіл було багато.

В селі Телятині після такого погрому все село було без хліба, без харчів, а у хатах не було ні вікон ні дверей. Два тижні пізніше приїхав польський ксьондз, зібрав усіх людей біля хреста, що стояв посередині села, сказав людям, що від нині вони уже будуть католиками, зневажив тайство хрещення і почав християн наново хрестити. Я скоро побіг до свого ровера і чим швидше йду додому (уже почалися жнива, це був 1938 рік) та так собі думаю, що той проклятий ксьондз хотів і з мене зробити католика і в той час в мене стала велика ненависть до кожного поляка. Дорогий читачу, прошу, коли читатимеш ці рядки, схили у пошані свою голову перед великою руйною, яку зазнала вітка української землі — Холмщина. (До Холмщини я повернувсь в 1943-44 роках).

Польський ураган, який ломав, палив, нищив наші історичні споруди, нашу гордість і нашу ідентичність і це все діялось у 20-му столітті, — це було з благословенням польської католицької ієрархії, варшавського уряду при підтримці Ватикану. Наш народ переживав часи диких орд, пролив море крові невинних людей. Всяку нищівну роботу на Волині осадники, вони і зневажали людей.

Тому, що в нас був склеп і я їздив по закупи продуктів до Крилова, до Грубешова, при тім була різна розмова. Очевидно найбільше говорили про те, що нас боліло, що Варшава хотіла окатоличити і запольщити українців-холмщан. Наша молодь почала турбуватись таким станом і наступом Варшави як в Холмщині так і Волині. Це мене спонукало цікавитись політикою. На ці теми ми вже говорили щораз частіше. Мій старший брат уже був більше поінформований у тих всіх справах, мені він звертав увагу, що політика, то делікатна справа і з нею треба бути обережно. Поляки нас б'ють, руйнують наші церкви, а коли б вибухла війна, то напевно заберуть до війська і сподіваються, що ми будем іх боронити! В Галичині виходить український журнал „Сурма”, її дістав у когось Клим Гайворонський і хтось доніс про це поліції, що він його читає і

Клима засудили на два роки ув'язнення. У нас тільки Гайворонський покараний за українську справу, а решта, то все за комунізм. Чи ти пам'ятаєш, — питав у брата, — що наш батько казав про комуністів? Що то грабіжники, злодії і т.д. Я читав в часописі за суд і вирок смерті для Данилишина й Біласа, як хлопці й дівчата співали пісень, а їх у Львові повісили. Замикаючи Просвіти і Рідні хати, поляки думали, що зупиняє національну свідомість, національний розвиток. Такий журнал „Сурма”, який легально виходив у Галичині і кожний, що міг читати на Волині, за нього дістав два роки в'язниці.

В моєму серці ненависть горіла наче вулькан до поляків за знущання над народом, священиками, руйнування спадщини, історичних вартостей, святынь і т.д. і було бажання помститись за всі ті кривди. Наш сусід, уже старший чоловік, але дуже розсудливий, я його й питав: „Що ви, дядьку, думаете, буде далі?” „Ой, хлопче-хлопче, буде ще гірше, це тільки початок”. Яку правду він казав!

ПОЛЬСЬКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА 1 ВЕРЕСНЯ 1939 Р.

„Не дами гузіка” — як день так ніч поляки через радіовисильню кричали, але за два тижні віддали державу. На Бузі біля Устилуга де була польська формація, бій був не цілий і поляки зложили зброю, частина їх втікла до Луцька теж не на довго. Українська молодь користаючись з обставин, почала собі брати зброю, хоч осадники й колоністи її не давали, навіть були жертви, але наші зброй набрали. За те комуністи, які вийшли з в'язниць і з Берези Картузької, почали розправлятись із польською поліцією за всі кривди їм заподіяні. Війська не зачіпали — військо поромами верталось в Польщу, але цивільній адміністрації, осадникам і поліції мали нагоду відплатитись за всі кривди. Поляки сподівались, що українські комуністи їм простять все і їх помилують, але за пару днів побачили, що їм треба зникати і вони як зайці втікали.

В той час в мене зродилось бажання до боротьби за вільне і краще життя для свого народу. Наші комуністи з радістю і нетерпливістю очікували „визволителів” Червоної Армії, не передбачаючи нічого злого. Не тільки комуністи, але почувся голос націоналістів, яких було менше по селах,

як комуністів, але в містах вони були. Коли Польща розвалилась, а совети ще до нас не дійшли, то Володимир Волинський замайорів жовто-синіми прапорами, майорів також на головній пошті. Це вказувало на те, що тут мусіла уже існувати націоналістична клітина ОУН. Поляки дивились криво на націоналістичний рух, навіть робили собі нотатки, може пригодяться, а як мали якусь можливість щось українське знищити, то нищили, хоч правда вони були здивовані, що українці бодай трошки, але відплачували за тяжкі кривди, що поляки робили протягом 20-ти років.

ЧЕРВОНИ У ВОЛОДИМИРІ

В наше місто прийшли „товариші” із всякого роду лозунгами і люди йдуть до Володимира, щоб їх побачити. Кажу я до свого брата, що я теж їду їх побачити. Брат лише всміхнувся і мовчить, я ще раз сказав, що їду, бо мене жодна робота зараз не цікавить. Я сів на ровер і тільки переїхав у друге село Бискупичі, а там повно людей на дорозі і чекають Червоної Армії, їх голос лунає по всій дорозі. Ось іде машина, два червоноармійці взаду і біля шофера одна особа. Вони зупинилися біля нас, питаютися, як, що. Ми їм розповідаємо, які поляки були жорстокі і як вони нищили нашу культуру. Вони нас запевняють, що ми відтепер будемо жити в сім’ї Радянського Союзу вільно й свободно, бо нам уже відчинились двері до нього. Ми всі задоволено всміхнулись, це ж і є те, на що ми так чекали. Один із старших запитав у дівчини з гурту: „Чия, ти думаєш, є ця машина?” Дівчина каже: „Ваша”. „Ні, так не можна говорити” — каже старшина, — „машина є наша!” Ми всі засміялися й сказали, що й ми можемо їхати нею. Старшина скрива поглянув на нас і сказав: „Як вам уряд дастъ, то й ви можете, але ви раніш мусите заслужити перед урядом і партією.”

За пару хвилин наближаються червоно-армійці, виглядають наче вони українці, але дуже виснажені, худі, вибуджені. Німецьке військо було чисте, добре відживлене, здисципліноване. Один червоноармієць питає у нас: „Як далеко до Варшави?” Ми, сміючись, відповідаємо: „Як вийдете за село, то й буде видно Варшаву...”

Я сідаю на ровер і їду, бо таки хочу побачити, що

робиться у Володимири. Військо йде не лише дорогою, а скрізь полями, правда вони виловлювали польські недобитки і зганяли їх до Володимира. Майже під самим містом я запитав у одного: „що з вами є, що ви всі наче вас у домовину поклали?” Він сказав, що їх виснажила дорога, бо вони йдуть 24 години. Німці виглядають власені, як кабанці, п'ють ром, ідять чоколяду й курять добре цигарки”.

Я виймаю свої цигарки й частую ними своїх співбесідників. Розмова переходить на політичні теми, але я в той час на ній не дуже то розумівся. До нас підходить капраль, має дві гречки-відзначки на сорочці. Помітно було видно, мої бесідники зовсім перестали розмовляти. Я витягаю цигарки й частую того підстаршину, але він мені дякує за буржуазні видумки, з гордістю рве кавалок часопису, зкручує з корешків велику цигарку й курить. Цигарка займається, а він каже: „Ми є робітники і ми є проти панів і проти багачів.” Я думав, що може він і правду каже. Залишив я їх, бо вже по-обіді, а я таки хочу побачити, що робиться в місті.

У Володимири повно війська, танки патрулюють, скрізь повно народу дивиться на „визволителів”. Радіо зі Львова проголосило, що рубель дорівнює золотому, та цілий день і ніч веде пропаганду за щасливе й радісне життя в Союзі.

В місті виглядає цілком відмінно від пропаганди через радіо. Кожний червоноармієць купує, що може 3-4 звої матеріялу, 3-4 костюми, 5 пар черевик, чобіт, взагалі, що лише захватять. На запит людей вони відповідали, що хотіли мати пам'ятку із західних земель, щоб там бачили, які є тут товари. Дехто з людей висловлюється — та це ж грабіж, а інші кажуть: „Хай беруть, цього барахла хватить і для нас і для них.”

Наши комуністи дальше ведуть пропаганду, що тепер прийшов час вільно та спокійно жити, уже не буде ні біdnих, ні багатих, всі будуть ріvnі і справа буде розв'язана для всіх. Кожного вечора відбуваються збори і кожного вечора говориться про те саме, про щасливе життя.

Раптом чутка — границя буде на Бузі, і що червоні вертаються з-під Любліна та ставатимуть понад Бугом. Робиться паніка, дехто втікає в Польщу, інші на Холмщину, Буг ще відкритий. Найбільше втікали поляки, німці й чехи, з поміж українців найбільше утікали інтелігенція. Якби наш

батько був живий, то ми напевно були б втікли на Холмщину, а так ціла наша родина залишилась під самою границею. Якби совети побули довше, то напевно нас, як кулаків, вивезли б на Сибір. У 1941 р. два рази НКВД робило трус і перший раз знайшли 10 польських набоїв у стрілі на хаті. Ніхто з нашої родини не знав про ті набої, тому я думаю, що вони самі їх туди поклали й самі знайшли. Старший лейтенант НКВД приготовив протокол і ми всі мусіли підписати, що вони знайшли у нас десять набоїв. Крім того він нам загрозив, щоб про це нікому нічого не згадувати, що вони у нас шукали за зброєю, бо нам усім пахнутимуть білі ведмеди. Щойно, коли вони втікли від нас, ми довідалися, що у всіх кулаків вони шукали за зброєю, але всі як і ми мовчали.

ГРАНИЦЯ НА БУЗІ

Коли большевики почали відступати із Холмщини, то між людьми стала велика паніка. Народ натерпівся під поляками і повірив у совєтську пропаганду, лишає все, бере родину і те, що влізе на віз і відступають разом з совєтами. Дехто веде корову, а дехто й дві і якісь ще й поросята, та шукають кращого спокійнішого місця, але де, вони самі не знали.

Ніхто не бере під увагу, що відступаючі совети грабують фільварки, забирають всі машини, худобу, женуть їх цілими табунами, забирають все з міст. Майже цілий місяць все перевозили на Волинь, а на останку почали забирати снопи із збіжжям. Коли німці повернулись назад під Буг, то були злі до краю. Бо коли німці відступали з-під Луцька, то нічого не зачилили, хоч дещо купували.

Більша половина того майна змарнувалася, зогнила, залізо зіржало. Цивільного населення повно і по селах і у Володимири. Границя на Бузі починає помалу замикатись, стоять сторожа, яка ловить тих, що хочуть перейти. У місті справа стає серйозна, всі вулиці забруджені, повно різного сміття, бо ж дехто й худобу тримає біля озера, а крім того місто порожнє від харчів і всякого рода продуктів. В склепах порожньо, уже нічого не можна купити. Совети привозять корішки, сірники, сіль, нафту і часто горілку.

Народ почав кричати і то переважно біdnі, бо біdnі не

мали ніякого запасу. Відкрився чорний ринок, там можна все купити, але треба було платити великі гроші.

Перша проблема із втікачами із-за Бугу. Наші комуністи ведуть пропаганду, щоб вони їхали в Донбас, бо там є багато роботи, є засоби всіх примістити на фабриках, копальннях, там є роботи скільки хочеш. Велика частина холмщан поїхала, частинно роз'їхались по селах і так, як декому вдалося приміститись, так і жив.

Вертаються наші холмщани назад з Донбасу, — дехто перед, а дехто після Різдва. На запитання: „як там?”, відповідають „поїдьте самі, то побачите... а ми хочемо назад додому, на Холмщину”. На східніх областях України велика біда, там голод, холод і воші. Перейти Буг це не зовсім легка справа, пограничники стріляють, стріляють на все. Я теж мав багато приятелів холмщан, думаю що й вони в Донбасі. Видко, мусили добре влаштуватись, коли ні одного нема назад. Незадовго по нашій розмові гульк — мої приятелі холмщани завітали у нашу хату. Я до них відразу з мокрим рядном: „Я думав, що всі хлопці рухливі, добре влаштувались та й про мене вже забули.” Моя мама зробила добрий обід і після того ми почали засипати їх питаннями. На всі питання була одна відповідь: „Чорна біда!” Склепи порожні, а як і є якийсь матеріял, то дуже дрантивий і за тим черга від год. третьої ночі. Народ наче глухий і німий, ніхто нічого не скаже, а живуть так бідно, що й кусника хліба не мають, щоб комусь дати.

„Ми уже були два дні у Володимири, а сьогодні рішили прийти до тебе, як до старого приятеля просити, як би то нам дістатись назад на Холмщину і залишити цей „рай”? Залишити цей „рай” і вернутись на Холмщину не велика штука, але треба підготовитись до того, бо то уже не так, як було тоді, коли ми приходили купатись, тепер треба переходити границю.”

За пару день усе було приготоване, мій товариш, який жив над самим Бугом погодився їх перевезти. Коли уже все було готове, я йм сказав: „Сьогодні вечером підете за Буг, але пам’ятайте, як справа у нас погіршає, то може я з братом, або й ще хто прийдемо до вас, щоб ви нам допомогли, як буде потреба.” Вони всі три радо погодились.

Ніч була тиха і зірки освітлювали уже добре замерзлу землю. Снігу не було і від замерзлої землі відбивався звук

чобіт. Я допоміг їм пообмотувати чоботи старими ганчірками, щоб не було чути їхньої ходи, бо до Буга було два кілометри.

Прощаючись поблагословили один одного, побажали веселих свят Різдва Христового і Щасливого Нового Року, обнімали один одного і з слізами в очах розійшлися з надією, що ще стрінемось. Вони пішли до Буга, а я ще довго стояв із страхом, чи не буде стрілянини, або чи не випустять ракети, яка освітить і їх. Було все тихо, слава Богу, мабуть і вони і я були щасливими і я пішов до дому. Довго не міг спати, різні думки перебігали. А що, коли Буг ще не замерз і вони мусять переходити через крижано-холодну воду, але тоді потішав себе, що ми ж Буг добре знаємо, вони дадуть собі раду.

На слідуючий вечір зайшов я до свого приятеля, який уможливив їм перехід, він також півердив, що стрілянини не було все було спокійно, значить, перехід удався. Він знав багато прикрайх історій, але мовчав.

У Володимирі тяжка ситуація, повно холмщан, які напів хворі поверталися із Донбасу і не можуть вернутись на Холмщину, бо кордон закритий. До Володимира приїхала німецька комісія, яка в першу чергу забирає німців до Німеччини, бо було багато німецьких колоній навколо міста. Німці, члени комісії, чисті, акуратні, гарно вдягнені, ходять по місті й роблять знімки із засмічених, переповнених людьми вулиць. Холмщани старались пристосуватись до німців наче якась родина, щоб лише вийти за Буг.

У місті з кожним днем ставало гірше, бо навіть корішків не можна було купити не то одягу, харчів чи медикаментів. В той самий час по селах іде пропаганда, що „у нас все безплатно, як лікарі так і медицина”. Коли ж біdnі добивались за чимсь, то їм казали: Ще не направили залізниці, як тільки направлять, всі склепи будуть заповнені.” Коли ж хтось твердіше добивався, нарікаючи, тому відразу пришивали, що він є підбурений кулаками й робить підривну роботу, проти робочої кляси. Поволі-поволі народ почав затихати, бачучи свою безрадність.

ОРГАНІЗУВАННЯ КОЛГОСПІВ НА ВОЛОДИМИРЩИНІ

Перше всього було зорганізовано актив, котрий має вести всю громадську роботу в селі. В першу чергу має зорганізувати колгосп, тоді має вишукувати ворогів народу, куркулів та різних запроданців. До цього запрягають наших комуністів, щоб вони це все робили. Деякі наші комуністи на те не годяться. Їх викинули з посади, а деяких ще гірше засудили, як судили поляки. Із села Хотичів за комунізм поляки ув'язнили на шість років, а совети його посадили на десять років і сказали, що йому тільки там треба сидіти.

Машина комуністичної пропаганди працює на повну пару — „Ми маємо під самим носом великого ворога, і він не сьогодні, то завтра схоче напасті на нас, тому ми мусим бити його на його власній території”, — така пропаганда була проти німців.

У місяці березні 1940 р. усі села з-під Буга виселили на ті німецькі та чеські колонії, що їх мешканці поїхали перед Різдвом 1939 р. до Німеччини. Тепер над Бугом ні живої душі, лиш пограничники зміцнили свої застави. Навіть на бузьків стріляли, коли ті відважувалися перелітати границю. У квітні пограничники викликали з кожної сільради по 12 плугів з кіньми та боронами. Наказали їм орати понад річку 12 скиб в один бік і 12 в другий, це й була погранична полоса, а потім її скородили рівнесенько, щоб було видно сліди втікачів. Але втікачі не дурні. Вони ту смугу йдуть задом і виходить, що вони не з советів, а до советів приходять. Очевидно, на ранок великий рух, бо у нас є німецькі шпигуни і їх треба ловити — скрізь рух. Аж привезли якогось шпигуна спеціяліста, який їм показав, що втікач ішов до Буга задом. На випадок дошу селяни мусили наново переорювати й скородити навіть і тоді, коли дехто переходив по дошках і смуга була не рівна. Советська влада дуже боялась шпигунів.

Одного разу ми були недалеко від Буга і бачили, як корова перейшла через воду і підійшла до дротів біля села Міхалія. Вся застава, що там була, почала переганяти ту корову назад, щоб, бува, вона не розказала Гітлерові, як совети будують укріплення. Буг у багатьох місцях був мілкий, вода була до коліна і особливо літом. Восени трохи глибше, зате на закрутах було глибоко.

Населення, яке жило близько до річки, було переслідуване НКВДм. Всім видали паспорти із заміткою „погранична полоса номер 3”. Крім того ті люди мусіли ходити на „мітінги”, на яких пропагандисти виступали не тільки проти німців, але проти цілого світа. Говорили між іншим, що вони будують другий Рим, а третьому не бути. Політрук завше кінчав свою промову тим: „Чи хтось має вопросы?”. На початку люди ставили питання, але після того, його кликали окремо до 49-го участка і питали, чому він питав ті питання, уже місцеве НКВД. І помалу народ перестав питатись — замовк. Я зновував дві особи, одна з Крачева, а інша з Лазнічої, яких совети за питання поділи так, що й ніхто не знає куди. На мітінгах, лише час до часу треба було плескати руками поміж колінами і з похилюю головою, на заклик: „хай живе товариш”, яка уже там назва. Ми мусіли берегти границю, мусіли давати якнайбільші позики для держави на істрембітелі (на літаки), бо наш сусід загрожує нам всім, а коли хочемо спокійно спати, то мусимо все віддати на них.

Один випадок у нашему селі Дорогиничах. Совети мали великий страх перед німецькою розвідкою і у всьому її вбачали. Пишу про цей випадок, бо він відзеркалює той страх. У нашему лісі стояв робітничий військовий батальйон. Раптом алярм, у лісі є шпигун, був поміж шатрами, в яких військо було розташоване. Все військо розсипалося по лісі, по дозріваючих збіжжях, з крісами на поготівлі, шукають шпигуна, який зник з очей. В той час німий уже старший чоловік пас корови поміж збіжжям, побачив що на нього йде військо він з переляку покинув корови, сам прибіг додому й заховався у клуні. Військо окружило хату, заарештувало всіх і витягнули з клуні переяканого німого. Все село зібрали, щоб при ньому зробити розправу з „шпигуном”. Коли люди побачили, кого вони роблять шпигуном, то почали заперечувати і довго довелося всім селянам обороняти невинного німо-глухого чоловіка і щойно капітан, якого привезли з пограничної полоси, його звільнив. Сьогодні мені та подія є смішна, але тоді не тільки німий налякався, але й ми усі також, бо невинного німого чоловіка були б завезли на Сибір.

Границю все більше і більше замикають, потроїли пограничну охорону, проводять дроти, а то й мінують поля.

До Буга не вільно підходити. Бували перестрілки з німцями і була чутка наче німці пробували перебратись на цей бік, але справді ніхто не знає. Прийшов новий наказ до сільрад, усі мешканці знад Буга у промірі 7 км, мусять знищити голубів. А коли хтось не знищить, то пограничники хочуть знати, чому даний господар їх тримає і не хоче знищити. Голуби були знищені. Слідуючий прийшов наказ, що кожну незнайденому людину, яка покажеться у селі, негайно зголошувати до начальства в сільраді, а ті до війська, якого було, як комах. Було багато політруків, і партійних комісарів, які за всім доглядали та тримали дисципліну. Правда по селах вони мали своїх комуністів — активістів. На превеликий жаль, в нас не бракує таких людей, які вміють добре вислуговуватися для кожного ворога України. Щастя, що в нашому селі стався той випадок із глухо-німим і все село стало в його обороні, а в іншому випадку хто знає, як би було.

Можливо, що та вся гостра перевірка була у зв'язку із укріпленням кордону, совети хотіли його тримати у великому секреті. Однаке не тільки німці, але навіть мирне населення знало, що совести будують укріплення.

Щораз то нові накази приходять. Цим разом прийшов слідуючий наказ: „Усі села може у віддалі 40 км. мають вислати по одній особі з хати з лопатою на означеній пункт. Із означеного пункту йдуть близько Буга і мають копати протитанкові рови п'ять метрів широкі і три метри глибокі. Як око сягає так не видно кінця тому людському ланцюгові, то були переважно молоді хлопці й дівчата. Вертались вечером малими групами по 10-15 осіб і всі мусіли співати і співали різних пісень, той спів відбивався і наче дзвони перелітав на другий бік Буга. Мешканці Холмщини підходили до Буга й гукали: „Що ви робите? Що ви копаєте? Скажіть моїй сестрі чи братові, хай завтра прийде в обід, а я приїду і хочу з ними поговорити, що нового у них?” Нам пограничники не тільки що говорити заборонили, вони нам навіть дивитись в той бік заборонили, бо там німці, а вони вороги нашого народу і до ворогів ми несмієм говорити. Така процедура відбувалася кожного дня, хоч як люди лаяли потихенько владу, то вечером мусіли співати.

Всі ті люди були на своїх харках і коли комусь не хватало, то за ніч мусів поїхати до хати, взяти що треба і на

ранок бути на роботі. Коли хтось не встиг, того судили в сільраді, бо харчі не були жодним оправданням.

Ще один клопіт, з яким зустрілись ті тисячі людей, які були на чистому полі без жодного санітарного обладнання. За короткий час довкола того рова був жахливий запах, уже не загадуючи, як те все сприймали молоді дівчата й жінки. Робота добігає до кінця і всі тішаться, що порозходяться по хатах. Не так сталося, як бажалось. То був початок роботи. По закінченні копання протитанкового рова стало дві нові роботи. Одна проведення вузькоторівки, а друга роблять стіни у рові, щоб земля не осипалась. Народ все те робить задармо, ще й на власних харчах.

Знов народу повно, але уже з возами й кіньми. Розкопують горбочки, розвозять землю, висипають дорогу, та роблять станції в околиці Міхалі і Поромова. Уже по три рази денно тією залізницею привозять каміння різної величини, стовпи й дошки також різного розміру, дріт різної грубини й залізо. Все це треба було розгружувати по станціях. Частина людей іздила за Устилуг і привозили сосонки такі як ключина на стодолу і з них роблять стіни у противанцерних ровах. Інші розбирають села з яких вивезли людей раніше і весь матеріал перевозять за протитанковий рів і скидають на купи і ніхто не знає, що робитимуть з тим матеріялом.

У нас над Бугом багато росло лози і люди з неї плели ліси, з яких робили стіни в стодолах, хлівах. Отже прийшов наказ, щоб з тими старими лісами обгороджувати такі частини між 300-400 метрів тоді в тій загорожі почали копати ями десять метрів на п'ятнадцять метрів і п'ять метрів глибокі і їх називали „об'єктами”. Тоді стало усім зрозуміло, що совети роблять укріплення над Бугом проти німців. Коли усі ями були викопані людськими руками і лопатами, там тисячі людей робило цілими днями без одного сотика винагороди. Правда платили тим, що привезли їх з центральної України чи з Росії. Ті ями пообкладали залізом, дошками, а потім позаливали цементом. Вздовж над Бугом виросло нове „місто” із „об'єктів” — бункерів, над якими була проведена електрика і освітлювала усе — було наче вдень, бо ж бункери один від одного були недалеко.

У гарні погідні дні німецькі літаки перелітали Буг зовсім низько над тими об'єктами і напевно фотографували, але

ніхто до них не стріляв. Деколи вони летіли дуже низько, лише звук кудись у глиб Советського Союзу, бо щойно по яких двох годинах верталися назад із своїм типовим звуком вом-вом-вом. Було зрозуміло, що німці роблять великі маневри бо було чути гарматні стріли й кулеметні серії.

Тим часом совєти з великим поспіхом заливали цементом і викінчували свої „точки“ бункери.

Земля у нас на Волині дуже м'яка і тяжетельні троки з цементом так її розмісили, що почали ломатись машини. Політруки лаяли шоферів, а ті пили самогонку й далі ладили, а цемент застигає, хоч правда багато шоферів пропало без відома.

У 1940 році уже починається клопіт на границі, німці почали стріляти у совєтських пограничників, забитих ховали у Міхалі на цвинтарі. Ще раз зібрали людей над Бугом. Цим разом знов копали рови один метр широкі і один з половиною м. глибокі — це ними ходили від одного бункера до другого. Поки закінчили то й війна почалась і ніхто ними не ходив. Німці прорвали лінію в Устилузі і щойно тиждень пізніше прийшла артилерія і порозбивали їх.

Коли народ працював біля бункерів, то сільрада призначала до кожної хати нічліжанів. До нас було приділено десять осіб, усі ми спали на підлозі на соломі, як оселедці. Кожна людина вечером хотіла собі щось зварити, бо на сухім хлібі й салі з цибулею наші люди не привикли, їм дай борщу, супу чи каши.

В той час я був молодим хлопцем. При тих роботах запізнався з Маньюю Голод, вона також була з кулацької родини. Завше була сумною, а тяжка робота виснажувала молоду уродливу дівчину, що вона виглядала опущена, як осіння квітка, однаке для мене вона виглядала як троянда, а мої очі світились, коли я дивився за нею, як за зіркою. Я їздив до неї до Хвалиміч, де жила її родина. Хоч на початку 1943 р. ми з Маньюю мали різні погляди, але про це буде пізніше. Перед моїм відходом у 1944 році я її ще раз відвідав, вона ще була не одружена і знов сумна як осінь, вона дуже побивалась за своїми братами — про них мова буде пізніше, що з ними сталося. Прощаючись у 1944 році я співчував їй і поділяв все її горе, як своїй рідній сестрі.

Як уже згадував, що усі села знад Буга були вивезені на чеські і німецькі колонії, які тягнулися недалеко Горохова,

Козацьких могил біля Берестечка, бо мешканці колонії ще у грудні 1939 р. виїхали до Німеччини і залишили усі свої маєтки. Коли виселявали наших людей, то вони могли взяти із собою тільки те, що влізе на фіру, залишали рідне село, рідний Буг, в якому купались, ловили рибу і тішилися красою. Різали лозу, робили ліси на будову хлівів, стодол. Я мав родину в Гамбукові над Бугом і коли їх виселявали, я їм помогав виїжджати під Берестечко і був свідком того. За дві години мусіли виїхати усі з села, мусіли залишити свій рідний кутючик, рідну землю на якій виростали батьки, діди і прадіди — особливо старшим було дуже тяжко відрватись від своєї земельки. На це ніхто не звертав уваги, лиш одно було чути „паскарей-паскарей!” Коли виїхала колона за село, люди, не передчуваючи нічого, запевняли уже порожні господарки, що вони до них ще повернуться, що повернуться у рідне село, атепер прощавай!

Не довелось їм повернути у своєї села, у своїх хатах, бо ворог розібрал їх на будову бункерів при кінці 1940 року. І уже в 1941 р. людям не було куди вертатись — ті всі села, то була одна руїна. Однаке люди осінню посіяли жито та пшеницю на зиму і все те треба зібрати. Мене назначили „бригадіром” на дві селі Міхалі й Млинівська і я провадив списки, хто і скільки днів жав. То села були бідні, поля вузенькі, межі високі. Над Бугом позвозили усі і жниварки і молотілки із польських фільварків та й ті, що холмщани привезли були із собою, коли їхали на схід. Машинами було добре робити, коли вони йшли поздовж, а коли тільки попаде на межу так і по машині. Робітників давали нам голови сільради, по одній особі з родини. Однаке була велика проблема з межами — межі ломають жниварки і залишається тільки купа желіза. Довелось решту збіжжя збирати косами й серпами аби тільки зібрати, збирали і жито і пшеницю разом.

Старші люди жахались такими жнивами — вони ставали на коліна і молились Богу, бо машини їздили по збіжжі і дуже багато марнувалось. А вже коли почали молотити, то знов все разом, бо так разом його звезли. Тепер стали перед новою проблемою, куди готове зерно зсипати? Прийшов наказ зсипати на землю тобто поробити такі довгі копці, настелити на спід соломи, насипати збіжжя, а тоді накрити соломою зверху. Нарід не міг дивитись на таке марно-

тратство і тільки із страхом казали: „повмираємо з голоду, як так будемо марнувати святий хліб.”

Ту всю роботу виконувала переважно молодь, хлопці й дівчата, вони знали, що нічого не змінить, тому робили як могли при тім жартуючи сміялись. Дівчата стояли на копицях збіжжя, а хлопці ім подавали збіжжя у мішочках. Викликало сміх у хлопців і те, що дівчата грузли у збіжжі а вони їх ще й пхали, щоб вгрузали глибше. Нашим старшим людям доходило до плачу з такої мізерної роботи. Змолотили, понасипали довгі копиці, понакривали соломою і закінчили роботу.

Бригадіри здали звіт з тієї роботи до сільради в район, скільки копців із збіжжям, та по скільки днів люди робили і просять, щоб людям заплатили за їх роботу. Я мав записано, хто скільки днів робив, зараз пригадую, що було понад 1,000 днів роботи і ми обробили два села Міхалія та Млинівська і все те подав до рахунку. Я отримав відповідь з району, що ми забагато часу стратили на жнива, але район нам заплатить по одному рублеві на день.

У нас, як звичайно, зараз після жнив починають падати дощі і то тягнеться пару тижнів така слота. Пройшло пару місяців і ті всі копці зазеленіли, збіжжя поросло через солому, яких добрих пару цалів. Народ знає, але мовчить, бо що скаже, то все є проти держави, а проти держави виступають тільки „враги народу”.

Дивлюся я, яку користь мала держава. В той час рубель не мав ніякої вартості. Народ зробив роботу даром, бо навіть не заробив на ті харчі, що за день з'їв. Всі жниварки побили і позалишили на полях, бо то панське, так воно у полі ржавіло й гнило.

Щойно за пару день перед Різдвом приїхали з району, щоб забрати те збіжжя і перевезти в магазини до Володимира, але то уже було запізно, бо всій той хліб, те збіжжя зрослося в одну велику купу і стало наче камінь, бо вже був мороз. Під збіжжям були сотки дір від мишей і щурів, мабуть прибігли з тих сіл знад Буга. В багатьох місцях вода підійшла під ті копці і так воно там зросле зосталося. Голова з району придивився і сказав: „ну, що зробили, уже запізно, но в нас є много хліба”. Люди потихенько говорили, щоб партійці не чули, які то були жнива, посіяли, зібрали, змолотили, машинерію побили, люди

наробились, по рублеві за день заробили, все зерно зогнило — так виглядає советська влада. Подібно до жнив зібрали й сіно, частина погнила, частину вода забрала, весени, коли вийшла з корита і останки весняна вода понесла. Знаю добре, що за зібрання сіна совєти не платили нікому навіть зломаного сотика, а весняна вода Буга понесла копиці сіна до Балтицького моря.

Хочу сказати пару слів за річку Буг, бо я уважаю, що то моя річка, над нею я ріс, у ній купався і став молодим дорослим хлопцем. Буг познайомив мене з хлопцями й дівчатами з Холмщини. В літі вся молодь іде до Буга, одні купаються, інші ловлять рибу, а ще інші під верболозами розказують за своє добре минуле, та діляться сучасним злим. Над Бугом молодь пізнавала себе любуючись красою, вдихала запашне повітря, яке зроджувало любов до свого народу і до землі, яку використовував наш ворог, а вірніше наші вороги. Сам Буг — річка не дуже велика, хоч в кориті має коло тридцять метрів ширини, та вліті є багато місць, що можна перейти у брід, але на закрутах, чи як їх ще звали, колінах є 4-5 м. глибини — це літом, а весною і восени то має добріх 10 м., а може й глибший. Коли весною розіллеться, то заливає місцями до чотири км. широко. Буг є річка небезпечна і багато людей кожного року тонеться в ній, дехто навіть не називав річкою, а просто ровом, але той рів робив багато клопоту, забирає у свою глибину багато людей наче данину. Було в Бузі багато риби і то різної, тому люди перед Різдвом ішли на лід і ловили, щоб була свіженка риба на Свят Вечір.

Прийшов 1941 рік. Весна 1941 року. По обох сторонах береги річки були заповнені військом. Політруки скликають кожного дня збори, на яких запевняють, що ворога битимуть на його території; вчать як треба видавать ворогів народу, то як розконспірувати шпигунів Советського Союзу. Хоч та пропаганда усім надокутила, але на зібрання треба було йти, бо актив дивиться за всіма і вишкує ворогів. Роблять чистку по всіх селах над Бугом і кожного дня везуть куркулів до Володимира на суд. Там іх засуджують на 5-10 років і десь дівають, здогадувались люди, що їх повезли білі ведмеді пасті. Почали цілі родини вивозити на Сибір і як тільки актив покаже на кого небудь пальцем так та родина або особа відразу никне без відома. Особливо шукали за

зброєю, тут знов актив (це місцеві комуністи) відігравав велику роль, бо як показав на когось то все. Ще раз і останні 41 р. зігнали людей і закінчили той протитанковий рів, бо він мав багато переїздів, якими перевозили матеріал коли розбирали села над Бугом. Коли закінчили возити подокупували там, де ще треба було і уже не було доступу до річки, всі переїзди були зліkvідовани.

Уже люди попробували як то живеться у совєтському „раю”, що за кожну річ треба стояти у черзі і то не завжди можна дістати. І коли комісари заставляли, щоб люди, вертаючись додому, співали як колись, то уже нікому спів не був у голові, бо за п'ять км. щось привезли до крамниці і по роботі треба було бігти тих п'ять км., щобскорше стати в чергу, а щоб співати треба було йти поволі. Багато жінок, що сподівались маленького, тратили у бігу, або в черзі дітей. Народ цілковито був безрадний, — став невільником, мусів бути слухняний владі.

Моїх два товариші і я рішили втікти на Холмщину, але я щось захворів і ми відкладали з дня на день. Нас стримали наші родини — ми всі три були з кулацьких родин, отже довго не забере, бо побачили, що нас нема і наші родини замкнуть, їх вивезуть на Сибір. Ми будем ходити понад Бугом дивитись на порожні хати, а наші рідні не матимуть шматочка хліба у далекій тайзі. Я вже приготовив собі гранати й два пістолі, але передумавши добре, ми рішили не наражати наших родин. І сьогодні я можу сказати, що ми дуже добре робили, що не втікли за Буг.

Усім видно, що ось-ось війна буде. Щодня совєтські війська прибувають, уже їх повно у лісі над границею. Німці мають маневри і коли стріляють, то до нас добре чути. Уже совєтські пограничники ходять понад Бугом скрито, бо німці як тільки візьмуть на приціл так і пішов. Також німецькі літаки перелітають кордон і низенько летять над тими бункерами і тим ровом і напевно усе фотографують, а совєтські політруки лають і проклинають їх, „...Дивись німецькі фриці зовсім спускаються над землю і нічого не бояться, а нам нема приказу до них стріляти,” і вживає політрук жахливих слів. Преса також мовчала за те, що літаки німецькі перелітають кордон, що німці вбивають пограничників — все те трималось у секреті. Навіть пропо-

гандисти одні одних обдурювали, але то не диво, бо вся советська система побудована на неправді-брехні.

НЕДІЛЯ 22-ГО ЧЕРВНЯ 1941 р.

У літній час, коли стодола наповняється свіжим запашним сіном мій брат і я ішли у нього спати, ще й сьогодні чую його запах. Тієї неділі ми також спали на сіні і раптом мій брат каже до мене: „Ти чуєш, мабуть буде буря, бо гримить?” Я почав прислухатись і кажу: „Це не буря, грім зовсім інакше гуде — це війна.” Ми вийшли з клуні, а наш брат уже ходить по дорозі і сам до себе говорить: „Ой це війна і знов війна!” Ми підійшли до нього й питаемо: „Що є?” „Мабуть війна”, — він каже.

Надворі ще темно, перед світанком, але небо чисте, зоряне, як розвидниться, то буде краще видно, — так ми рішили.

Зі сторони Устилуз-Володимир, що йшла головна дорога весь час гримить, а за якийсь час було чути постріли советської артилерії з-під Володимира за Буг. Це потвердило наш здогад — це таки війна і ми виходимо на дорогу, а з нашого 49-го участка уже деякі політруки втікають у бік Володимира. Військо, що стояло в нашему лісі, також іде в напрямку Володимира, все залишило, тільки зброю забрали з собою. Аж тут летить німецький літак дуже низько з великим спущеним ланцюгом, а на кінці гак і ним зачепляє за телефонічні дроти, їх рве, а то й стовпи ломає. Сонечко засвітило своїми ласкавими проміннями день і ніч віщує на краще його майбутнє.

У 49 участку почалась паніка, все втікає на стрімголов, залишають, що мають. Деякі політруки, перебравшись в цивільне, уже втікали. Ми стоймо і на все те дивимося, бо ж учора вечером говорили, що ми будемо бити врага на його території, а сьогодні уже нема часу ні взутись ні вдягнутись.

Раптом бачимо летить 15 советських літаків у сторону Буга. „Ого, це вже летять на Берлін”, каже мій брат, глянувши на мене. Ще далеко було до Буга, як наче з-під землі взявся один німецький літак штукас і летить вгору поміж советські літаки. Побачивши німецького штукаса советські літаки викидають усі бомби недолітаючи до Буга на чисте поле й вертаються назад. Поки вони повернули, то

два літаки вже загорілись і падають на землю. Решта літаків летить на схід, але німецький спускає на них вогняні язики і тільки той язик доторкається літака так він і йде на землю. За короткий час усі 15 літаків були знищенні одним штукасом, який закінчив свою роботу й повернувся за Буг. Отак під границею в перших наступах показалась нам війна. Паніка поміж партійцями, багато їх втікає, тільки дехто залишається. Німці прорвали лінію в Устилузі і головна дорога Володимир-Луцьк чиста. Гарний соняшний день, народ виходить на дорогу, щоб подивитись і зустріти нового „візвозителя”. Правда, німецьке військо виглядало чисте, гарно, акуратно вдягнене, рукави позакочувані з боку пляшка рому і йдуть немов у гості до совєтів, хоч військо було дуже рухливе, то було видно залізну дисципліну. Уже того самого дня Володимир упав, а там було найбільше війська і під вечір уже не було чути бою, видно вони пішли далеко вглиб, а в нас цілковита була тишина.

Так пройшов один тиждень, а тоді відкрилось пекло. Бункри, що вже були готові і до них були приділені військові частини, там було дуже багато зброї й амуніції та всякого військового приладдя, залишилися взаді, бо німці пішли на схід. По кількох днях те військо почало виходити й вести пропаганду, що німцям вдалося прорвати лінію в кількох місцях, але ми їх уже зупинили, а то й в деяких місцях Червона Армія відіпхнула назад. Тоді все замовкло і чекають, що то тепер буде. Така ситуація тривала один тиждень, а тоді німецька артилерія окружила ті бункри і давай по них бити.

Ті бункри не були викінченою, в стінах не було води і коли тяжкий снаряд вдарить у бункер, то він давав такий звук, що хто був у середині, то зразу глух або просто непримітнів. Бій тривав з ранку до години четвертої по-обіді і німці очистили всі бункри. Решту бункрів, які були не доступні, зірвали амонолом. Під вечір дуже багато забрали червоноармійців у полон, а забитих лишили у бункрах і всю зброю, тільки позабивали чи позамуровували усі отвори, щоб ніхто не міг зайти чи залізти в середину. Німці час до часу перевіряли ті бункри, а крім того пограничники, що стояли з другої сторони Буга, слідкували а то й перевіряли, чи ніхто не відкривав. Зразу як тільки перейшов фронт, ніхто тими бункрами не цікавився, люди були зайняті госпо-

дарськими справами. Уже майже в кожному селі у нас були колгоспи — народом прокляті і селяни розбирали свої речі з тих колгоспів, бо усе мусіли бути здані навіть худобу. Бідні й багаті забирали з колгоспів та носили до дому, бо то уже було перед жнивами й усього було потрібно. Народ поспішає, щоб зібрати хліб з поля, бо війна, то хто зна, як то воно буде. Хліб — це була наша основа життя, з того й ми жили.

Жнива закінчилися щасливо, але зараз по жнивах німці наложили величезні контингенти і селяни мусіли майже весь хліб — все збіжжя як обозом багато разів везти до Володимира з усіх сторін не лише збіжжя, але й м'ясо, а то й просто везли свині та гнали корови. Скільки давали, то для них мало так як за советів. Тільки совети все забрали до колгоспів. Навіть солому й сіно треба було віддати, бо їм усього браку.

Тільки кольори поневолювача міняються і може тактика, але політика та сама, мало того, що грабують нас, але ще й фізично нищать-вбивають.

Нашими людьми потрясло те, що у Володимирі є коло 27,000 полонених, це були майже всі українці, які тепер вмирають із голоду. На Холмщині теж був дуже великий табір полонених — його звали табором смерти. Деяким одчайдухам вдалося втікти і вони ходять по поліських лісах, як партизани, але не організовано. Це були молоді гарні хлопці, вони ще не могли вертатись на східні українські землі, бо там ще був фронт, а тут блукають голодні і жебрають крихітку хліба. Народ побачив, що німці з нами зовсім не числяться, що нас мають за нішо. Народ хотів помогти полоненим, але німці не дозволили і до полонених відносилися як не до людей. Коли напів умираючий полонений кинеться до воза на якому селянин везе контингент картоплі німакам, а німак його тут відразу на очах людей вбиває і всі ми разом були безрадні, не було у нас людей на такому поземі, щоб звернутись до Червоного Хреста чи ще до якихось міжнародних інституцій, бо ж існує якесь право, а для німців не було жодного. І так гинули у першій лінії ті, яким остогидла радянська влада, то їх німак 1941-42 рр. нищив голодовою смертю, як совети у 1932-33 рр.

Одного разу мені довелося везти контингент з соломи до Володимира, там було може коло 10,000 полонених і

майже всі українці з центральних українських земель і багато з них були старшини. Вони мене обступили і просили, щоб люди їх рятували, а ні, то вони усі помрутять з голоду, кого німці не застрілять — а стріляють кожного дня. Це було десь у половині жовтня 1941 року. Я їм віддав свій полудень. Один з них старшина запитав мене: „Що є з тою Україною, що була проголошена у Львові?” Я подивився на нього та й кажу: „Ніхто й словом за Україну не говорить ні за проголошення, тільки обкладають людей великими контингентами то й усе.” До нас підступило ще двох старшин і кажуть: „То напевно був німецький трик, щоб загнати нас всіх в полон та голодом і холодом вимордувати всіх”. Тоді я їх запитав, чи вони знали про те проголошення? Так, весь командний склад знов, тільки одні були такі, що казали: „це німецький обман”, але більшість вірила, що там щось мусить бути, там щось робиться. Ми теж повірили, що у Львові твориться щось велике і ми добровільно пішли у полон, вірячи, що будемо разом з тими, що у Львові творити Українську Державу. Тепер ми проклинаємо те проголошення, яке затягнуло нас у цю неволю і ми тут вмираємо з голоду й холоду, як мухи восени. Скажіть людям доброї волі, щоб помогли нам хоч харчами — бо нам тут могила всім.”

Я повернувся додому ні живий ні мертвий і розказую всім братам і мамі.

Моя мама була доброї вдачі, вона гірко заплакала й каже: „Десь там вдома не одна мати й батько чекають на сина, не одна жінка чекає на свого чоловіка, а діти на батька, а вони тут з голоду вмирають без кусочка хліба. От яка химерна доля нашого народу, всі вороги однакові поляки, москалі, а тепер німці прийшли до нас, усе грабують та ще й хочуть вимордувати всіх.

Одного дня селянин із нашого села завіз повну фіру картоплі у табір, полонені накинулись на ту картоплю і почали її сирою їсти, німці побачивши те, почали стріляти і застрілили понад десять осіб на моїх очах за ту нещасну картоплину. Коли я подивився на тих людей, як вони виглядають, то мене страх огорнув, то не були люди, а кістяки обтягнені шкірою, а деякі мали наче дикий погляд, вони були напів притомні. Із болем розповідав безрадний селянин.

І ми безрадно пожурились цілою родиною, за що ті

бідні полонені в таких умовах гинуть? Ті полонені, то був переважно цвіт наших СТЕПІВ, то був український цвіт, який хотів будувати самостійне життя своєму народові, хотів будувати Україну.

Те страхіття, яке я бачив у таборі смерти у Володимири мені залишиться немов ніж у грудях на ціле моє життя.

Того самого дня, що війна вибухла, все село слідкувало за тим, що де робиться. Я теж вийшов на дорогу, али уже аж по обіді, щоб подивитись, що робиться і почути які є новини. Коли бачу йде Степан Янюк. Степан був штунда, але його посадили до в'язниці не за те, що він був штунда, а за те, що він був куркулем. Я підійшов до нього і з здивованням запитав: „Де ви тут взялися?” А він мені відповів: „Упав з неба”, тоді почав розказувати, як сам Бог спас його від смерти. Незадовго люди обстутили його і почали засипати різними питаннями, а він почав розказувати крізь слізози: „Може пройшло пів години, від часу, як ми почули гарматні стрілі й снаряди почали рватися, як раптом до в'язниці почали з'їджатися енкаведисти і почали розстрілювати усіх за порядком. Кров річкою пливла по всіх коридорах і кругом лежали гори трупів. Нас було приблизно 500 чоловік, але не знаю чи осталось у живих двадцять. То були невинні люди, як і я. Вони нас назвали куркулями і за те вбивали, а ми так тяжко працювали, щоб щось мати, навіть і їх годували. Мені вдалося врятуватися тим, що я був за дверима і двох забитих було на мені. Спочатку я лежав непритомний десь до години одинадцятої і не знати що робиться. Коли уже зовсім стало тихо, я піднявся на ноги і побачив, що так багато було крові, що не можна було йти. Я перелазив через тих побитих людей і так добився на двір. Під тюремою було також багато побитих, може яких, коло сто осіб. Я ще не бачив такого страхіття у своєму житті як у володимирській тюрмі. Сам Бог мене спас і оце живим я вертаюсь додому.

Коли я вийшов з тюрми, то я був цілий у крові, уже навіть німці були коло в'язниці, вони бачили гори трупів, щось говорили між собою, тих, що залишились живими, не зачіпали вони, могли йти до дому.

Так то руські розправлялися із господарями-кулаками. Правда, днів два перед війною, совети вивезли 600 осіб але ніхто не знати, де вони їх поділи, що з ними зробили, може навіть і побили.

Перед початком того людського звірства, хтось кричав „стрелять усех поголовно єто не надьожний елемент” і почалась стрілянина з автоматів, було як на фронті і щойно коло одинадцятої години затихло. Хто остався живим, той вилазив з під трупів цілий у крові і чим скоріше втікав додому. Боже мій Боже, такого страхіття ніколи не забуду. Скільки то наших чесних працьовитих господарів там загинуло.

Два дні хоронили ті всі жертви, де хто брав у своє село щоб там похоронити, а тих, що були здалека і ніхто їх не пізнавав хоронила громада у Володимири на цвинтарі у братській могилі.

У Володимирській в'язниці переважаюча скількість в'язнів були куркулі, політичних в'язнів відносно було мало. З нашого села дві родини кулаків чи куркулів вивезли в Сибір, а цього Степана, що остався живим ув'язнили. Всіх, хто не міг виконати ними визначеного податку, їх відразу судили, як ненадійний елемент. Куркулями вони називали отих тяжко працюючих чесних господарів, які насправді утримували державу, даючи їй хліб, м'ясо, молоко, мед і т.д. і т.д. Коли совети знищили куркулів, то вони знищили всі продукти, всі запаси, що хлібороб у поті чола їх збирав і віддавав державі, бо ледарі і злодії не мали що давати, тому і небуло їх за що карати, а чесні хлібороби гинули на засланні або у в'язниці, нещасна доля нашого народу.

ПЕРЕД РІЗДВОМ 1941 РОКУ Мої перші кроки в українському політичному житті.

Одного дня мій брат Сергій каже до мене: „Я хочу з тобою дещо говорити”. „Добре — кажу йому —, але мусиш зачекати, поки вип'ю каву, яку я приніс із Холмщини”. Я був певний, що про каву він хоче говорити, бо такої у нас за советів не було. Коли ми зайдли в іншу кімнату, то мій брат мені каже: „Слухай, я хотів би тебе заангажувати у праці в Організації”. Я видивився на нього і не дав йому кінчiti, а питаю, що то за Організація. Брат спокійно продовжує дальнє, що це Організація Українських Националістів. — „Як давно ти є в ній, чому мені раніше нічого не говорив? Як давно ти в ній працюєш і багато інших питань я йому ставив. Брат мені відразу втяв, кажучи, що відразу я хочу багато

знати. А Організація то є секрет, кожний ворог хоче її знищити, тому то треба бути дуже обережним. Завтра я тебе познайомлю з однією людиною і вона тобі дасть усі вказівки, зустрінешся з тією людиною на Михалі в Куницьких. Мене відразу наче гордістю овіяло, я відчув щось особливe, щось невимовне і без надуми йому сказав що згода на все.

Другого дня відразу по вечері вирушив до Михаля. Перед хатою Куницьких проходжуються двох хлопців і щось дуже вимахують руками. Вечір своїм сутінком почав омотувати село. Коли 3рівнявся з тими прохожими, один з них бере мене за руку й питає, чи бува я не йду до нього? Я глянув на привітне обличчя Куницького і відповідаю, що так, я йду до нього і він мене познайомив із тим для мене незнайомим, то був Орест Тарасевич, а тепер ми підемо до хати.

Родина Куницьких тільки що повернулась із німецької кольонії, куди їх німці разом із цілим селом були вивезли знад Буга. Їх хата оціліла, бо вона була велика і її совети вживали для своєї застави, хоч у хаті ще все порозкидане, то все таки дах над головою був. Ми у хаті посідали і почали говорити про всячину, потім Куницький дав мені добрий жмут різної літератури і каже: „Це все добре перечитай, а в неділю маєш прийти до школи у село X і то обов'язково”. Село „X” було 7 км. від мене.

У себе вдома я й так маю роботи по вуха ніде вийти не маю часу, а тут усе це перечитати, та ще й запам'ятати, бож у неділю буде перевірка, а може навіть іспит переднього матеріялу, а крім того буде доповідь. Так мені забрало пару місяців, що я приносив все новий матеріял, а відносив старий. Моя мама і жонатий брат на це звернули увагу, що я чимось, окрім господарки займаюсь і мама мене попереджувала: „Покинь те що робиш, а то ще в тюрму попадеш, або заб'ють.”

То була виховна література, яка давала основні підвалини до націоналістичного руху і відкривала двері до Організації ОУН. Окрім того, я з тієї літератури довідався про розкол в ОУН, про Житомирську трагедію, — а Житомир це моє родинне місто. З кожним днем, я все більше і більше ознайомлююсь із нашим політичним життям і з подіями, які відбуваються.

Одного дня, я дістав листа від зв'язкового, щоб у суботу

вечором прибув до школи в селі „Х”, але обов’язково, — це було два тижні до нашого Різдва. Коли я прийшов на призначене місце, то вже було темно, перед шкільним будинком стояла одна особа і попереджувала, що у приміщенні непотрібно знайомитись. У приміщенні світла не було, але відчувалось, що були люди. Я знайшов місце на лаві й сів. Почекали ми може ще з пів години, коли входить та особа з надвору і каже: „Всі кандидати є присутні, можна розпочинати збори”. Я собі так подумав, що які ж збори, таж нічого не видно? Було чути тиху розмову біля столу, але хто там був, то мені не відомо.

Особа біля столу встає і каже: „Коли ви всі є присутні, то я вас хочу повідомити, що сьогодні за вашою згодою ви станете членами ОУН, але як ви будете згідні виконувати всі на вас положені обов’язки, не дивлячись на небезпеку, як ви будете згідні тримати таємниці, коли того треба буде, будете респектувати своїх друзів, будете зберігати вам дану літературу й книжки. Як ви всі присутні, є згідні то зараз складете присягу, якою морально зобов’язуєтесь самі перед собою, перед своїми друзями і перед своїм народом, а в основному перед Богом”.

У кімнаті була тиша, було чути легкий віддих присутніх, я відчував, що якась сила і гордість наповняли ціле моє ество. Та особа продовжувала дальше: „Коли ви всі згідні, то скажем Декальг і складем присягу перед Богом і Україною. Щоб вам усім було відомо, що ми всі повинні зберігати таємниці навіть тоді, коли нам грозить смерть.”

Всі ми повторяли за тією особою, яка все те переводила, зложили присягу і стали членами ОУН.

Тепер кожний з нас міг йти до дому і чекати на вказівки, коли кому буде якесь завдання до виконання.

МОЄ ПЕРШЕ ДОРУЧЕННЯ В ОУН

Моє перше доручення було дуже небезпечне й ризиковане — а саме зорганізувати, тобто придбати якнайбільше зброї і амуніції із совєтських бункрів, якої совєти не встигли ні використати ні зліkvідувати.

Я мав знайти собі до помочі пару хлопців і тільки з ними тими самими весь час працювати. Ми мали забирати зброю з бункерів, але набирати її стільки, скільки буде

можливо. Ми мусіли лізти у бункери і спочатку нам було дуже прикро туди лізти, бо у тих бункерах було по п'ять, десять осіб забитихsovетських вояків, а в деяких навіть більше. Тіла тих вояків уже почали розкладатись і був жахливий сморід, такий, що лямпа від нього гасла — це вже був кінець 1941 року, а батерейок було тяжко дістати. Мені пощастило дістати карбітову лямпу із Холмщини, то вона горіла, але, як гасла то із неї був сморід великий.

Не тільки забрати зброю і амуніцію, але її треба десь заховати, щоб вона була добра до вжитку, як колись треба буде, а на дворі уже зима. Мій брат мені каже: „Мусим бути дуже обережні і це тримати у таємниці, але ми це доручення виконаємо.”

Мій один товариш жив зовсім близько, коло бункерів і я звернувся до нього у цій справі, він погодився допомогти, але сказав, що сам у бункер не полізе. Однака він погодився, щоб ми завтра вечером приїхали до нього і він нас поведе. Ми приїхали на чиєсь подвір'я, залишили там коні, а самі пішли до бункера, було нас чотири особи.

Відбили першого бункера і як сморід трошки вийшов з нього, ми почали виносити кріси, кулемети та багато звичайної амуніції, багато лент до кулеметів кольтів. Вся та амуніція у зелених скриньках, ми її наладовували на сани і везли у сторону села. Один з нас ішов спереду, один з-заду як охорона, а я поганяв коні, але їду дуже поволі і тримаю десятку в руках, а фінка лежить на колінах, бо ніколи не знаєш, кого можна зустрінути по дорозі. Слава Богу, щасливо доїхали до однієї стодоли, яка стояла пусткою, все те виладували, гарненько накрили соломою і їдемо до дому, ніби нічого і не було, тільки коні похроплюють і сніг скрипить під санками.

Була досить уже пізна година, коли я добрався до дому, трохи з'їв і уже був готовий іти спати, видно мама ще не спала, а може її материнське серце відчувало якусь небезпеку і вона чекала на мене і раптом мене запитала: „Де ти був”. Я жартом відповів: „Мамо, ви зовсім постарієте, як будете все знати”, сказав добраніч і пішов спати.

Хоч я був втомлений, але заснути відразу не міг, може тому що був у напрузі, а може тому, що уже була нова турбота. Я бачив, як там багато є зброї, але в її поскладати. Треба було б поробити скрині, але нема матеріялу.

Раптом прийшла мені думка, я запрягаю коні й іду до бункрів наладову повні сани дощок і везу додому. Вдома брат мене питає, що я думаю робити із цими старими, поломаними та ще й у цементі дошками? Я йому кажу, що вони пригодяться, як на дворі похолодніє.

Я приступаю до роботи і роблю різного розміру скриньки, а мій друг іде у ліс і копає яму, куди зможем заховати те, що маєм. Мій брат можливо догадувався, бо більш нічого не питав, тільки забирає обрізки з дощок, я був радий, бо не знов, як йому сказати про те. Коли прийшов вечір ми всю зброю поскладали у ті скриньки, завезли у ліс, поскладали у ту велику яму, засипали землею, листям, а тоді насипали снігу уїздили санками і нам здавалось, що робота була зроблена добре.

Так ми довго їздили до бункерів і все забирали зброю і амуніцію. Нам прийшло на думку, щоб усе це величезне майно магазинувати на тих цвінтарях із сіл яких людей совєти повивозили, а цвінтари остались наче свідок минулого для історії. Там було дуже добре місце, бо ми навіть ставили хрести, наче там був небіжчик і нам було легше запам'ятати де що маємо. Коли ми уже навозили зброї, то ще рішили взяти гарматку, а як узяли, то стали перед проблемою де ми її заховасямо? І справді де її заховати і так ми бідкалися, аж раптом комусь прийшло на думку що зброя у воді не ржавіє, то давайте проб'єм лід і спустимо її у воду. Так ми й зробили, пробили лід і спустили в озеро, там шукати напевно ніхто не буде. Зброю і амуніцію дальше магазинуєм по багатьох околишніх цвінтарях, а відколи маєм гармату, то і снаряди почали ховати. Потім ми почали закопувати навіть там, де закопують здохлу худобу. То була робота небезпечна, але ми її так довго робили, поки нам не трапилася пригода, що одного разу по нас почали стріляти, а ми почали відстрілюватись. На другий день ми довідалися, що то була поліція з Крилова і з нею було двох німців, вони по нас відкрили вогонь, а ми втікали у ліс і відкрили з кулемета вогонь по них.

Після того випадку ми ще тільки один раз поїхали і то було все — кінець.

Коли у нас зорганізувався партизанський відділ, то я ще сьогодні пам'ятаю скільки я віддав їм зброї:

42 кулемети - Максими й 20 запасних люоф, 11 кольтів,

15 дехтярів, 12 десяток, 6 фінок, 106 крісів, 20 пістолів, 118 ручних гармат, 500-тисяч амуніції у цинкових скриньках, 200 лент з набоями, 1 гармату і 400 снарядів, 1 велику скриньку бандажів.

Нас чотирьох три місяці працювали, возили, носили, магазинували, хоч ми почали у грудні то я його не числю, але січень, лютий і березень 1942 року то ми тяжко працювали над тим магазинуванням. Я здав звіт Обласному Провіднику, що своє завдання я виконав, все закінчилось успішно без жертв і тільки нас чотири особи про те знали.

Я ще трохи замагазинував в одному рові у воді, але то я вже сам робив для себе. Вся амуніція була у цинкових скриньках, за неї я навіть не здавав звіту.

По якомусь часі покликав мене Тарасевич до Володимира, подякував мені від себе і від Організації. „Я вислав твій звіт до Проводу — каже Тарасевич — і Провід тобі дуже вдячний за такий великий склад зброї. Я утасмнив окрім Куницького, який знає ту місцевість і він усе позаписував і тримав у себе Тарасевича й Вороневича. Коли, я закінчив із магазинуванням зброї, то я аж лекше зітхнув, слава Богу, що кінець.

Я пригадую, що спочатку дуже неприємно лізти у ті бункери, а потім то ми уже навіть жартували. Барвінок, тільки вstromить голову, то відразу кричить „здавайте зброю, бо ми вже прийшли“. Найтяжче то було із гарматкою, як її витягнути із бункера, але ми собі додавали охоти і казали, що це козацька гармата, та, що нею будем Київ добувати і витягли. Пізніше буде сказано, що сталося з тією гарматкою.

МОЄ НОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ — ОБЛАСНИЙ ЗВ'ЯЗКОВИЙ

У другій половині місяця квітня 1942 року я дістаю нове зобов'язання в Організації ОУН, мене призначають на Обласного Зв'язкового. Мені було сказано, що ця робота є дуже довірочна, що я буду мати зв'язки із різними людьми, але про це навіть із своїм братом не смію говорити. Це не буде тільки на Володимирщині але Горохівщина, Луччина, Холмщина, Сокальщина і Ковельщина, що мені приайдеться

бути у терені. Я і цей обов'язок узяв із гордістю — це означає, що до мене мають довір'я і я його мушу оправдати.

Щойно тепер в мене почалась політика, я завжди поза хатою, до хати тільки час до часу навідуєсь і то не дуже радо, бо моя мама була дуже тим не задоволена і мене прозвала „воловцюгою”, наче я не маю ніякого пристановища, мене починала сварити.

З початком 1942 року, бандерівці почали розкидати летючки, в яких закликали все населення Волині підтримувати німців та допомагати їм у війні з большевиками, як матеріально так морально. У летючках закликають не слухати членів ОУН — мельниківців або бульбівців бо то буде на шкоду нашій українській роботі. Я багато дістав тих летючок у Порицькому районі і на Горохівщині.

На ті летючки ніхто не звертав уваги ні Організація, ні населення, війна далеко, правда, що німці почали накладати великі контингенти, забирають усе. Прийшов наказ від німців здавати кожухи та усякий теплий одяг, люди самі не мали того забагато, а тут треба віддати нетрудному. За першим прийшов другий новий закон, треба висилати людей до Німеччини на роботу. Перша тура поїхала наче добровольці, бо німці обіцяли, що ці люди займуть місця тих, що на фронті, але німці з ними поводились як з полоненими. Маючи такі вістки з Німеччини більше ніхто не хотів їхати, то німці призначали скільки осіб мусіло їхати із такого чи іншого села. Вони заставляли священиків, щоб ті закликали людей їхати на роботу, а хто із священиків відмовлявся то їх карали та ув'язнювали.

Тут виникла перша потреба ховатись, тобто треба було йти у підпілля, бо ніхто не хотів їхати на голодну смерть, або під англійські бомби. Багато батьків приїжджало до Володимира до Тарасевича, Куницького у цій справі, але й вони не знають, як вийти з цього всього. Ми з Козловським перевели деяких хлопців на Полісся до озера Пісочне, але всіх не можливо, бо то робиться чуть не масова справа і треба переховуватись декому вдома. Події міняються з дня на день і кожний каже, „побачим, що буде завтра, як дочекаєм?”

НА ПЕРЕДОДНІ 1943 РОКУ

На Поліссі Бульба вже мав свої партізанські загони Поліську Січ, а в нас на Володимирщині ще нема нічого. Люди, які є в підпіллі, з них коли-будь можна мати бойку, але ми ще не мали. Бандерівці тим більш не мали нічого, але між ними уже було велике непорозуміння.

Якось одного разу я поїхав з Устилузького р-ну із двома товаришами над озеро, там було дуже гарно, а озеро було велике. Пару км. від нього були бараки, в яких містилися молоді люди. Там було в той час може навіть три сотні. Командиром того відділу був страшний чоловік і його називали сотником. Я не пригадую добре, яке його було псевдо, Сіям чи Сіямич. Коли я запитав одного з хлопців, що вони тут роблять, то він мені сказав, що це є старшинська й підстаршинська школа. „Чи ви маєте якісь бої з німцями? — я знов його питав. — Ні, німці сюди не приходять, то ми їх і не бачимо!”, — каже мій співбесідник. Жартуючи, кажу йому: „То ви тут живете, як у Бога за дверима”. „О, ні — сказав він, — тут час від часу оперують совєтські партизани і ми маємо з ними великий клопіт, часом б’ємось по пару днів.

„Хто командує цим відділом? — дальше питав його — Бульба чи може хтось із мельниківських командирів?” Він здивовано подивився на мене і каже: „Хіба між ними є якась різниця? То є те саме, про те тут навіть ніхто й не говорить, бо то само собою зрозуміло.

Я вперше у своєму житті почув там пісню Лесі Українки про Полісся, вона на мене зробила велике враження, коли я почув, як поліщукі співали.

Залишаєм ми своїх двох товаришів у цьому затишному куточку та ще над таким гарним озером, може і вони матимуть нагоду записатись на старшинський чи може бодай підстаршинський вишкіл. Ми з Козловським ідемо на Володимир і по дорозі зустрічаємо багато поліщуків, вони взуті у лаптях або постолах, а ми почали жартувати, бо у нас казали, що поліщук іде до лісу босий, а з лісу взутий, бо коли знайде липу то 2 пар постолів (черевик) зробить. Тут я хочу підкреслити, що не тільки волинська молодь була свідома але й поліська теж, вся та молодь була готова брати на себе найнебезпечніші завдання, коли того було потрібно.

ВІДОЗВА БАНДЕРІВСЬКОГО КРАЙОВОГО ПРОВОДУ

Десь на початку місяця жовтня 1942 року з'явилась нова летючка бандерівського Крайового Проводу за підпісом Легенда. Відозва була видана до українського громадянства, та української інтелігенції. Дуже жалію, що не маю оригіналу тієї летючки, але я пам'ятаю її може навіть на якихось 95%, отже вона бриніла:

ВІДОЗВА

До всього українського громадянства та всієї нашої інтелігенції. Хочемо всіх Вас поінформувати в міжнародних справах у сьогоднішньому тяжкому часі, що відбувається на наших землях з нашим відвічним ворогом Москвою. У нас є деякі українські реакційні сили, які хочуть створити тяжкі обставини для українського народу, та для нашої союзної непереможної німецької Армії. Вони створюють на півночі Полісся партизанські відділи, мельниківці разом з Бульбою і починають загороджувати дорогу до східного фронту. Така їх робота є шкідлива для нас всіх. Вони роблять різні барикади по всій північній частині України, починають зривати мости і руйнувати залізниці в багатьох місцевостях на Поліссі.

Мельниківсько-бульбівська реакційна сітка собі не усвідомлює, що вона помогає большевикам, а разом помогають ген. Сікорському. Ми звертаємося до всього населення та закликаємо всіх не слухати їх і їхньої шкідливої роботи проти українського народу. Давати їм відсіч на кожному кроці, а помогати німецькій Армії, як матеріально так і морально. На кожному кроці розкривають їх анти-німецьку роботу. Підпис:

Крайовий Провід — Легенда

РЕАКЦІЯ ОУН НА БАНДЕРІВСЬКУ ВІДОЗВУ.

Та відозва викликала велику дискусію в організаційній сітці ОУН. У Порицькому р-ні від трьох станичних я дістав ті летюочки і деякі серйозно почали одні питати, а інші

казати, може й справді наша Організація і ми всі робимо помилку, що унеможливлюємо доставу важких припасів німецькій армії на Схід.

Правду кажучи я й сам не знов, що кому казати в тій справі, тому набрав тих летючок і вертаюсь до Володимира. Першого зустрів Вороневича і даю йому ті летючки. Він прочитав, а тоді каже: „Це єного роду пропаганда, йди з нею до Тарасевича, побачим, що він скаже”. На збірному пункті ми застаемо Тарасевича і Куницького, даю я їм ту летючку. Вони її прочитали, подивились на себе і знов прочитали і почали говорити між собою, а я пішов відвідати свого брата. Коли я повернувся, то Куницький мені каже: „Це є бандерівська пропаганда, нехай ніхто в це не вірить і не бере цього під увагу, зачекайте місяць-два, то різні листівки появлятимуться, тільки цілком іншого змісту. Сьогодні мають час на ці немудрі листівки, які ти приніс, а завтра знов буде час писати зовсім іншого змісту. Іди в терен і кажи станичним, щоб вони зовсім не брали до уваги цих листівок”. Таку відповідь дістав я від Обласного Проводу на провокативну бандерівську відозву.

У другій половині місяця листопада 1942 року у Городівському р-ні з'явилася маса бандерівської літератури, цим разом у формі летючки і ті летючки передавали з рук до рук. У Відозві до українського народу писалось, що полк. Мельник і от. Бульба є реакціонерами і мають реакційні сили на Поліссі, підписана Крайовий Провід — Легенда. Листівка уже не була підписана ніким, але була приблизно такого змісту: Мельник продав Україну німцям, а німці беруть наш народ до Німеччини і там наші люди вмирають від голоду і гинуть від англійських бомб. Полк. Мельник співпрацює з німцями, він разом з Гітлером їздить по Берліні розкішною машиною і добре собі забавляється. Мельник навіть не бере під увагу того, що сотнями гинуть українські робітники під англійськими бомбами.

Прочитаєш листівку, в якій пишуть про смерть від голоду і бомб у Німеччині — це правда, але вони уже забули, що писали учора, що писали за пол. Мельника і от. Бульбу. Коли ж їх запитати, про те, що вони писали, то скоро дають відповідь: „Це треба забути, всі помиляються”.

Уже перед самим Різдвом приношу я до Володимира повні кишені всілякого роду бандерівської літератури, яку

забрав у 4 станичних і двох районових. Викладаю я те все на стіл, сідає нас п'ять і перечитуємо. Цей раз вони обкидали найгіршим брудом нас, полк. Мельника, всю українську інтелігенцію та всіх церковних діячів, особливо священників. То був прикрій жарт, з якого не знаєш сміятися чи навіть плакати. То було все таке неправдиве, все наклепницьке.

Прийшов 1943 рік, коли в Галичині почали творити Дивізію „Галичина”, знов полилися лайки й бруди на полковника й духовенство. Всіх називають зрадниками, сміттям, з яким так само треба рахуватися, як і з ворогом, вони всі є німецькі вислужники. Треба бити всіх тих, хто співпрацює з німцями, вони єдині є добрі, революціонери, а всі решта є вороги України. Ця література прийшла до нас з Галичини через Порицький р-н. Було багато усякого рода макулятури, одна з підписом, інша без підпису, деяку просто роздавали, іншу передавали з рук до рук. Окрім Легенди, були підписи Ростислав Волошин-Горбенка, а також волинського горлоріза Митли.

Так виглядало, що ті люди забули, як із ким вони приїхали до Львова і що вони мали на своїх шапках на місце тризуба — німецький череп. Може ще колись бандерівці покажуть свій архів для суспільства, от було б цікаво. Мені дуже жаль, що я тепер не маю того всього у своїх руках, бо я все передавав полк. Сушкові. Не знаю, хто забрав архів, що зберігався у полк. Сушка у Львові після того, як бандерівці його забили у 1944 році.

Я довший час мав при собі ті летючки і багато партізанських фотокарточок, але коли я був ранений, то всі мої документи, фотокарточки і бандерівська макулятура були так поплямлені кров’ю, що не можна було нічого розібрати.

На цьому місці я хочу підкреслити, що наша Організація, тобто Організація ОУН, якось була не здібна боронитись перед тією повінню наклепів, а казали: „Не майте діла з дурнями, або зійдіть дурному з дороги, це ж неправда, хто в це може вірити” і т.д.

Бандерівці побачили, що нема жодного протинаступу, а ні, то хоч солідної оборони, бо все вступали дурням з дороги, то вони почали кричати на все горло: „Ми є сильні, бо всі нас бояться”. Ми ім дали вільну руку і вони почали робити те, що вони хотіли і навіть тоді ніхто ім не давав жодного спротиву, маю на увазі Організацію ОУН.

Так само і з пропагандою. Я не бачив ні одного спростовання на письмі чи запереченні бандерівцями на їх всі неправдиві наклепи. Я не раз казав, що з нас починають сміятися, чому ми не дамо пояснень чи спростовань, а то й сам ним станеш". Пізніше виявилося, що дураками стали ми всі.

Бандерівці спочатку писали, критикували, потім нападали, пізніше розброяли і кінець діло хвалити — почали розстрілювати, а тепер кажуть, що про те не треба говорити, бо то уже пройшло.

Не один раз собі пригадую, як ми і з Юрком, Андрієм Гайворонським на Холмщині дискутували і наша дискусія сходила до того самого, їх нерозумна пропаганда і що нам загрожує бандерівське СБ — це було тоді у 1943 році, а що тепер у 1982 році?, та сама пропаганда і така сама нерозумна. Нічого не змінилося і та група людей позитивного не навчилаася.

У 1943 році СБ на Володимирщині ходили по хатах, і кликали іти з ними до роботи, а там вони скажуть до чого хто надається. Коли ж та людина, до якої вони зайшли, відмовляється, що то ще не час, або що їхня робота не корисна, чи ще там що, тоді СБ авторитетно витягає шомпола і починає бити ту людину до смерти, кажучи їй: „То ти проти України? Нам усім треба будувати разом, так, як ми тобі скажемо.” Таких випадків були сотки, люди, що відмовилися від роботи, тяжко потерпіли від бандерівського СБ.

А що сталося на еміграції? Вони скомпромітували всі інші зусилля перед чужинцями своїм нерозважним, зарозумілим і захватницько-диктаторським поступованиям. Також і себе вони скомпромітували перед українським народом. Мені прикро, що наше здоровово-думаюче суспільство потурає бандерівщині, бачучи її руйнницьку роботу.

НАПЕРЕДОДНІ 1942 РОКУ

Чому Організація ОУН не збільшила свої ряди? Як відомо всім, що за Польщі в рядах Організації було обмежене число людей, то були віддані українській ідеї люди. Людей, які були заміщені із комунізмом чи крадіжкою, чи бандитизмом Організація не приймала. В Організації ОУН був випробуваний чесний елемент, то були добірні люди по

всіх клітинах. От я думаю, що Організація оту велику масу людей відкинула, а бандерівці всіх їх підібрали і заангажували у своїй роботі. По стороні ОУН була вся інтелігенція навіть духовенство було, тому вони з усіма поводилися похристиянськи.

Подивімся, що робиться з бандерівської сторони на Володимирщині. Вони намовляють, заохочують усіх, хто лише хоче бути з ними, то вони кажуть: „Так, ти наш чоловік”. Вони набрали такого елементу, і в кінці 1943 року всіх стріляли без великого перебору, бо вони уже й самі не знали, хто в них є і робили чистку за чисткою, все нищили бандерівських ворогів. Але тоді, коли вони починали творити партизанку у 1943 р. не дивились вороги чи не вороги, а брали, щоб було іх багато, як повінь заливає урожайні поля, чи людські оселі, то тому, що багато води. Мобілізували східняків, хотіли їх поробити бандерівськими націоналістами і влаштовували для них партійно-політичний вишкіл.

Мені здається, що людей із східних земель треба поділити на три категорії. До першої — це люди, які приїхали на захід в 1939-40 роках, вони всі мали щонайменше середню освіту, а може навітьуніверситетську, вони до нас приїхали у ролі учителів, і різних урядовців. Друга — то люди, які залишилися у 41 році із червоної армії, то були переважно старшини та підстаршини, які окрім освіти мали військовий вишкіл, військову школу. Не знати чи люди із категорії число два були всі українцями, чи там також були росіяни, чи може просто „советський чоловік”. Третя — це найбільш нещаслива категорія — це полонені, яким пощастило втікти із Володимирського і Холмського таборів смерти, вони переховувались по лісах і по селах.

Коли ж бандерівці надумались на масову партизанщину, то вони мобілізували всіх східняків, але ті східняки мусіли перейти партійно-ідеологічний вишкіл. На Володимирщину приїхало декілька пропагандистів з Галичини, які мали індоктринувати ідеологію Донцова. Пропагандистами були Лісовик і Марко. Вониуважали себе інтелігентами вищої кляси, хоч ніколи не хвасталися своїм науковим ступенем, або хоч освітою, — це були партійні пропагандисти. Не знаю, хто були Славко і Боремський.

Мені було відомо, що такий „освідомлюючий“ перевищіл був у слідуючих селах: Білиці, Хринів і Горань, і на них було споре число людей. То були переважно ті східняки з освітою і вони зовсім не були захоплені своїми новими інструкторами, які читали сторінка за сторінкою Донцова. По закінченні такого „вишколу“ їх приділяли на відповідні місця в УПА і вони переставали слухати своїх зверхників-пропагандистів які сподівались, що із слухачів зроблять бандерівських слухняних партійців і вони слухняно виконуватимуть сліпо всі накази. Так воно не сталось і тут кличуть на допомогу СБ, яке розправлялось із тими неслухняними.

У ВОЛОДИМИРСЬКІЙ ПОЛІЦІЇ

З кінцем січня 43 року приїхав до Володимира на становище коменданта поліції Іван Климків, сам він із Сокальщини. У Володимири його знали, як Івана Климка з Галичини. У Володимирській поліції було багато членів ОУН. Видно що Іван мав визначне завдання, хоч тоді ми ще того не знали. У дуже короткім часі Іван показав себе, хто він і чим займається і яка його ціль. Він почав майже кожного вечора робити зібрання і пропагувати бандерівську політику, вірніше робити їм питомий заколот, вносити всяki непорозуміння. Німецька жандармерія почала перепитувати, що це за зібрання такі часті. Німцям відповідали, що Климків є учитель і що він нас вчить як боронитися проти ковпаківців. Видно що німці у таку відповідь не повірили і почали за ним слідкувати.

Не дивлячись на те, що він робив заколот і що його погляди відмінні, його попереджував Штукавка, щоб він уважав, бо за ним німці слідкують. На одному такому пропагандивному збориші Вороневич його запитав: „Що бандерівці осягнули, що вони вбили Сеника й Сціборського, що на тому скористала українська справа?“ Спершу він відповів, що він у тій справі нічого не знає, а потім додав, що вони були польськими шпигунами. Його ніхто серйозно не слухав, а то й часто кпили з нього. Побачив Іван, що йому не вдається нічого зорганізувати, але він побачив, хто який вплив має, хто є авторитетом, хто тримає руку на живчикові українського руху. Одного прекрасного дня Іван зник.

Добре що втік, казав Тарасевич, бо жандармерія за ним слідкувала і могла б була прибрати того необережного недоука.

Ніхто не знов тоді, що він був у бандерівців Крайовим Провідником, а знали його, як доброго галицького спекулянта.

ХТО БУВ ОРЕСТ ТАРАСЕВИЧ

Орест народився в селі Рокитниця на Володимирщині, його батько був учителем, був одинокою дитиною у родини Тарасевичів. По закінченні середньої школи, батьки віддали його до університету і він записався на філософічний відділ і закінчив три роки. Знав добре французьку і німецьку мови. Був середнього росту, гарний і з природи з приємною усмішкою. Бог обдарував Ореста і словом, його промови було приємно слухати, бо у нього слова лились наче спів у слов'я. Однаке його не тому поважали, що він мав гарну усмішку, а повагу й пошану він здобув у людей своєю працею. В Організації ОУН — він був обласним провідником, організаційна мережа була добре розвинена по цілій Володимирщині. Провід Організації був у руках людей які мали бодай середню освіту. Ті молоді патріоти виховувались на величі 22-го січня, який близнув сяйвом свободи й самостійності для нашого народу. Тарасевича не тільки знала організована молодь, або молодь Володимира, а його знало все населення, тому, що він був перекладачем. Він обороняв сотками людей перед жандармерією, щодня, бо поляки все приходили з усякого рода доносами на наших людей і то кожного дня. Тарасевич завше знаходив дорогу, щоб полагодити у добрий спосіб ті доноси, тому селяни уважали Тарасевича своїм оборонцем, опікуном, а навіть батьком. З ним і німці числилися.

Бандерівці рішили, що така авторитетна людина, як Тарасевич для них теж дуже пригодилася б і вони почали з ним говорити, щоб він перейшов до них, але Тарасевич твердо і рішуче сказав, що він з ними не піде, що він засуджує бунт в ОУН і засуджує бунтарів. Такою свою рішучою поставою він засудив сам себе. Бандерівці втратили надію, що зможуть вякий будь спосіб Тарасевича перетягнути до себе рішили його знищити, тим самим внесуть хаос в органі-

засійну сітку, коли підірвуть головну опору. Раз він не пішов з ними на співпрацю, то треба знищити, щоб можна осягнути партійну ціль і задоволити особисту амбіцію. Бандерівці рішили знищити Тарасевича, а за ним по черзі його близьких співробітників. Час проходив і кожного дня приносив усе нові події, прийшов березень.

ВАЖЛИВІ ЗБОРИ ДНЯ 18 БЕРЕЗНЯ 1943 РОКУ У ВОЛОДИМИРІ

Треба сказати, що коли бандерівці спрямували всю увагу на перебирання національного руху у свої руки, то уже на Володимирщині були дуже натягнені відносини між ОУН і бандерівцями, хоч ОУН ніколи не нападали на бандерівців не робили ніяких їм закидів, як це робили вони, але ворожнеча зростала з дня на день.

Орест Тарасевич - студентом

На тих важливих зборах було коло 20 осіб, на яких і я був присутній. Збори відкрив Тарасевич і почав нас інформувати, що у Порицькому районі є клопіт з поліцією. Частина поліції є за тим, щоб іти у ліс, тобто у партизанку, інші є проти того, бо не бачать необхідності. Навпаки вони є за тим, щоб українська поліція залишилась так довго, як тільки можна, бож вона необхідна для наших людей, особливо для селян — це була перша річ, а друга, то те, що мене викликає бандерівський крайовий провідник Легенда на 21 березня на переговори до Завидова. Ми там маємо вияснити й полагодити спірні питання, а їх є багато.

Всі присутні були проти такої зустрічі у Завидові, вона нам виглядала дуже підозріла, але Тарасевич рішуче сказав, що він навіть з дідьком говоритиме, якби з того була користь нашим людям і тому він їде на зустріч з Легендою дня 21 березня 1943 року. Після такої рішучої заяви Тарасевича вив'язалась дуже жвава дискусія і різні факти на те, щоб Тарасевич не їхав, але то нічого не допомогло. Тільки тоді ще ніхто з нас не знат, хто то був той провідник — Легенда, який хоче говорити про непорозуміння, я певний, що коли б Тарасевич був знат, що то є той галицький спекулянт Іван Климків і він його викликає, то напевно був би не поїхав.

Прийшов день 21 березня 1943 р. — день переговорів. Перед від'їздом Тарасевича до Завидова, ми ще раз зібралися і пробували відмовити, щоб не їхав сам, але запевнення його нареченої, що йому нічого не трапиться, він їде і то їде сам. Ми із страхом дивились, як вона юдиним поцілунком випроваджала свого нареченого на страту, наче хотіла сама себе переконати, що йому нічого не станеться.

Поїхав Тарасевич у „дипломатичну місію” — переговори з Крайовим провідником Легендою. По короткому часі, приїжджає звязковий від Тарасевича і каже, Тарасевич просить, щоб до Завидова приїхав Куницький”. Видно що там є якісь перетрактати, коли Тарасевич сам не хоче рішати, а прислав післанця по Куницького. Аж знов післанець, щоб цим разом поїхав Вороневич, а потім Штукавка, тоді Ріпаловський і на кінець Кvasницький. Нікому з нас не прийшло до голови, що люди, які кричат, що будують Україну, можуть підступно кликати один з другим, як людей, які повинні бути при переговорах чи узгідненні

справ, а вони кликали на смерть. Яким словом можна називати такий ганебний вчинок, як зробили тоді бандерівці.

Я не можу собі уявити, як Провід ОУН міг те все легко сприйняти і давати наказ: „Ми не сміємо іти іх дорогою”. Чому тоді відразу не винесли жодного прилюдного голосного засуду за знищення всієї екзекутиви ОУН Володимирського повіту, не вбивати, а просто видати лише сильний засуд. Смерть тих молодих патріотів то був жах, він наче землетрус стряснув не лише членами ОУН, але всім населенням. Ніхто не розумів за що відібрано тим людям життя? Їх могли б вбити німці, але ніколи свої. Питанням не було кінця, а тому, що не було на те відповіді людей огортає страх перед новим терором, який щораз більше відчували селяни на власній шкірі від бандерівських „визволителів”, які кричали на все горло „воюєм за Україну”!

Від 21 березня до 10 квітня 1943 року було підступно знищено шість молодих університетських студентів, шість патріотів, які бажали жити й працювати для свого народу, бажали віддати усі свої зусилля на розбудову українського самостійного життя, а тут приступна рука Каїна простягнула їм жало смерті, забираючи їм життя, вириваючи їх із провідних кадрів Володимирського активу. Десь у Завідівськім лісі знайшли місце вічного спочинку, а їх так було потрібно тоді, сьогодні також потрібно їх розсудку і посвяти.

Зашо бандерівська рука їх знищила. Тільки за те, що вони були на сторожі порядку, були заборолом у безвідповідальних потягненнях і врешті найголовніше, що вони не визнавали своїми зверхниками бандерівських провідників, бо їх уважали розбивачами єдності, бунтарями, тим самим і загал не підтримував бандерівців і вони пішли на найгірше. По знищенні шість осіб Екзекутиви ОУН, дальнє уводили у блуд і передавали накази у імені тих, кому забрали життя. І так приходить до Володимира наказ, що Тарасевич уже у партизанці і дає наказ, щоб уся Володимирська поліція йшла у ліс у партизанку, забравши із собою всю зброю. А вже ні Тарасевича, а ні його інших п'ять дружів уже не живуть.

Маючи поліцію у лісі, бандерівці роблять перший напад на польські кольонії, ясно, що населення з кольоній втікло до Володимира. Німці на місце української поліції набрали поляків, які у співпраці з німцями виїжджали в глиб

українських сіл і палили село за селом хто пробував втікати із села, поляки ловили і вбивали, наче вони втікали у партизанку.

Бандерівці не задовільняються „, успіхом” у Володимирі, а перекидаються на Горохівщину там теж очищують терен від членів ОУН, нищать організаційну сітку і тим самим тероризують не лише молодь, але й мирне населення. Люди з Горохівщини почали втікати до Володимира, але тут уже чистка пройшла і треба було бути обережному, щоб не напасті на бандерівців.

Андрій Гайвонський бере на себе відповідальність за провід і відразу повідомляє бандерівських „героїв”, що коли вони не перестануть теризувати людей, тим вони змушують нас до відплатної акції і буде війна не між нами і нашими ворогами, а між нами самими. Правда, що та заява на якийсь час була помогла і вони терор припинили. Здається з початком травня приїхав до нас з Галичини обласний провідник псевдо Грізний. Я не був ним захоплений, але Степан Антонюк казав, що він дивиться на нього, як на провідника і крапка.

Ще коли Тарасевич жив, бандерівці хотіли творити партизанку на Володимирщині й Горохівщині і хотіли на це згоди від наших. Однаке наші Куницький, Вороневич і Тарасевич були проти творення партизанки у гущавині волинських сіл, вони можуть творити партизанку на Поліссі або у Карпатах. Вони також були проти того, щоб українська поліція йшла у ліс, нехай поліція буде на місцях, а партизанку творіть із тих, хто уже загрожений і мусить іти у підпілля, або їхати до Німеччини на роботу. Поліція нехай сидить на місцях так довго, як тільки зможе, бо її потребують наші селяни. Партизанку добре творити в таких місцях, де нема цивільного населення, тим самим збережуться тисячі невинних жертв.

Щойно після ліквідації Екзекутиви ОУН у Володимири, бандерівська верхівка при допомозі СБ стала владою імущих і розправлялась з усіма для добра України, ніхто не смів не повинуватись їм, як хотів бачити світ.

МАТЕРІ ОПЛАКУЮТЬ СВОЇХ СИНІВ.

Як уже було згадано, що Орест був єдиним сином у родині Тарасевичів, то й не диво, що вони жили сином і для сина. Тож зрозуміло, що тішились його успіхом в науці і тим, що хоч Орест був молодий то люди його поважали, як розумну освічену людину і числились з його думками. Тому не диво, що смерть Тарасевича і його друзів викликала велике недовір'я, до бандерівської верхівки і щире співчуття батькам бандерівських жертв.

Батько Тарасевича тижнями ходив по завидівськім лісі, питався всіх, кого тільки зустрічав, чи не бачили або може де зустрічали їх сина, але ніхто нічого не чув і не бачив. Старенький не знайшов ні вістки про сина, ні могили синової, без нічого повернувся назад.

Осиrotіла мати плакала день і ніч, мліла, руки підносила до небес з молитвою на устах, щоб Господь повернув їм єдиного сина.

Мати Куницького нікуди не пускала свого молодшого сина самого, а все і вона йшла з ним бо боялася, щоб і з цим бандерівці не зробили те саме, що із старшим.

Опечалені матері були готові усе робити, якби тільки довідатись, де є їх сини, аж тут у селі являється ворожка-циганка і каже їм, щоб вони, матері, три місяці кожній неділі в часі Служби Божої лягали у церкві перед вівтарем хрестом і молились. Невинна кров їх синів упаде на руку того, хто вбив їх синів. І матері, кожна у своїй церкві, в часі Служби Божої лягали у церкві хрестом і то було потрясаюче, їх біль відчувала кожна людина і разом з ними оплакували їх синів.

І справді, за три місяці приходить та сама циганка і каже матерям: „Скоро будеш мати вістку, хто вбив твого сина, хоч людина, яка вбила твого сина уже теж не живе і його мати також не знає, де є тіло її сина. Після того матері чекали на вістку, але у церкві уже не лягали хрестом. Пройшло, може тижнів два, я поїхав у Порицький район у Мудринця і він дав мені бандерівської макулятури, в якій було написано, що Іван Климків-Легенда, Крайовий провідник із села Бельське загинув у Львівській в'язниці від гестапо і пропав, ніхто не знає, де є його тіло.

Ото і був той самий Легенда, який викликав наших студентів наче на переговори, а насправді на смерть, ось як

бандерівці будували Україну.

Одного разу у Братфорді в Англії, Максим Рубан-Микола Лебедь мав доповідь. Мені було цікаво його почути і я також пішов. Після доповіді, я запитав його за ті всі вбивства. Рубан був збентежений від несподіваного запиту, а по хвилині мені сказав: „На те все треба мати точні дані, треба мати акти, де й коли те все сталося”. У цих споминах, я даю відповідь п. М. Лебедеві подаючи прізвища їх жертв, час і місцевість. Із цими свідченнями можемо йти до ієрархів православних і католицьких церков, можемо іти перед найвищу світську установу — Світовий Конгрес Вільних Українців і там перед ними зложим присягу і напищем відповідний акт.

Легенда мав більш, як одне псевдо, але він був народжений 1909 р. у сільці Бельськім, Сокальського повіту. Я знаю, що наречена Тарасевича, Галина десь живе в Америці, а вона багато знає за ті справи. Може попаде в її руки цей спомин і вона прочитає про ту трагедію, якої вона була частиною. Батьки Орестові її обвинувачують у тому. Коли ми її тримали, як закладника, то вона плакала крокодилічими слізами і проклинала їх, але, як випроваджала Тарасевича, то запевняла, що йому нічого не грозить, та що він повернеться назад.

Всі ті кривди, які зазнали матері, жінки й діти і всі ті пролиті слізози, напевно відіб'ються на поколінню Бандери, Лебедя і Стецька.

БРАТИ КОЗЛОВСЬКІ

У заможній родині в Устилузькому р-ні, жила родина Козловських, а в них було трох синів, трох братів. Вони всі три належали до ОУН. Андрій був найстарший, по закінченні середньої школи, пішов до університету і записався на агрономічний відділ. В Організації займав місце районового провідника в Устилузькім р-ні. Середуший закінчив семикласівку, а наймолодший, ходив до педагогічної школи у Володимири.

Андрій Козловський мав добре зв'язки до партізанської школи, яка знаходилась над озером Пісочним, що там робиться, хто провадив вишкіл, скільки було студентів і скільки викладачів. І зрештою, він також знов, до кого той

вишкільний табір належав, чи ним завідувала ОУН, чи от. Бульба, чи і ОУН і Бульба. Може ще хто є в живих, було б добре, якби відізвався. Андрій добре знов, що робилось у Ковлі, і Говодні та Колках. Був добрым бойовиком і дуже добрым провідником. Доля йому не судила пожити щоб своє життя і своє уміння віддати у розбудову незалежного життя свого народу. Поляки забрали йому життя і він не встиг залишити по собі доброї слави, бо все забрав із собою у могилу і наче не жив. Бодай цих пару рядків загадки про Андрія Козловського нехай залишиться по ньому.

Наймолодший з братів, Яків Козловський, мені здається, що він перебрав усі зв'язки по смерті свого брата Андрія, бо усі справи уже він полагоджував. Недивлячись на те, що Яків був молодим, але був дуже зрівноваженим і розсудливим, однаке його спіткало велике нещастя. Яків був у партизанському загоні Білого. Був чудовий літній день 24 липня, день св. Ольги, тому, що то була неділя, наш партизанський загін поїхав до Литовежа до церкви на Св. Літургію.

По обіді, Яків збирався кудись іти і взяв свою фінку на плечі і паском хотів піднести її вгору, як раптом немов хтось перерізав паска і фінка впала на землю ззаду його. Яків повернувся, щоб підняти її, як вона від удару у землю дає два постріли і обидві кулі смертельно ранять молодого воїна Якова і ще того самого дня він відійшов у вічність.

**Яків Козловський став жертвою своєї фінки в
партизанському загоні в селі Зabolотці.**

З великим болем і жалем попрощали приятеля і побратима по зброї, відпровадивши його на місце вічного спочинку. Я в той час не був у загоні, але мені про той нещасливий випадок розказали ті, які були на похороні. Я відвідав його могилу і поклав грудочку землі, нехай Господь милосердний оселить його в оселях святих.

Написав я цю згадку про Якова ще й тому, що він був одним з тих, що брав участь в акції проти гібіців комісара — про саму акцію буде мова пізніше.

Середуший з поміж братів Козловських був виїхав над озеро Пісочне на військовий вишкіл, як довго він там був, я не знаю, але знаю, що він закінчив і дістав рангу чотового. Коли повернувся додому, то застав невимовну трагедію, вся їх господарка була спалена, а батьки були вбиті і він залишився з цілої родини сам один. Його псевдо було Юркевич, він після такої трагедії часом попадав у відчай, плакав і казав, що навіть не хоче жити. Родину Козловських і родину Решетилів поляки застукали у клуні Решетилів. Юркевич почислив кістяки, які залишились на пожарищі, як свідки „цивілізації“ 20-го століття. Мені здається, що ті дві родини були якась родина, бо Андрій Козловський казав до мене, що він німакам ніколи не подарує за смерть Юрка Решетила. Втрата Юрка, то так наче мені хто відрубав руку. Мені не відомо, що Юрко мав зробити із устилузькою жандармерією, чи зірвати будинок, чи виконати якийсь атентат, коли його німці зловили і засудили на смерть — але про його смерть буде згадка пізніше.

Юркевич був у спілці з Адамом, а пізніше із Слюсаром, навіть був його дорадником у партизанських справах. Їх єднало ще й те, що обидва сумували за своїми родинами, своїми братами, тільки та різниця, що Юркевичеві родину постріляли поляки, а Слюсарових братів бандерівці. Юркевич залишився був на рідних землях, із сумом ми прощалися з ним, але тоді ще з надією, що ми повернем вкоротці і знов будем разом. Чи він живе, мені не відомо.

Таких, як Козловські, Решетило були тисячі на Волині, але ні кому навіть їх імен згадати і вони будуть під ім'ям Незнаного Воїна. Мені хочеться оцінити Козловських, як лицарів, патріотів, як ідейних з великою відповідальністю і посвятою, що без страху були готові виконувати найнебез-

печніші призначення. Нехай ця скромна згадка про них буде вічним пам'ятником для майбутніх поколінь.

ЧОРНА ХМАРА НАД ВОЛОДИМИРОМ

Коли більша частина української поліції пішла в ліс, яку бандерівці підступно, наче наказ Тарасевича, щоб поліція долучилася до нього, то німці просто шаліли. Вони без жодних причин арештовували зовсім мирне населення, а вже й мови нема про тих, які їм були підозрілі. Вони розстріляли Костюка із Заріччя, арештували М. Мисечко та багато-багато інших. Утеча української поліції, була дуже на руку полякам і вони відразу заповнили місця нашої поліції. Це було на руку й німцям, бо вони добре знали, що польська поліція допильнує все, що тільки німцям треба буде. Спочатку почали тероризувати українську інтелігенцію, яка почала втікати на села, а потім і міщани почали втікати. Села також були загрожені, але хоч був великий простір, було куди ховатись і погані обставини стали ще гіршими. Після арешту М. Мисечко, його сестра втікла до нас на село, вона десь живе в Америці.

Бачим, як мусимо щось робити, мусимо творити якийсь партизанський відділ, чи бодай якісь бойки, бо треба обороняти наші села від польсько-німецької сваволі, а зброї в нас є доволі. Скликали ми збори, було нас 8 осіб і обласний провідник Грізний. При розмові ми ствердили, що є багато нашої молоді у підпіллі, вона і є партизанами, але їм треба дати зброю, а саме основне треба мати доброго військового провідника і відділ готовий. Андрій Гайворонський сказав, що він знає одного молодого хлопця, який був у німецькому війську, то він напевно трохи є ознайомлений з військовим ділом — це був Гриць з Бужанки.

Отже, рішили зорганізувати відділ у Іваницькім р-ні, тому, що там бандерівці тероризують нашу організаційну сітку. Так постав перший партизанський відділ на Володимирщині у числі коло 30 осіб. Військові вправи з нами переходив чоловік із села Мищева, він був сержантом у польськім війську і зінав військове ремесло.

Наш перший бій був з поляками й німцями під селом Бубновом. Там ми втратили одного нашого бойовика із села Менчичі. Видно, що поляки не сподівались зустріти опору, а

почали грабувати людське майно, коли почався бій та вони не встигли забрати награбоване, але спалили 5-ть господарств. Нам не було відомо чи вони мали втрату в людях чи ні.

Акцією провадив сержант, бо наш командир Гриць любив заглядати у пляшку, тому він не завше мав час дивитись за відділом. Такий стан нас дуже турбував, ми не маємо доброго командира, а як можна йти в бій без нього? Ми також мали санітарний пункт, при відділі, яким завідувала сестра милосердя Тамара, вона як ми всі турбувалась долею відділу, бо без доброго військового провідника будемо мати багато жертв, казала „Ось бачиш, — кажу я до Тамари, — бандерівці підступно забрали до себе Сосенка, а він як добрий провідник відразу вирізнився і зробили з нього коменданта Січі у Свинарові, також і Похмурий стоїть під Біличами із сотнею бандерівців. Вони обидва добри командири, обидва заприсяжені члени ОУН і їх обидвох підступно із поліцією разом забрали бандерівці, а ми разом складали присягу.”

Наш відділ проіснував дуже коротко і десь з кінцем квітня чи може напочатку травня 43 р. усіх розпустили додому. Зброю я знов заховав і чекаємо, але на що, то ніхто з нас не мав ясної уяви. Бандерівці це використовують проти нас і у своїх летючках пишуть: „бачите, мельниківські пани не хочуть сидіти у лісі, то небезпека, а повтікали додому” і т.д. Вони знов почулись панами ситуації і в Порицькому р-ні почали тероризувати організаційну сітку, до смерті побили районового Кошлатого із села Мишова, а їх хату діхтярами й крісами подіравили так, що виглядала, як сито.

Я зайшов до станичного, а його жінка з двома дітьми плаче і просить, щоб я більше до них не приходив: „Дивись — каже вона, — що вони зробили з нашої хати. Ні вікон, ні дверей, ми лежали на землі наче мертві, коли вони стріляли. Коли уже увійшли у хату то загрозили, що коли ще раз будеш мати зв'язки з мельниківцями, то зробим з тобою те саме, що зробили з Тарасевичем. Я їх запевнила, що більш нікуди не пущу чоловіка, то прошу, не приходить більш до нас.

Попрощаючись я з нею і наче приголомщений іду додому, але по дорозі вступаю до Гайворонських, вони ті, що поки що не бояться нікого і розказав їм про трагедію Кошлатих. З такою новиною ми всі три йдем до Обласного-Грізного і

розвідуємо йому, що сталося у Мишові з Кошлатим, у Заболотця із зв'язковою, її побили так, що вона лежить хвора. Наш Обласний вислухав те все а тоді каже: „То є чистий бандитизм”. „То що ми маємо робити з тим бандитизмом? — питаю його. Він каже: „Нічого”.

Відповідь Грізного нас трохи здивувала, якто так, нічого? Тоді ми самі рішили, що ми мусим щось зробити, побачимо, як буде завтра. Юрко Гайворонський, я і ще кілька боєвиків, виїхали в Порицький район, там розброяли кілька їх боївок, і сказали їм, щоб вони переказали, що якщо ще бодай один випадок трапиться такий, як з Кошлатим, тоді буде не один випадок розброєння а без кінця. Після того бандерівці припинили свій бандитизм.

Коли ми повернулися з Порицького району, раптом кличе нас до себе наш Обласний і з великим обуренням звернув нам увагу, що ми не підпорядкувались йому, а поїхали в Порицький район на свою власну руку робити аванттуру. Ми були здивовані, від кого він довідався, що ми виїжджали в терен, але йому ще раз пробували вказати на те, що роблять бандерівці. Знов його відповідь була: „Ми не бандерівці”. Від тоді, між нами й Грізним починаються непорозуміння, бо він твердить: „Те, що роблять бандерівці, то їх справа, а ми не маємо права робити жодного насильства.” Ми стараємось Грізному пояснити, що ми не нападаємо ні на кого, ми лише стаєм у своїй власній обороні, ми розброяли їх боївки і загрозили їм. Хіба можна толерувати такий бандитизм, хіба то не гріх? Наша розмова закінчилась у дуже натягній атмосфері і ми так розійшлися. Ми робимо збори нашого Пропагандивного сектора, у який входили обидва Гайворонські, Русін, Войтович, Горун і я, перед нами одно єдине питання, що нам робити? З однієї сторони бандерівці нападають на нас, вбивають, тероризують, а з другої наш організаційний обласний нам забороняє боронитись і тому у такому хаосі багато наших членів замовкло, а частина просто капітулює перед бандерівцями.

Мене висилають на зв'язок до Галичини, там маю здати звіт з того, що робиться в нас і дістати, якісь інструкції, що ми маємо робити даліше. У Ставгороді у станичного уже чекав на мене лист-грипс. У грипсі повідомляється нас, що на Володимирщину має прийти з Кремянецьчини добрий командир з групою партизан у силі 30 осіб. Вони у нас

повинні бути десь у половині травня, може у другій половині. Цей грипс треба передати обласному. Ми усі нетерпеливо чекаємо не так на хлопців, як на командира, бо у грипсі є, що командир є добрим військовиком — це якраз те, що нам потрібно.

Бандерівці використовують цю якусь невиразну нерішучість і між менш свідомими розпускають неправдиві історії, як наприклад: „Ось бачите, німці з поляками палять наші села, а мельниківські патріоти сидять вдома”. Однаке вони не кажуть, хто провокує на ті напади. Бували такі випадки, то було на початку, що німці приїжджають до села на торгівлю. Вони привозили каву, нитки, або мило, а їм давали яйця, масло чи там ще якийсь продукт. У міжчасі хтось із мудрих бандерівських героїв, зловить того німця й заб’є, то на другий день німці таке село спалять а людей виб’ють і тоді уже ні кому боронити. Народ утікає і кричить, що німці село палять але ні кому сказати за що вони його палять.

ДЕНЬ 26 ТРАВНЯ БУВ ДЛЯ НАС ІСТОРИЧНИМ ДНЕМ

Нарешті прийшов на Володимирщину командер Білий із групою партизан та зв’язковою на ім’я Любою, вона також була мед. сестрою. Відділ Білого зголосився у станичного у селі Бубнові. Партизани помучені довгою дорогою лягли трохи відпочити, а станичний прибіг до мене. Я теж тільки, що повернувся з Устилузького району і також ліг, щоб трохи перепочити. Моя мама не хотіла, щоб станичний мене будив, але він не слухав мами, він мав добру новину. Будить мене з усмішкою на устах, бо є хлопці з Кремянецчини, вони всі у мене, відпочивають по такій довгій дорозі. Еге!, мені й сон подівся. „Скільки іх? — питала я знов. „Я думаю що 30, командир старша людина і є одна дівчина.

Я наче й не спав, раз два убрахся і ми почемчекували до Гайворонських, а з ними до Обласного, щоб спільно рішити, де відділ затримається на початку, бо потім буде видно. Ми всі були згідні з тим, щоб цей партизанський загін стояв біля Дорогинич, де колись жив заможній чоловік, але совети його вивезли і він пропав без вістки. Його господарка осталась, велика хата, гарна й тепла обора і стодола, так що на деякий час це місце буде добрим.

Іду і я з станичним до Бубнова до відділу, вітаюсь з ними і вітаю їх у нас, та прошу, щоб вони почувались, як у себе вдома. Дівчина, яку називають Люба теж жартує, сміється, я їй пообіцяв, що познайомлю її з нашими дівчатаами і вона буде себе краще почувати. Тоді йду до командира, привітався з ним і чекаю, щоб він щось сказав, а він питав, чи я був у війську? Ні, не був — кажу я, — а ви зробили на мене враження військовика, каже Білій. Я усміхнувся, подякував а тоді кажу йому, що маю наказ від обласного провідника забрати вас у своє село, де й стоятимете якийсь час. Комендант Арієць-Білій виглядав гарно, бльондин, високий, він покликав Граба й каже: „Полагоджуйте цю справу з ним, — кивнув головою у сторону Граба. Граб мені сказав, що він є ройовим і всякі біжучі справи будем рішати спільно. Я ще раз повторив те саме Грабові, що казав Білому, що ми йдемо на те місце, де відділ має стояти деякий час. Граб пішов сказати командирові, щоб були готові до відходу, а я звертаюсь до станичного, щоб він зорганізував фіри.

Щоб бути точним, дня 27 травня 1943 р. ми приїхали до Дорогонич на місце тогочасного постою. По дорозі нас зупиняла сільська оборона, але перевірила хто ми є і ми дальше поїхали. Ком. Білій і Граб запитали, чому вони нас зупиняють. Я їм кажу, що ми дуже близько до річки Буг, а поляки часто втікають за Буг, а перед тим роблять бешкет селянам, тому ми маємо сільську оборону. Врешті приїжджаємо на призначене місце, партизани зіскакують з возів дякують фірманом і з своїми речами, хто які мав ідуть до хати. У хаті уже були обидва Гайворонські та ще пару хлопців і готовили місце нашим партизанам до спання і командирові. Трохи харчів є, а завтра зорганізуєм стільки, скільки треба буде. Ми обід з'їли в с. Тишковичі, так, що сьогодні уже не голодні.

Командир нас розпитує, чи цей терен є загрожений, чи треба ставити стійку? Ми їх запевнили, що можуть спокійно спати, стійку будем тримати ми, а завтра усе устійнемо.

ОСТАТОЧНО ОРГАНІЗУЄТЬСЯ ВІДДІЛ

Нарешті організуємо партизанський відділ дня 29-го травня 43 року. Я привожу до відділу зброю, правда лиш

частину тієї, що ми були наносили і передаю: 20-ть кулеметів-максимів, 4 кольти, 5 діхтярів, 5 дисяток, 12 пістолів, 120 тисяч амуніції, 50 лент п 250 набоїв до максима-кулемета, 50 ручних гранат, 1 гармату, 80 снарадів до неї.

Хлопці, побачивши стільки зброї, відразу до неї, як голодний до їжі припали та почали чистити, приготовляти, що коли прийде потреба, вона буде готова. Ми відразу стянули 150 осіб і місце, у якому ми розташувались стало малим, навіть лісок, що був поблизу, став малим. Ми мусіли підшукати інше місце, і знайшли між Заболотцями і Литовижом (хоч воно належало до Литовижа), там була більша забудівля і багато більший ліс. У Дорогиничах залишилось невелике число хлопців, як застава. У Литовижі чи Заболотцях відділ відразу збільшився до яких 200 осіб. Присутніх відразу було розділено і створено вишкільну одиницю, вишкіл відбувався кожного дня. У відділі всі дотримувалися визначених форм, була дисципліна. На вишколі давали нам доброго бобу від рана і до самого вечора.

Перейшли перше партизанське хрещення, мали декілька сутичок з німцями, вони були щасливими, бо з нашої сторони не було жодних жертв, а перестрілка була добра. Ми мали дві мед-сестри і трохи медикаментів, але цим разом їх не турбували. Передаючи зброю і амуніцію до відділу, я теж передав і децьо медикаментів.

Думаю, що це було десь у половині червня, як до нас завітав один чоловік, псевдо Бескид, був низького росту, бльондин і мав вигляд інтелігента. Він приїхав до нас організаційною дорогою, тому то ми на нього не звертали уваги, правда, що він більшість часу переводив на нарадах із Білим. По якомусь часі, я його перевів до Галичини.

По його відході у нашему відділі почалась, якась незрозуміла метушня. Ніхто багато не говорить, але чогось крем'янецькі хлопці хочуть вертатись назад і просять, чи можуть взяти із собою хоч шість скорострілів. Моя думка була така, я її висловив навіть перед Гайворонським і Грабом, що скоростріли вони можуть брати, але ком. Білий повинен лишитися у нас.

Пройшов ще деякий час і все почало затихати, ніхто нікуди не пішов, а все йшло старим, твердим партизанським руслом. Наш відділ збільшивався, не дивлячись на те, що

бандерівці без кінця вели безперебірливу пропаганду проти нас. Вони уже мали два відділи партизанські, приблизно по сотні кожний, у нас був один але більше як дві сотні людей у ньому. До фізичних зударів між тими двома протилежними відділами не було.

Тут хочу згадати Степана — псевдо Сосенко, він є комендантом бандерівського відділу на Січі у Свинарові, а другий, Похмурий, під Біличами, вони обидва капралі з польського війська, обидва були комендантовами української поліції у Володимирі, а зараз у бандерівців, — про них мова буде пізніше, вони обидва були дуже близькими приятелями з Штукавком.

У Завидівськім лісі бандерівці уже мають коло двох сотень людей і двох командирів Славко і Голуб — обидва галичани, бандерівці. Є ще двох у них галичан Брова — то член СБ, а другий Ростислав Волошин-Горбенко то уже наглядач над СБ і він є більша риба, як Брова. Нам усім було видно, що всі накази виходили із Завидова для партизан і всі витичні для СБ.

Хочу пару словами згадати нашого першого партизанського ком. Грицька з Бужанки, який любив заглядати у пляшку і не вмів провадити відділом, тому відділ був розпущеній. Зрозуміло, що йому не дуже було приємно і він десь зник, казали пішов до бандерівців. Якось одного разу, я з ним зустрівся, привітались ми, питаем один одного, як справи, ось він мені й каже: „Мені у бандерівців є дуже добре. Як тільки я прийшов до них, то я був сотником, а тепер уже є курінним, мое псевдо тепер Князенко”. Ми ще трохи поговорили пр партизанку і розійшлися, кожний з нас у свій бік. Коли я відійшов від нього, почав передумувати про те, про що ми говорили, і так собі думаю, — Боже мій, що ми можем зробити з такими командирами, як Князенко? Він був не цілий рік у німецькому війську, має усього 21 рік, як такого командира можна порівняти із добре вишколеним ворожим командиром? Ми разом ходили до школи, тепер ми у лісі робим революцію, але уже не разом, а у протилежних таборах — які ми бідні.

Війна між поляками й українцями уже у місяці червні набрала такого ромаху, що по селах було пекло. Поляки із сіл утікають до міста, бо там польська поліція, яка разом з німцями грабує наших людей, а їх оселі палять, особливо

довкола Володимира й Устилуга. Народ лишається без даху над головою, з кожним днем все більше й більше спалених сіл. Хто пробує втікати, по тому стріляють, як по бандитах, а тих, хто не втікає, везуть до Володимира і там вони діваються без вістки.

Наші всі партизани не в силі стримати всієї тієї навали, бож ми не маємо всієї відповідної зброї. Є випадки, що німці пришлють малу танкетку і що їй зробиш, сікнеш з кулемета, а з неї тільки іскри підуть і то все. Однаке нашим бандерівцям — це не важне й не цікаве, іх уся увага й ціль перебрати всю команду у свої руки.

Проаналізуємо, хто спровокував ту безглуздзу не війну, але жахливу масакру із ще жахливішими наслідками.

За Устилуgom була польська колонія Білин, поляки там створили свою партизанську фортецю. Скільки їх там було, ніхто не зінав, але люди казали, що їх там було 1000 осіб, інші казали дві тисячі. Одне знали всі, що вони були добре озброєні і мали доброго командира, правдоподібно старшина польської армії з 23 полку піхоти, його псевдо Муха. Чи то правда, ніхто не зінав, але всі знали, що він спалив усі села навколо Білина. Також говорили про те, що Муха комуніст, а я і багато інших думаємо, що Муха використав момент і дістав від червоної партизанки чи Ковпака зброю на Поліссі, а сам був польським патріотом шовіністом.

Муха тією зброєю нищив на Волині й на Холмщині українські села. Де пройшов Муха із своїми партизанами, там були самі згарища осель і гори трупів. Коли ж Муха з'явився з Бджусом, який стояв біля Ласкова на Холмщині, то вони спалили всі села навколо Крилова і дійшли аж під Грубешів і скрізь вбивали невинних людей. Назад на Волинь Муха не повернувся а попрямував на захід.

Не диво, що при таких обставинах, у яких ми опинились, ми були дуже раді, що до нас прийшли партизани з Кремянеччини, а вони уже були здисциплінованою одиницею. Вони із свого боку теж були раді, коли побачили, яку зброю я здав до відділу. Навіть сам Біллій зацікавився і запитався, скільки у нас є зброї і чи то все, те, що я передав уже? Я йому відповів, що ми живемо коло совєтських бункрів, а у них було багато зброї і коли хтось думав про те, що її треба буде, то мав нагоду замагазинувати. Наколи наш

відділ зросте, то зброя буде. Білий посміхнувся.

Якось одного разу я мав розмову з Обласним Грізним (між нами відносини теж трохи поправились) він також мене запитав скільки ми маємо зброї, я сказав, що є у нас її досить. Проте, скільки у нас було зброї ми тримали в секреті.

Наши побратими з Крам'янецьчини, були теж дуже захоплені, тією зброяєю, бо в іх відділі не було так багато, перед тим, коли вони вийшли з нього. Ми з ними дуже скоро підружили і я став приятелем з такими хлопцями, як Граб, Чалий, Яструб, Храпливий, Синишин, Чорний і інші, але вже не можу всіх пригадати.

ТРАГЕДІЯ СЕЛА ЛАСКАВО НА ВОЛОДИМИРЩИНІ.

Уже не пригадую докладно, але то було 9 або 10 червня 43 р. Наш відділ уже закінчив чистку зброї, приготовив так, як тільки було можна і уже були готові, до наступу або оборони. Були ми на вправах, година може була 11-та, як ми зауважили великі клубки диму у віддалі 4-5-ти км. Наш командир зарядив збірку і вимарш у напрямку на дим. Все те відбулось дуже скоро і ми уже були готові до відмаршу. Ком. Білий дав наказ, щоб відділ розділився і з двох сторін зближався до пожежі із села Верхнова і Ощатина і то не цілою групою, але спочатку вислати стежу. Я собі тільки подумав, що добре, що ми уже встигли переглянути і приготувати зброю, бо інакше, може й не поїхали б. Тому, що то був наш перший виїзд, при чому ми мали і тяжку зброю, до якої ми ще не набрали вправности, то нам забрало трохи більше часу, поки ми виїхали і доїхали до місця диму, який був у селі Ласкові, то там уже було по всьому.

Ми, та наш командир нічого не знали, бо бандерівці нас не повідомили, ні про їх плян, ні про його виконання. Справа малась так, що у селі Новосілки під самим Володимиром був фільварок, у якому було багато корів. Видно, що там була і молочарня, бо бандерівці там брали масло, брали ми, ну і ясна справа, що брали німці і то досить довго так тягнулось, певно тижнів два.

Видно, що бандерівці рішили, щоб не тільки забирати масло, а просто забрати корови, рішили й зробили. Забрати було легко, але табун корів не так легко було заховати, то вони рішили пороздавати по одній корові для господаря.

Отже той табун 15 корів, вони пригнали до села Ласків і там пороздавали по одній корові і вже все заховане, робота зроблена. Рано побачили у фільварку, що нема корів, управа фільварку, повідомила німців що партизани забрали всю худобу. Німці нагрузили два вантажні авта військом, мабуть старшини сіли у два легкі авта і йдуть до Новосілок до фільварку, а там перепитують людей, чи може хтось бачив або чув де поділась худоба. Тому, що акція відбулась уночі, то й ніхто нічого не знав. Німці також не є дураками, вони пішли по тих слідах, що худоба зробила і дійшли до Ласкова. Сама худоба зрадила свої місця бо чомусь дуже ревла, чи може була голодна, чи тому, що в іншому місці.

Партизани по вдалій акції і розміщені худоби, добре собі повечеряли й пішли спати спокійним сном. Коли німці в'їхали у село і почали зганяти корови назад, двох партизан пробудилось і почали втікати, забравши із собою свою зброю. Німці зауважили їх і відкрили по них вогонь а вони почали відстрілюватись, почалась перестрілка між німцями й партизанами і почало горіти село. Ось на той дим і ми поїхали, поки ми приїхали то німці із худобою уже були у селі Суходолах. Нас кортіло їх там заскочити, але ком. Білій сказав не зачіпати їх у селі чи навіть під селом, щоб вони із пімsti не спалили і цього села.

Ще того самого дня Білій вислав мене до Ласкова, щоб я докладно розвідався, як та вся подія відбулася, та які були жертви у людях і втрати у господарствах.

Я відразу пішов до нашого члена Горуна, він був у пропагандивному відділі і питаю його, як то все сталося. Горун мені розказує, що 15-ть родин яким привели бандерівські партизани корови на переховання, всіх членів їх родин, німці постріляли а господарки спалили, хіба може когось не було вдома і тій людині вдалося остатись у живих. Сталось так, що 11-ть бандерівських мудрагелів пішли на фільварок уночі і зі зброєю, забрали не тільки масло, яке вони уже не раз брали, але забрали й корови і пригнали у наше село. Вони думали, видно, що 9-ть км. віддалі то німці їх не знайдуть. Ті корови пороздавали дядькам на перетримання й догляд, хотів дядько чи не хотів, то мусів узяти. Таким чином бандерівціуважали акцію дуже успішною, бо ніде не наткнулися на ніяку заставу і без бою забрали худобу, добре собі запили й полягали спати. Я думаю каже Горун, якби вони були

спали, то німці забрали б худобу і на тому скінчилося, а то 2-ох із 5-ти, які залишились, як залога почали утікати, німці по них відкрили вогонь. Якби вони були не відстрілювались, а то скортіло і тоді почалось, вони обидва були ранені, але їм вдалося втікти, а в селі забили 28 осіб, тих трьох партизан, що ще спали і тих, що німці забрали, щоб гнали худобу назад до фільварку чи до Володимира.

Як бій втихомирився, погасили вогонь, почали зносити тіла забитих, і оплакувати таку революцію — це ж явна форма нищення людей і їхнього майна. Із 15-ти господарств, залишився тільки попіл, а на цвинтарі збільшилось могил. Люди нарікали на тих недосвідчених молодиків, які нікому в селі не сказали про їх плян, але вміли потягнути за курок, не думаючи про наслідки. Похитуючи головою розказує Горун про те жахіття, яке перейшло через Ласків і закінчує такими словами: „Слава героям, що так по геройському провели роботу у Ласкові, за те їх завжди будуть пам'ятати!”

СПРАВА ЄПСИКОПА МАНУЇЛА

Я повернувся до відділу між 20-24 липня 43 р. з Устилузького району, і заледве побув пару днів, як кличе нас Юрка Гайворонського й мене, ком. Білій і обл. Грізний і повідомляють нас слідуюче: „Наш відділ уже завеликий на це місце, нам потрібно його розділити на три частини, одна залишиться тут, а для двох інших частин нам треба місце — це буде вашим завданням їх знайти. Одне біля Володимира, а друге на північ від Устилуга. Я, — каже Білій поїду до Львова до полк. Сушка, по дальші вказівки, що ми маєм робити.” Ми погодились виконати нам дане завдання, попрощались і знов пішли в терен. На подвір'ї був рух, ще дехто з активу кудись відіджджав, але ніхто нікого не питав нічого, бо кожний мав своє завдання.

Я поїхав під Володимир до села Зимного, до нашого станичного Борщевського і при його допомозі знайшли досить відповідне місце на яких 60-70 осіб. Прощаючись із Борщевським прошу його, щоб він наглядав на те місце, поки прийдуть наші хлопці. Уже збираюсь відходити, як Борщевський питає, чи я чув, що бандерівці зробили з Єпископом Мануйлом? „Ні, нічого не чув — а що вони

зробили? — питаю. Вони його повісили. „Як то, повісили, де за що?” „А ось тут недалеко.”

Скоренько прощаюсь з Борщевським і поспішаю до тих людей, до яких Єпископа СБ привезло заарештованого. Заходжу до тих людей і питаю, чи вони знають за що бандерівці вбили Владику. Господиня хати почала розказувати: „Вони його викрали з Володимира вечором і привезли до нашої хати. Наче ім хтось сказав, що Владика є капітаном, а ім у партизанці потрібно старшин, тому вони вкрали Владику, щоб він ішов у ліс і командував партизанами. Одначє Владика цілий час відмовлявся, що він не є військовиком і зовсім не знає військового діла. Хлопці Владиці не вірять і в одну душу питаютъ то де ти взяв цю рангу, хто тобі її дав? Владика знов ім каже, що кожний священик має рангу старшини, хоч він у військових справах зовсім нічого не знає. Одного вечора Владика чуть не плакав перед ними і просив їх усіх трьох, щоб вони його пустили, бо коли німці довідаються, що його нема вдома, то постріляють всю родину. Хлопці навіть уваги не звертали на його прохання. Видно, тому Владика вирішив утікати до Володимира, але дуже невдачно, бо СБ разом з ВПЖ його впіймали, зробили над ним суд, як над дезертиром-зрадником. Спершу застрілили а тоді повісили, он на тому дереві недалеко дороги. Все село плакало за Владикою, бо він був доброю людиною, всі його шанували. Він не раз служив Св. Літургію у Зимному монастирі. Дивіться, наші хлопці його повісили” — сумно закінчила свою розповідь господиня хати, витираючи фартушком заплакані очі.

Вислухавши все те, стало моторошно, я був докраю обурений і зденервований, душа боліла за нашу убогість, гнів розривав серце таким бандерівським диким звірством. Як тільки хтось не погодився з їх наставленням, відразу стає зрадником, комуністом, дезертиром чи гестапівцем — це відносилося до всіх людей включно з Владикою. Раз не з ними, то значить вона проти них, а то означало зраду, означало вирок смерти. Випадок з Владикою не був першим, уже було багато таких випадків, що спершу обкидають людину сплетнями і то безперебірливими, а опісля вирок, видно, що так лекше. Такою була бандерівська „політична тактика”.

Що ж бандерівці пишуть у своїй пресі про Владику у журналі „Сурмач” Лондон 1971-72, Англія. Автор М-Г

Перша старшинська школа УПА, спомин у 30-ти ліття повстання УПА пише: „У конфлікті із владою наприклад для сусіднього Ковельського Єпископа Мануїла скінчилася катастрофально. Польовий суд УПА доказав йому, що він був агентом НКВД, псевдо його Гром, а потім перейшов на службу на гестапо, і засудив його на кару смерті через повіщення. Присуд був виконаний.”

Я просто дивуюсь, як авторові не було страшно писати таку неправду! Можу сказати, хіба тільки на те, щоб неправдою змити гріх із своїх рук, ні, панове виконавці, того не станеться.

Я дивуюсь з наших релігійних провідників, що вони тут на еміграції мають до діла із тою терористичною групою, котра знищила всяку мораль релігійно-християнську, а також і політичну вільну думку. Політика тієї групи людей нічим не різиться від совєтської чи німецької. Та група найбільше вбила зовсім невинних людей, хоч у бандерівців ворогом число один були члени ОУН, за ними слідували східняки. Хоч у свій час вони східняків брали силою до себе і не дивились, кого беруть українців чи росіян, бо в той час було велике замішання, але брали й кричали: „Нас є багато!” А опісля чистка, тоді паніка серед східняків і утечі, знов більша чистка за дезертирство і так далі. Ніхто не знав, що робиться і ніхто не був певним, які з того будуть наслідки. Хто й коли поставить цих злочинців на осуд народу?

І врешті третіми з черги були штунди, іх теж заставляли носити зброю і виконувати чорні діла. Наши штунди зразу відпиралися всіма силами, до часу, коли ж СБ вжило до них терору, то й штунди замовкли, тільки дуже обережно декому скаржились: „Дивіться, що з нами роблять, наша релігія нам на те не дозволяє, а вони нас заставляють та ще й б'ють, як худобу”.

Я хочу про те все бодай кількома словами згадати, бо щоб описати, якслід, то я на те маю замалу освіту, але я можу про те все розказати. Я дивуюсь нашим вченим, що вони не візьмуться за те діло, а особливо історикам і військовикам. Вони повинні провести студію, повинні висвітлити кожний злочин, щоб не повторилось у майбутньому, бо подібних випадків наша історія не мала.

Хочу також зазначити, що большевики висвітлили тільки те, що їх болить і вони згадали за всіх комуністів, а я

собі думаю, що хто згадає за той добрий народ, що їм бандерівські партійні вожаки відібрали життя, за той народ, що був гуманним і совісним і **він** впав жертвою, тільки тому, що не хотів виконувати брудних наказів, партійних бандерівських володарів. Моя думка, що уже найвищий час, щоб волинська інтелігенція віддала пошану невинним жертвам і висвітлила те все для публічного відома і для майбутнього історика, щоб щось подібне більше не повторилося.

Під дуже тяжким враженням йду до станичного, щоб дістати фіру і їхати за Устилуగ, аж бачу станичний біжить назустріч і не добігаючи метрів 10-ть кричить що наш відділ розброєний. „Хто тобі таке казав? Як ти знаєш?” — питаюсь його. Як? Пару наших хлопців утікло й казали, що бандерівці сьогодні розброяли наш відділ і повезли до Свинарова на Січ. „Чи був якийсь бій? Таж наші мають стільки зброї, то як вони дались, щоб їх розбройти? — це уже було завершенням і я уже не поїхав в Устилузький район, а назад на те місце, де стояв відділ. По дорозі до відділу зустрів наших хлопців, Граба, Чалого, Яструба, Любу, Шаблю, Барвінка та інших, але уже не пам'ятаю їх назв, вбільшості актив. На другий день ми це й інших хлопців зустріли, наших партизанів і почали радити, що ми маємо робити. Рішили почекати на ком. Білого, аж поки поверне зі Львова, а тоді знов буде все в порядку, він поїхав по директиви, що маємо робити дальше. Ще й тому не можем розійтись, бо коли поверне ком. Білій, то щоб його бандерівці не зловили.

Братська могила жертв большевицького терору у в'язниці в Володимири Волинському.

Тим часом бандерівці почули себе панами ситуації, вони забрали стільки людей озброєних без одного вистрілу, вони герої, то значить, що вони то сила. Їх СБ було в погоні за нами день і ніч і ми всі мусіли перейти до Галичини, там сидимо й чекаєм на Білого, бо коли він прийде то справа буде розв'язана — маєм зброю і маєм людей.

Неправдиві перекази за Владику Мануїла все ще не втихали, особливо по селах. То робилося у секреті все підшептами перед нашими бабусями, що наче Владика був зрадник, що він співпрацював з ворогами, що був проти України і т.д. і т.д. Видно, що соромились самі себе, соромились сказати, що вони хотіли заставити його танцювати такої коломийки, яку танцює Рубан-Лебедь, Горбенко, чи Брова, а він відмовився і за те заплатив своїм життям.

На членів ОУН-мельниківців пробували наговорювати несостворені речі, якби не мельниківці, то була б самостійна Україна. Селяни перестали слухати такі нісенітниці, тоді бандерівський пропагандист бачить, що не має впливу, тоді відразу повертає що „всі помиляються і ми цей раз помилились”, і пробує затерти сліди за собою. Кожного дня і скрізь бандерівці робили повно усякого зла і те зло вони привезли із собою на еміграцію, яке тягнеться за ними до сьогодні.

ЯК ВІДБУЛОСЯ РОЗЗБРОЄННЯ ВОЛОДИМИРСЬКОГО ВІДДІЛУ

Треба сказати, що між нашим відділом і відділом Ворона наче була співпраця, була спільна кличка і їх команда часом приїжджає до нас, а наша мабуть їздила до них, коли була потреба. І того дня до нашого відділу приїхала бандерівська верхівка і на місці привітання вони сказали: „Здавайтесь, бо ви окруженні, а ваша вишкільна сотня уже роззброєна.” Хоч не багато було людей на подвір'ї, то і з тих зробилась велика метушня. Одні бігли до зброї, інші їх пробували зупиняти, а ще інші стояли, як укопані і пробували зрозуміти, що робиться. І так стримували тих, що бігли до кулеметних гнізд, щоб пустити пару серій. „Не стріляйте на братів, не беріть гріха на себе, не проливайте нашої крові!” — і багато інших прохань. На подвір'я вийшов обл. Грізний і заступник Білого, Огник з Крем'янеччини і вони

дали наказ: „Зложити зброю — не вживайте її на своїх!”

Усім опали руки. Партизани почували себе, як орел з підрізаними крилами. Віддати зброю — це значить капітулювати, йти у полон і бути полоненим у своїх братів. Хто є ці люди? Хіба вони брати? Чи їх можна так назвати? Вони ішли з наставленням стріляти на нас, як ми скажем, що зброй не здаєм. Сьогодні вони стали чужинцями-агресорами, а не братами. Якби було можливо знати думку кожного партизана, який віддавав зброю так званим „своїм братам” і записати її сюди у цей спогад, щойно тоді бувби точний опис, а так залишаю читачеві.

Тих, які казали не здавати зброї і бігли до своїх кулеметів, наші „брати” відразу їх відокремили, так би могли арештували, а для решти був даний наказ збиратись на Січ до Свинарова. Саму здачу зброї і збирання до Свинарова теж лишаю читачеві, як рівнож почуття гордости, відваги і досягнення і перемоги тих, що ми їх називаем братами, вони здобули без одного стрілу масу зброї, амуніції, ну і доволі харчових запасів. Про це все мені розповіли ті, які утікли, яких бандерівці охристили дезертирами.

Секретарка — Олександра покінчила самогубством, коли у 1945 році большевики її арештували. Надю забрали до Свинарова. Вони обидві були свідками тієї трагедії. Наді пощастило пережити усю ту епопею і вона тепер живе в Америці.

Тим часом бандерівці у відділі порядкуть, на очах наших партизан забирають усі запаси і ладують на фіри, забирають усі кулемети-максими умонтовані на малих возиках, гармату та всі канцелярійні припаси. І врешті СБ і ВПЖ провадить наших хлопців до Свинарова. Так німці у Володимири вели полонених Червоної Армії.

Під покровом ночі багатьом хлопцям вдалося втікти, а декому навіть пощастило забрати зброю із собою. За такими СБ дуже полювало, тож дезертири.

У Свинарові на наших партизан із відділу Білого уже чекали слідуючі бандерівські ватажки: Голуб, Славко, Горбеко-Ростислав Волошин, Брова та інші. Присутніми були також Сосенко і Похмурый, але вони стояли без жодного захоплення — мовчки, а може навіть з страхом або пониженнем. Голуб із Завидова і Славко прочитали новий дуже строгий закон. Закон був більш менш такого змісту:

„Від сьогодні на Володимирщині і в цілій Україні є одна організація, один провід, один провідник і один закон, одна релігія і один наказ. А наказ, то святе діло.” Мій товарищ, який стояв і все те слухав, то йому від того всього почало у голові шуміти.

Після такого грімкого привіту і прийняття, розділили своїх підвладних так: частину було долучено до майора Солом'яного, у нього був кап. Чубатий і Адам. Другу частину до Слюсара, а третю найменшу, майже усі вони були з Крем'янеччини, до Сосенка.

Треба сказати, що і Ростислав Волошин-Горбенко також забирає слово у привітанні і таке сказав до присутніх: „Ми об'єднали усі партизанські сили на Володимирщині, маємо багато тяжкої зброї, скоро стрілів, маємо багато амуніції, навіть одну гарматку маєм. Тепер можем розпочинати акції проти німців, поляків, а навіть червоних.”

Як уже було згадано, що наказ — то святе діло. Прийшов наказ, що має бути сурова дисципліна і що за найменше непогодження з наказом, — польовий суд мав право засудити таку людину на смерть-розстріл, чи що вони уважатимуть.

Славко і Голуб із Завидова, вони були бандерівські ватажки. Вони організують по селах СБ і ВПЖ з бандерівських недоуків і примітивів і починається на Володимирщині кривавий танець.

В першу чергу пробують знищити решту організаційної сітки ОУН за всяку ціну.

В другу чергу — приділяють велику увагу східнякам, бо з поміж них є велика частина комуністи і вони мають зв'язки з большевиками.

І врешті у третю чергу треба розрахуватись із штундами, вони мусять брати участь у всіх акціях, як кожний партизан, а коли вони будуть відмовлятись, то ми застосуємо до них усіх міри.

Із розбросенням нашого віddілу, який містився у трикутнику між селами Литовиж, Заболотці і Ждар над річкою Бугом, справа пішла вперед швидко. СБ мав багато роботи виловлювати мельниківських партизан, наче то підозрілий елемент з яким конче треба розправитись. Пішли по селах не тільки шомполи, але й пута. СБ і ВПЖ старається виконати наказ Горбенка і Брови якнайкраще і

якнайскорше. Хочу ствердити, що для всіх нас гірш не могло бути, як було після розброєння нашого Загону, бо вдійсності ми стали утікачами на своїй землі, і від кого ми ховались, утікали від „своїх братів”.

У нас на Володимирщині багато більша частина населення зовсім не поділяла бандерівської думки, а тим більш їх роботи.

Ми, всі ті, що не пішли до Свинарова до бандерівців, у перших днях по розброєнні чекали, що от-от поверне зі Львова Білий і всі наші хлопці знов зійдуться. Така надія всіх нас тримала.

Бандерівці зовсім інакше повелися — вони посилюють по селах свою поліційну владу і свої права. Населення стає невільниками тієї влади, ніхто у селі не сміє нічого робити без дозволу СБ чи ВПЖ. Роблять зібрання селян і дають їм свої накази, а коли ті накази хто критикує, або відважиться не виконати того наказу, тоді вони говорять шомолами або путом. Це все робиться по селах далеко від міст, бо по містах є багато німців і польської поліції, яка у свою чергу також мордує наше населення і воно утікає дальше від міст з надією знайти там захист. А по селах СБ хоче знати всі прояви, що селяни роблять і поволі мирне населення переходить під поліційну владу СБ, яка має право арештувати, простити, або просто змести з лиця землі. Таку „свою владу” наш народ скоро зненавидів, бо вона скоро в’ілає людям у печінки.

СБ зовсім не цікавиться тим, що з кожним днем збільшується втікачів, що вони не мають даху над головою, а вони слідкують, хто що скаже проти бандерівців, а може ще де є партизан-мелльниківець, і це була справа число один, а не турбота про втікачів чи їх допомога. Народ-селяни затихли оніміли так, як за советів і мовчки слідкують, що буде далі.

ЧЕКАЄМО КОМ. АРІЙЦЯ-БІЛОГО

Нас приблизно 30 осіб, які не зложили перед бандерівцями зброї, отже добре озброєні чекаємо на поворот Білого. Коли прийшла сумна для нас вістка, що Білий не вертається, то огорнув великий сум. Коли б він був повернувся, то була б повна війна з бандерівцями.

Зібралися ми в стодолі і при такому стані почали виявляти всі свої незадоволення. Тут вийшло, що крем'янчукі знали про те, що їх загін ком. якого був Хрін, був розброєний, а вони тримали в таємниці від нас, щоб не викликати паніки між нами. До нашого загону ту вістку приніс пор. Бористен, після чого ком. Білий покликав крем'янчуків і сказав їм про те, але просив їх щоб вони не розповсюджували такої вістки, що бандерівці розбройли наш Крем'янецький відділ. Так розказав Граб, Чалий і Яструб.

Я хочу сказати свою думку і думку Юрка, що коли б ми були знали про це наперед, то ми були б давали опір бандерівцям і були б не допустили до розброєння. Мене і Палія було вислано у терен і ми не були при розброєнні, а довідалися, як уже було по всьому. У нашому відділі було стільки зброї, що ми могли всіх бандерівців по цілій Володимирщині розбройти, але нам і в голову не приходили таке, щоб розброявати своїх. Багато хлопців із загону Білого пішли на Холмщину в поліцію. Бандерівці були б раді витерти усі ті злочини, яких вони нарobili як би вони могли, але невинно пролитої крові ніхто не витре.

Хочу сказати, що ми, ті яким вдалося втікти від бандерівського полону, рішили йти в Галичину. Озброєні ми добре, було нас коло 15 осіб і отаборилися ми в одній гаївці під селом Вигреновим. Там посиділи пару днів але нам не сидиться, ми мусим щось робити і рішили, що тут недалеко є два постерунки української поліції, один в селі Ходорів, а другий в селі Долобичів, їх треба розбройти і зробити партизанський відділ. Яструб, Чалий та ще десятко ідуть в Хородів розброявати, але їм та справа не пощастила і вони повернулись без нічого. Юрко, я і ще де які хлопці ідемо в Долобичів. Під'їхали може один км. до села Долобичів, воза з кіньми поставили в лісі, одного хлопця залишили вартувати у лісі коней, у місцевого галичана розпитали дорогу до постерунку, і він залишився позаду трохи, а ми з Юрком обнялися, як хлопець із дівчиною і йдемо просто до поліцая. Ми бачим, що і поліцай стоїть з крісом, але не звертаємо уваги, а заглядаєм собі в очі. Коли уже були цілком близько до поліцая, тоді заatakували його з обох боків і він підніс руки вгору. Ми забрали від нього кріса і сказали йому, що ми є українські партизани, щоб він не кричав. Наш

товариш галичанин підбігає до нас і ми заходимо на постерунок, вся поліція ще спить, ми забрали зброю і сказали їм щоб вони не боялися, бо ми укр. партизани, а ви укр. поліція. Ми хочем тут робити український партизанський відділ, а ви всі повинні нам в тім допомогти. Всі мовчали, тільки ком. поліції каже: „Я уже старий і на таке не надаюсь, я був в Українській армії у 1918-19 рр.” Ми потиснули йому руку і від’їхали з поліцією у ліс до Вигрикова.

За пару днів ми побачили, що та поліція не буде воювати разом з нами а проти нас. За кілька днів приїхала поліція з Сокала, з Грубешова й один баталіон німців, наступають на нас. До нас прибув один зв’язковий від мельниківців, а один від бандерівців і обидва нам відкрито кажуть: „Ідіть собі на Волинь, ми не хочем партизанів в Галичині, ми не хочем, щоб Галичина так згоріла, як Волинь і Холмщина, тому ми вас не підтримаємо у цій справі”. Ми рішили ту поліцію пустити, але ще раз їх запитали, чи вони хочуть іти з нами на Волинь, коли вони сказали що ні, то ми їм сказали, що вони можуть іти додому. Ми ледве вискочили з того окруження німців і поліції.

Почали ми роздумувати над тим, що галичани не хочуть бачити спаленої Галичини, як ми спалили свою Волинь та Холмщину. Коли переїхали через Буг і зупинились у лісі біля Ждарова, у нас вив’язалась велика дискусія хто відійності спалив Волинь. Ми чи галичани, так звані бандерівці? Ми почали перечислювати всіх провідників у нашему проводі і якось було дивно, що вони всі були галичани, а ми ніколи перед тим того не помітили. Тоді у нас стало питання, де поділась наша волинська інтелігенція. Що сталося з нею? Волинську інтелігенцію і студіючу молодь уже було вимордувано, а хто був живий то мусів ховатись перед всеїмущим путом СБ і ВПЖ.

У Ждарові ми не могли довго затриматись, бо СБ було в погоні за нами і ми мусіли часто міняти місце нашого постою. Отже, Граб, Чалий та Яструб і ще деято з ними, які не були при розброєнні, вибираються до дому на Кременеччину, вони добре вирядили тачанку, взяли під достатком зброї, попрощались, але з надією, що ще зустрінемось, їм побажали щасливої дороги і вони поїхали. Ми залишилися на Володимирщині, деято ховається від СБ вдома, деято йде за Буг, а я з братами Гайворонськими пішли на Холмщину,

бо я там мав багато приятелів. Сидимо у відносно безпечному місці і слідкуємо за подіями на Волині. Там зайдли великі зміни, селяни те й чують: „Дядьку, запрягай коні”, „дядьку поганяй і то скоро”, і т.д. Коли в село приїде СБ чи ВПЖ, то люди так бояться, як НКВД чи гестапо, бо все є якісь накази — а наказ, то святе діло. От до чого довела бандерівська „влада”, що народ ховається, бо боїться її.

Ми ніколи не довідалися, чому Білій не повернувся до нас, будучи ще на Володимирщині, але я зустрів одного пана, який був в Дивізії „Галичина” і він бачився і говорив з Арійцем-Білим. Отже, коли Білій поїхав до Львова і там зустрівся з полк. Сушком, то полк. Сушко йому сказав, що партизанка немає жодних виглядів на виграну, вона мусить перетворитися у малі летючі відділи, а не робити масівки і тому Білій пішов до Дивізії „Галичина” і не повернувся назад на Волинь. Цей пан живе в Англії і мені казав більш, як один раз точно те саме, можливо, що то й правда, тільки чому нас не було повідомлено про таке рішення то цього я уже не знаю. Білій був добрим командиром тому ми всі його шанували, як доброго військовика.

ТРАГЕДІЯ ТРЬОХ БРАТІВ ГОЛОДІВ

У селі Житані, а потім у Фалимичах жили три брати. Подав усіх трьох псевда, бо вони під ними будуть виступати: Слюсар, Білій і Ярмак. Слюсар закінчив семикласівку ще за Польщі, відслужив військо і мав рангу капраля. У 1941 р. він вступив добровольцем до армії ген. Павлюса і в ній був до 1943 р. до червня місяця, там він дістав ступінь чотового. Він дістає два місяці відпустки, але німці не радо його пускають на Волинь і кажуть йому, що на Волині є партизанка і можуть його забити, або просто не захоче повернутись назад. Слюсар, жартуючи, їм казав, що хто хоче воювати то я їх сюди привезу.

Дістав Слюсар відпустку і нетерпеливо їде додому, іде до своїх рідних. В цей час він був на фронті і чуть большевики його не зловили раз під Сталінградом, а раз біля Харкова, тому не диво, що він не міг дочекатись, коли поверне додому. Ось він доїжджає до старої границі, а там мости спалені, залізна дорога зірвана і так він насилиу добрався до дому. Слюсар у той час був злий до краю, він

казав, що українці помагають більшевикам, щоб скоріше прийшли на Волинь і знов виселювали із хат та вивозили на Сибір. Слюсар каже, що на фронті він бачив дві залізні стіни, які пхають одна одну, а за димом різних вибухових стрілень не видно було сонця. У міжчасі двох Слюсарових братів, які остались вдома, запалились закликом бандерівської революції і обидва увійшли у Пропагандивний Відділ.

Недовго прийшлося чекати Слюсарові на своїх братів Білого і Ярмака. Спершу погостили, а тоді брати почали заохочувати Слюсара, щоб він лишився вдома і йшов з ними в ліс і йому дадуть ступень сотника. Слюсар ім каже, що вони роблять більшевицьку роботу, але поїхав з братами оглянути партизанку і коли побачив то сказав: „Коли фронт підійде, то партизанка подінеться за одну годину”. Хоч і була велика сварка між братами та двох перемогли одного і він лишається вдома і йде з ними в ліс і стає командиром сотні із ступенем сотника. Слюсар не є партійна людина і дивиться на все відкритими очима. Він відразу знайомиться з майором Солом'яним, капітаном Красновим, — псевдо Чубатий, з доктором Січі, Сосенком, Адамом, Ростиславом Волошиним-Горбенком. Слюсар залишається на Січі. Січ охоплює три села Свинарів, Мачулки і Вовчук. З села до села був проведений телефон, у тому комплексі була пекарня, гарбарня, кравецький варстат і мале місце для хворих, яке називали шпиталиком. Це все зорганізував комендант Січі Сосенко. Там було дві таксівки, три тягарові машини, але не було ні оливи, ні бензини до них і так вони стояли. Дальше він познайомився з полк. Ступницьким — псевдо Гончаренко та Клімом-Савуром. Слюсар дуже скоро пізнав всіх ватажків на Володимирщині. З поміж усіх, з ким познайомився, найкраще йому подобався Адам — який був старшим лейтенантом у Червоній Армії, в артилерії.

Слюсарові була не зовсім зрозумілою робота СБ і ВПЖ і він почав за ними слідити. Він питався Адамової думки, що він думає про них, той сказав, що про них думає, як про советських комісарів.

Інтернаціональний Легіон очолював, вірніше був його командиром майор Солом'яний, другим був капітан Чубатий, а третім Адам. У ньому були узбеки та азіяти. То була добра військова частина, бо там були усі військовики з Червоної Армії, куди у бій підуть та її виграють, тому той

Легіон виробив собі добрий авторитет.

Знов іде велика чистка на членів ОУН мельниківців, на східняків і на штундистів. Слюсар — як добрий військовик і не східняк і не штунда був відважніший і до СБ та казав просто: „Ідіть воювати, а то позаду тільки те й робите, що п'єте самогонку та яечню істе і б'єте людей”. До своїх братів Білого і Ярмака майже з кулаками і з запитами: „Що вони роблять в терені окрім того, що п'ють і б'ють та вбивають мельниківців, східняків і штундів?” „Як довго таке буде? Як може бути Україна, коли наш народ нас боїться!” Потягнення СБ і ВПЖ дуже вразила патріота військовика Слюсара, хоч поведінка „влади” і вражала таких як майора Солом'яного, кап. Чубатого, Адама, але вони мовчали бо вони були східняки.

Стається на Січі дуже прикра істрорія, а саме розстрілюють чотового Василя Приступу з села Ощатин, псевдо Степовий, який був у сотні Слюсара. Слюсар постановив довідатись за що вбито людину доброго військовика його чutowого Степового? Слюсарові сказали, що він Степовий наче передав „грипса” записку для Гайворонського про те, що діється на Січі, а СБ ту записку переловило. До Свинарова із такою „жахливою” вісткою приїхав Обласний комен. СБ Сокіл і Обл. ком. Омелько і при цілій верхушці Січі тобто при Горбенкові, Охримові, Брові, Солом'яному, Чубатому і Сосенкові заарештовують Василя Приступу-Степового. Вивели його перед цілу сотню прочитали йому, що він зрадник-мельниківець і за це підлягає карі смерті і розстріляли. Велика частина старшин, як Слюсар, Сосенко, Похмурий, Охрим, Солом'яний, Чубатий і Адам відійшли від того присуду. Їх відхід дуже обурив Ростислава Волошина-Горбенка, але і їх затурбував бо він бачить не підпорядкування йому. Нагінка на СБ і ВПЖ, що вони не втримують дисципліни.

Отже після того розстрілу Степового, на Січі стається цілий хаос, усі насторожені, усі починають непогоджуватись але потихенько, один Слюсар говорить у голос і то те, що хоче. Слюсар думав, що його брати є у пропагандивному відділі і тим самим йому нічого не може статися. Він ніяк не міг погодитися, і одного разу сказав перед всіма: „Навіть, якби то і була правда, що Степовий передав писульку-грипса Гайворонському, то чи за те можна забрати людині життя?

Яку таємницю він міг передати, що підлягав карі смерти, що він передав ворогові німцеві, полякові чи москалеві? Якщо і передав, тож передав українцеві-патріотові і за те вивести людину перед цілу сотню і розстріляти як злочинця? Такою роботою ми України не збудуємо, руйнуємо її своїми власними руками?"

Слюсар почав придиратись до Горбенка, Брови, Омелька, Матли та інших СБ-стів почав виїжджати в терен та розпитуватись у хлопців і дівчат по селах як народ ставиться до партизан, потім питав старших людей: „Кажіть мені правду, бож я вам син приходжуся, а ви для мене, як батьки, то не обманюймо один одного”. А де то й з промовами виступав. Це все Слюсар робив на свою власну руку, без дозволу СБ і без дозволу Горбенка. Така поведінка Слюсара страшенно обурила Брову і Горбенка і вони заявили йому і попередили його, що в цих справах є компетентні СБ і ВПЖ і тільки вони мають право виступати з промовами і говорити з людьми і тому, щоб Слюсар більше не вмішувався не у своє діло. Однаке Слюсар тримався своєї твердої лінії і не звертав уваги на погрозу, бо мав надію, що його брати великі шишкі і на випадок чого не дозволять на несправедливість.

Смерть Степового залишила велику рану у його чоті, бо за ним побивалися навіть три азіяти, що були у його сотні — стрільці плакали за своїм старшиною, за своїм побратимом. Василь Приступа був одиноким сином у своїх батьків. Вся родина Приступів утішалася авторитетом у селі. Василь закінчив сім класів школи у Хотичеві, був членом ОУН і був довший час станичним у селі Ощатинах. Поховали Степового таки там у Свинарові, але хтось клав квітку на могилу Покійного. Прийшов якийсь час і про це довідалась Служба Безпеки, що хтось шанує Степового і кладе на могилу квіти.

Слюсар ще був не повернувшись на Січ, як знов приїхала „влада” СБ, зробила збірку всіх, сказали палких пару слів за якими пішли негідні репліки, що на могилу Степового можна ходити лише по своїй потребі, а не класти квіти, промовляв до присутніх Брова. При тій розмові були: Охрім, Горбенко, Солом'яній, полк. Ступницький, Чубатий, Сосенко та ще деякі інші старшини. Вони у німій мовчанці із спущеними головами стояли, але після таких зневажливих слів Брови першими відійшли від них Солом'яній і Чубатий,

а за ними решта. За пару день СБ арештувало Сосенка — людину, яка розбудувала Січ, майора Солом'яного, капітана Чубатого і доктора Січі. Однаке цим разом було роблено у секреті, Ростислав-Горбенко наглядник над СБ, а Брова стояв на чолі його, над ВПЖ був Омелько, вони знищили слідуючих чотири особи без найменшої вини, знищили через страх, що ті люди не погоджуються із звірством СБ і ВПЖ. У протест Клім Савур і полк. Ступницький зовсім відступили від керма і перестали здавати звіти для Рубана і Горбенка. Заінсував повний хаос на Січі, в Колках та у Говидні.

Слюсар вертається із своєю сотнею із Білина і має нового чотового Юркевича, який мстився за свою родину, яку поляки вимордували і гуляв по Біліні. Рангу чотового він дістав у військовій школі над озером Пісочним на Поліссі. Зустрічає Слюсар Адама і той йому оповідає всю трагедію, що сталася за той короткий час. „Я і сам боюся — каже Адам, — бо уже дехто починає утікати з наших відділів, — із страхом і слізами розповідав він. Слюсар передає свою сотню для Юркевича, а сам іде шукати своїх братів у терені. Горбенко звертається до Адама, щоб він перебрав той інтернаціональний Легіон, який очолював майор Солом'яний Спочатку Адам не хотів брати, казав, що він краще буде вояком, але Горбенко його змусив і він узяв, тільки під одною умовою, що у нього не буде ні СБ, ні ВПЖ. Адам стає комендантом інтернаціонального Легіону і сам стає господарем у ньому.

Слюсарові брати Ярмак і Білій ведуть завзяту боротьбу із СБ, жадають щоб СБ припинило вбивства. Вони є пропагандистами і вони говорять одне, а СБ робить друге. Білій має десять кл. совєтської школи, а Ярмак дев'ять, вони ведуть пропаганду по цілій Володимирщині, а тому, що вони з багатої родини і гарно говорять „свобода народам, свобода людині” — це є дуже гарний клич, вони мають добру опінію у людей. В той самий час бандерівське СБ без упину то кидають людей у криниці, то душать путами. „Наш народ хоче свободи — каже Слюсар, — а він нас боїться, то пошо ви говорите неправду?” Слюсар категорично поставив перед своїми братами: „Я мушу знати за що було вбито тих п'ять осіб?” і пропонує, що треба було б зібрати тих „яечників і самогонщиків” у відділі і вислати їх за Устлуг на польську

партизанку, досить їм забавлятись по селах.”

Під таким тиском Слюсара, Ярмак і Білій почали звертатися до СБ і ВПЖ, щоб вони перестали займатися брудною роботою і перестали теризувати людей. Партія стояла на тому, що всі мусять підпорядковуватись їм, а коли хтось ставить їм опір, вони відразу починають таку людину очернювати, казати, що то вороги і їх треба знищити. Тому СБ і ВПЖ знищило Сосенка, що він хотів переговорювати з поляками коло Білина, а ще й за те, що Сосенко їздив по Січі таксівкою і робив із себе великого командира Січі. Горбенко був злий до краю на Сосенка і кричав без кінця, що Сосенко нічого не робить тільки їздить машиною по Січі. Що ж до майора, капітана і доктора Січі, то їм пришивали зв’язки з Ковпаком. СБ цілий час у своє оправдання казало, що в них є повно комуністів та зрадників і вони все те мусять знищити. З великим гнівом Слюсар казав: хто є комуністи, мельниківці, штунди? Вони всі є добрі люди, вони є патріоти, наші селяни, які нас годують, а ви іх найбільше б’єте, а скільки ви знишили молодого цвіту із східних земель України, називаючи їх комуністами, а вони були добрі люди, а не комуністи.” СБ і ВПЖ далі робить свою нищівну роботу, ніхто з бандерівських лідерів не бере до уваги, що три брати Голоди ставлять спротив як для СБ так і для ВПЖ. В теренах іде чистка і з малого вогню щодня розгоряється у більший.

СІЧ ГОВОДНІ І КОЛКИ

На Січі у Говодні та у Колках зовсім другий настрій, всі говорять але потихо. У Колках виходив раз на місяць часопис для партизанів і Охрім Клим Савур подав до того часопису про ту всю чистку, яка сталася на Січі. Коли Горбенко перечитав, то відразу зцензорував і не допустив до часопису, хоч про це знали Слюсар, Адам, Береза, Похмурий і полк. Ступницький. Але тут уже почався другий танець і куди більший від того першого. Почався за Приступу, але то був малий, тепер тертя поміж Охримом, полк. Ступницьким і Горбенком і Бровою. Охрим і полк. Ступницький, були дуже розсудливі люди по всіх справах. Правда Охрим був партійним зразу, але був людиною, а полк. Ступницький зовсім не був партійним, він був військовик і дорожив кожним стрільцем, кожною одиницею, а

не партією, тоді як Горбенко, Брова і Мітла вони вся сила, в них СБ і ВПЖ, вони дають накази, а наказ святе діло. Клім Савур і полк. Ступницький зникають не тільки з очей, але і з цього світу, а коли хтось запитає, де вони є, то мали відповідь, що вони подалися до Стира під Луцьк. Так бандерівські верховоди забрали життя провідникам, патріотам, військовикам — забрали життя тим, хто не вагався його віддати у боротьбі за крашу долю свого народу.

АКЦІЯ ГЕН. ФОНДБАХА

Акція Фондбаха розпочалася десь від Луцька, Горохова і він перейшов через Буг аж на Холмщину, на Полісся не пішов. Хто ж був у тій Армії Фондбаха? Були німецькі старшини, руські і козаки, вони зібрали півтора рази більше, як зібрали у 1942 р. Недалеко від Горохова німці окружили Загоровський монастир і майже все зруйнували, при тому монастирі була одна сотня партизанів і тільки декому пощастило утікти. Біля монастиря були будинки і їх у 43 р. зайняла УПА і з відтіль вони робили напади навколо того монастиря. Там була майже сотня людей і її командиром був Гриць з Бужанки псевдо Князенко — це той, що був командиром першого партизанського відділу ОУН на Володимирщині, який розлетівся, тоді Гриць із досади пішов до бандерівців. Недалечко від монастиря була велика польська кольонія називалась Домінопільська кольонія. Бандерівці, фактично, СБ, ту кольонію знишили. Правда, багато поляків повтікало до Горохова і перед німцями з того монастиря зробили твердиню недоступну. Німці стягнули коло півтори сотні людей, три літаки, десяток танок і почали її окружувати, але поки вони окружили, то Князенко утік з того монастиря у Коротницький ліс, а там була сотня упістів і він долучився до неї.

Німці монастир розбили, знищили цілком, побили дуже багато партизан, хоч правда німці також понесли втрати і пішли на Коротницький ліс, танки, літаки і в той час долучився до них ген. Фондбах. Коротницький ліс не є великий, отже вся партизанка його залишає і йде до Завидова. У завидівській гаївці було більше сотні партизан і з Коретницького лісу прийшло більше сотки. У Завидові командиром був курінний Голуб, а Славко як політичний

проводник, тут був і Брова і Горбенко, одним словом тут була вся верхушка. На початку творення партизанки Завидівський ліс була столиця й твердиня бандерівська, всі зарядження, всі накази і всі закони виходили із Завидівського ліса. Завидівський ліс був розділений на дві частини — великий і малий. Хоч і не великий простір їх розділяє, але він був. Ми довідалися, що великий ліс є окружений німцями, там є усього якихось дві сотні партизан а то все цивільне населення, яке втікало від німців і шукало скита у лісі і тут їх окружили.

Андрія Гайворонського і мене СБ арештувало у селі Литовижі і везе нас до Завидова на суд до Голуба, Славка, Брови і Горбенка та Ворона. (Це той Ворон, що розброював наш відділ у Литовижі чи Заболотцях). Ворон довго не оперував, він був забитий у Завидові, в тій акції Фондбраха). Бандерівці цілий час називають, що вони проголосили Українську Державу Актом 30-го червня 1941 р., то коли німці виповіли війну тій „проголошений державі”? Чому уряд Стецька не домагається відшкодування від німців за інвалідів, вбитих, та за знищene майно? Як далеко сягали кордони тієї української „держави”, хто на себе бере відповідальність за ті фатальні для нашого народу бандерівські потягнення? Напевно майбутній історик, проаналізувавши те все, даст відповідну оцінку і поставить таких „патріотів” у належну рубрику. А тим часом прийдеться розказати, як німці ловили мирне населення і вивозили до Німеччини у задротованих вагонах і садили у конц. табори. Ті невинні жертви проклинали Бандеру, Лебедя, Стецька та інших верховод, що вони втопили Волинь у морі невинної крові, ім на Волинь не буде повороту. Мені про всі ті жахіття розказав мій брат, бо його німці зловили, він їхав тими вагонами, і сидів у концтаборі.

Бандерівці арештовують Андрія Гайворонського і мене у Литовижі. Вертаємось ми з Андрієм з Галичини. Тільки тільки сонечко зійшло, як ми перейшли Буг, Андрій до мене каже: „Зайдім відвідаємо мою наречену у Литовижі” — донька священика. Я звертаю Андрієві увагу, що то небезпечно, бо вони напевно слідкують за нами, але Андрій настирливо упрямився, щоб зайти і ми зайдли. Не пройшло і пів години як хата була окружена і нас обох арештовує місцеве СБ. Нам тільки що приготовили сніданок, ми ще

невстигли його зачепити, як наказ „поїхали. Священник просить: „Та нехай бодай поснідають”. На це впала тверда відповідь: „Істимуть у відділі у Біличах, а нам зараз нема часу”. Фіра нас уже чекала, ми сіли і їдемо. Бідна дівчина біжить за фірою із плачем, але на це ніхто не звертає жодної уваги.

У Біличах у відділі ми зустріли Похмурого і мали пару хвилин, щоб перекинутись словами. Він був дуже здивований нас бачити і сказав, що СБ і ВПЖ зараз зовсім дуріє. Підходить до нас один езбіст і каже нам: „Ідіть до кухні, візьміть собі щось їсти, бо їдемо до Завидова.” Ми їдемо до кухні, а Похмурий нам каже втікай, а то нам обом пахне те саме, що Тарасевичеві. Я іду з цілим відділом до Завидова каже Похмурий, бо німці наступають з Горохова і все палять, — каже Похмурий.

Нам СБ каже, що ми маємо зустрітися з Бровою, Горбенком і Славком, хто зна що вони хочуть від нас, але їдемо до Завидова. Похмурий до нас: „Утікайте, якщо вам вдастя, поки вас не забрало ВПЖ”. Він тільки те сказав, як заходить їх чотири особи і кажуть, що ми їдемо у сторону Завидова, Похмурий спустив голову а двома пальцями показав хреста. Їдемо до Завидова під охорону ВПЖ.

Один з них звертається до нас і каже: „Я думав, що вже тих мельниківських панів нема, а вони ще вештаються по кутках.” Ми перемовчали. Хоч нам волосся стає дубом все таки страшно, але нічого не вдієш. Андрій трохи нарікає на себе, але то запізно, за те у Завидові побачимо всіх бандерівських ватажків. Під'їжджаємо ми під перший малий Завідівський ліс, аж тут два німецькі літаки літають над лісом і час до часу пускають серії зі скорострілів, а де то й скидають малі бомби.

Ми під'їхали під одну хату і нам кажуть заходити в ту хату і зочекати деякийсь час, то ми й зробили. Раз від разу виглядаємо з хати і чекаємо, а на що то й самі не знаємо. Великий рух, маса народу і все втікає на захід до Порицька. Літаки ввесь час обстрілюють цілий ліс. Аж зовсім над вечір один хлопець приніс нам вістку, що Славко і Голуб застрілилися..

Не могли ми вийти з дива, хто то був той хлопець - а то був Гриць Князенко, наш колишній приятель. Ми з Гайворонським питаемо, що то сталося? Гриць нам розказує, що

німці окружили ліс, стали бомбити з двох літаків і побили дуже багато цивільного населення. Козаки і руські пішли в ліс з одної сторони і стали бити з мінометів, народ хотів прорватись і втікати на Володимирщину, а там німці й козаки і майже всіх вибили. Там було два відділи партизанів, їх розбили в пух, а третього, який прийшов з Володимирщини, теж розбили. Тих, хто залишився вживих, зганяють разом цивільних і партизан і женуть до Горохова, що з ними зроблять не відомо. Мені пощастило вирватись із того пекла і ще три хлопці зі мною. Князенко нам каже, що Славко і Голуб забиті, він добре знає, але не знає, що сталося з Горбенком і Бровою. Князенко каже до нас: „Берім фіру та втікаймо на Володимирщину, бо тут уже кінець усьому”. Із трьох відділів партизанів мало що залишилось, усіх поранилих німці з козаками стягають до однієї купи та везуть до Горохова, продовжував Князенко, а Горбенко та Брова втікли в Галичину.

Ось з'явилось дві дівчини, зв'язкові, які втікають у сторону Порицька, Князенко з ними почав говорити і ми підійшли до них, уже як рівні не арештовані. Всі СБ-істи і ВПЖ давно дало ногам знати так, що їх уже й близько нема. Все втікає на стрім голов у сторону Порицька з плачем і криком, всіх побили — всіх побили німці з рускими й козаками. Найбільше загинуло цивільного населення, яке через витворені обставини покинуло свої хати і шукало захисту в Завидівськім великім лісі, бо там була бандерівська столиця „Української Держави” з 30-го червня 1941 р. Німці за пару годин знищили все, а при тім невинних людей, які зовсім не поділяли такої масівки партизанщини, старших осіб і дітей.

Ми з Андрієм долучились до недобитків і разом з ними втікаємо, паніка охоплює утікаючих і витворюється великий непорядок. За один тиждень Фондбрахт очистив усю Горохівщину аж до Завидова і переходить на Володимирщину. З появою частин Фондбраха на Володимирщині Адам під селом Великі Бискупичі пробував їм дати відсіч, але відразу побачив, не встоїть із своїми повстанцями пішов на Полісся. Відступаючи, Адам чубками і з снарядів замінував дороги, яким ішло військо Фондбраха і тим висадив у повітря декілька машин, одну біля Зимного, одну біля Хотичева і третю біля Русова, у машинах напевно були якісь люди але скільки і чи були, то тільки німці знають, але це уможливило

Адамові відійти на Полісся. Він помандрував коло Січі і на Колки. В Колках він забрав родину лікаря Січі, яка боялася, щоб і з ними не зробили те саме, що з лікарем, до свого Легіону.

У Колках, Адам веде розмову з Клім Савуром і при тому є прок. Ступницький, а крім того він ще запросив чот. Юркевича. Слюсар, який був командиром Січі приїхав день пізніше і коли з'явився Митла з Чупринкою, Слюсар їх гостро заатакував, що СБ у Порицькому р-ні робить недопустимі речі над членами ОУН, східняками і часто над штурндами.

Тоді Охрим встає і заявляє, що він уже пару тижнів сказав Горбенкові: „Вам обом (Горбенкові) і Рубанові звітів здавати не буду і від нашої політики зовсім відходжу”. За ним і полк. Ступницький каже: Я тієї вашої політики не поділяв, а тепер цілком засуджу”. Охрим та полк. Ступницький зовсім відступились від політики Рубана та Митли і засудили, як шкідливу. Слюсар поїхав на Січ, Адам оселився у с. Міщенка недалеко Білина, а з ним залишився і чот. Юркевич, бо вони обидва часто ведуть боротьбу з поляками, очоленими Мухою.

На Січі Слюсар і Похмурий тримають усю команду у своїх руках, але в теренах СБ та ВПЖ веде дальнє свою брудну роботу, переводять усякі чистки. Славко і Голуб, які мали нас судити, але Бог врятував нас, а вони у тому хаосі були побиті бо вони повбивали багато без міри й щоту людей. Ідемо ми із Завидова на одній фірі Андрій, Князенко і я і Князенко почав нам розказувати за свої подвиги в УПА, за монастир у Загородові, як він оперував у тих околицях, які він мав бої. Андрій запитав його, з ким він мав ті бої, він відповів, що з поляками. Андрій донього каже: „Коли б ти зводив бої з німцями або з червоними, то я розумію, а бої з поляками, то я засуджу, бо ти їх вигнав до Горохова, а вони до спілки з німцями спалили, зруйнували монастир, виїжджають у глиб і палять наші села, то це такі твої подвиги?” Я Андрієві перебив і сказав дати йому висловитися і Андрій замовк, але й Гриць замовк. Я був на Андрія трохи сердитий за те, що він на Князенка так напався, але він так повівся, як до односельчана.

Князенко у своїй обороні сказав, що Митла його хвалив, що з Горбенком вони багато справ рішали разом. Я

те все так уважно слухав, як добру проповідь. І так ми доїхали уже недалеко до Порицька. Кругом повно втікачів і то все мирне населення. Бідні наші дядьки і самі не знають, що їм робити, де їм шукати захисту, або притулку. Ось до чого нерозсудна бандерівська пропаганда довела наш народ, залишилась без даху над головою, без майна тяжким трудом прибраного щастя, якщо всі члени родини є живі. Тим часом німецькі літаки кружляють над головами настраждених втікаючих людей і наче з насолодою пускають серія за серією.

Німці в „Українській державі” почуваються, як в себе в дома, вони виїжджають з козаками й рускими по селах і виловлюють молодих людей, які могли б бути партизанами. Таких ловлених везуть у спеціально приготовлено табори, один такий табір коло Порицька в Іваничах, а другий у Володимири. Вони зловили моєго брата Сергія, спочатку він був в Іваничах, а потім перевезли до Володимира. З Володимира товаровими вагонами немов худобу у задротованих вагонах повезли до Німеччини у концентраційний табір, їх там було, коло двох тисяч людей. Ніхто не знов, що з ними сталося і де вони поділися. З Німеччини яких 500 осіб завезли до Фінляндії рубати ліс, працювати в тартаках, різати дошки, бруси, бальки на мости для німців, і мій брат попав до Фінляндії. При капітуляції Фінляндії мій брат та ще з десяток хлопців втікли до Норвегії і попалися до Англійців. Ця частина залишилася у Норвегії, живуть там і до нині, але мій брат та ще пару осіб виїхали до Канади.

Коли я у 1954 р. відвідав брата в Канаді, то він мені при Барщевському говорив, що дуже багато наших хлопців повмидало із голоду у тому таборі коло Гданська, то були всі наші хлопці, наші партизани з Володимирщини, Горіхівщини, колись повні енергії, молоді і життерадісні, сьогодні із голоду й холоду, як мухи вмирали, проклинаючи всіх, що їх до того було спроваковано, так само вмидало і в Фінляндії від тяжкої роботи.

Мій брат теж чуть не вмер, він мав чверть цяля води поза шкірою, але його врятував наш станичний із Зимна, друг Барщевський. Тому він зараз навіть говорити не хоче про те все, він відказався від усього. Йому той концетраційний табір так вдався у знаки, що коли він видужав то й

згадувати більш про минуле не хоче, а до мене казав: „сиди й мовчи, нам досить того клопоту, що ми мали”. Він боїться, що ця книжка може пошкодити нашим. За бандерівців він і згадувати не хоче і каже: „Нехай за них пишуть ті, хто нас завів у сліпий кут. Весь час нам казали, що не можна нічого їм казати, бо вони безпорадні і можуть вбити, а бандерівці казали, ми горою, бо нас всі бояться, за те під Гданськом вони покликали Бандеру, цілий уряд з 30-го червня 41 року та все СБ.”

На закінчення хочу сказати, як він дістався до Канади з Норвегії. Їх совєти хотіли забрати, але Норвезький уряд сказав, що коли вони хочуть, можуть вертатись на родину, а коли не хочуть, то вони можуть залишитись у Норвегії. Після того совєти їм дали спокій і вони залишились і працювали по господарях. У 1946 р. мій брат подав оголошення у канадській газеті „Новий Шлях”, що шукає односельчан у Канаді, а сам він живе у Норвегії. Я в той час був в Італії і цілий час переглядав всі газети, я уже й переписувся з нашими односельчанами в Канаді. Одного разу була приемна несподіванка. Бачу оголошення, що мій брат шукає людей, з якими я вже переписувався. Я цілий час думав, що його німці розстріляли, а тут вістка, що він є живий. Я мав адреси до Канади і подав їх братові, і ми з братом почали переписуватись. Однаке коли я з ним стрінувся у 1955 р., я зовсім його не відізнав, не то що він змінив свої погляди, а просто він сам змінився. Той концтабір так на нього поділав, що він нічим більше не хоче цікавитися — той концентраційний табір називався Бухенвальд Райху. Я слідкував за пресою, але ніде, ні в якій пресі, я нічого не знайшов за Бухенвальд Райх. Під претекстом „партизани” Фондбахт ловив усіх без перебору, хто тільки їм в руки попався, тих, що підтримували політику бандерівську і тих, що не підтримували, але то була добра нагода очистити терен і знищити молоде покоління.

Із тієї чистоти повтікали усі „герої бандерівської верхушки”, повтікало багато членів СБ та ВПЖ, а де ж партизани? Скільки із 40-чної Армії членами якої була переважно волинська молодь залишилося в живих і опинилося за кордоном? Вони разом у Бухенвальд Райхському таборі смерти разом терпіли зневагу, знущання, голод, разом молились, всі їх політичні різниці зникли в обличчі грізної

дійсності у яку їх загнала бандерівська політика. Там вони склали своє молоде буйне життя, приниженими, упослідженими і до того забутими, які їх на те виставляли.

Бандерівські „революціонери” те й роблять, що кричать про геройську 100-ню УПА, а п. Прокоп знизився до 40-ої, але соромляться, а може бояться признатися як трагічно вона вигинула у Фінляндії і Німеччині. Я взиваю тодішню бандерівську владу, яка насолоджується життям, яка спекулює отією кров’ю, щоб дала відповідь перед українським суспільством у розсіянні за свої вчинки і цього повинна від них вимагати вся українська спільнота.

З одного боку совети ще й сьогодні небажаних їм осіб називають упістами і винищують на протязі сорок років, а з другої сторони німці після надхнення Акту 30-го червня 1941 р. нищили окрім того боротьба внутрі СБ і ВПЖ все „очищували” терени від мельниківців, штундів і східняків. На Волині винищено інтелігенцію, духовенство укр. прав. церкви, Волинь обезголовлено на багато років. За те все відповідають політики Бандери.

ПІСЛЯ РОЗГРОМУ „БАНДЕРІВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ”

Фондбах закінчив свою акцію дуже успішно, забрав усе збіжжя, м’ясо та пару тисяч партизанів до Німеччини й Фінляндії на тяжкі роботи у табори смерти. Правда, що частина партизанів пішли на Полісся і там сиділи тихо у лісах, але зате німці наловили багато цивільного люду, всіх молодих, які лише попалися, Фондбах стягнув після акції всії свої постерунки з сіл, бо робота була зроблена. У Володимири ще було трохи польської поліції, але велика кількість пішла на польську кольонію Білин і ще була менша здається називалася Сосновка. Білин то була польська твердиня партизанська, дехто казав, що їх там було коло вісім тисяч, але я думаю, що то разом із цивільним населенням. Поляки мали добрий зв’язок із партизанами Ковпака, вони навіть давали полякам зброю, яку вони хотіли й скільки хотіли. Вони разом виступали проти наших. Поляки дуже укріпились навколо Білина, так, що і не підходь, вони навіть почали виступати проти німців, бо і німці туди не йшли. Українська партизанка має великий клопіт із ними та ковпаківцями які

раз у раз появлялися великими відділами, вони переходили на Полісся і озброєні були по зуби.

Після акції Фондбаха у Свинарівському комплексі на Січі залишилося, яких коло три сотні людей то був той Інтернаціональний Легіон, якого очолював Адам. Як уже згадував, що у тому Легіоні були вояки із Червоної Армії, вони були дуже добрими вояками. Ті, що були за советами, тепер мали добру нагоду йти до Ковпака. До цього у великій мірі прислужились бандерівські „ватахки”, які нищили східняків, як зрадників, тому вони казали: „Як не втічу, то бандерівці заб’ють.”

Адам мав добрих пару боїв з Ковпаком, а з поляками має майже кожний день. Перед кожним боєм Адам міняє своє псевдо, щоб змилити свого опонента. Його люди були добрими вояками і їх бої мали добрий успіх. Населення почало їх поважати і виявляти довір’я до них. Адам довідався, що Сосенка СБ-істи та ВПЖ вбило за те, що наче він вів переговори з поляками, коло Білина, а крім того показував, що він дуже великий командир Січі, а сам нічого не робив лише автомобілем їздив, з обуренням і пересердям говорив Горбенко. Про подану причину смерти ком. Сосенка довідалися Слюсар, Похмурий, Клім Савур і полк. Ступницький. Зате іншу версію пустили за що були забиті майор Соломон’яній, капітан Чубатий та лікар Січі — цим було пришито зв’язки із ковпаківцями чи може просто із самим Ковпаком, цим усім провадив Горбенко.

Після розгрому Завидова Фондбахом, бандерівські „ватахки” з Січі перебралися на Володимирщину, а на Січі залишилась тільки так звана „сільська оборона”. Адам і Юркевич приготовляються зробити рейд на Холмщину, бо там поляки все нищать і Холмщина горить день і ніч. Це було перед Різдвом. Після невеликого рейду вони вертаються на Волинь і розташовуються коло села Верба. І ще не всілися добре, як уже стукнулися з Ковпаком. Адам мав дуже добре вишколених бойовиків, вони всі були у Червоній Армії, вони знають, як битись із ковпаківцями. Цим разом Ковпак мав малий відділ і Адам їх зліквідував і забрав трохи зброї. Адам і Юркевич у знак перемоги справляють Різдво із своїми повстанцями. До них народ виявив довір’я і пошану. Юркевич безперебійно вів боротьбу з поляками, з Мухою, як пімста за своїх родичів, що Муха вимордував усю його

родину. Я був з Адамовим відділом на Холмщині, бо у нього не було СБ, він їх називав російськими комісарами, а крім того я був зв'язаний із Юрковичом-Козловським віддавна.

Слюсар був відважний і до своїх братів сказав: „Я хочу знати, за що те бандерівське НКВД вбило моого приятеля Сосенка? Я мушу знати і то все. СБ зараз є більше, як партизани, їх всіх треба було зібрати у відділ і вислати за Устилуг на польську партизанку. Досить тим яєчникам і самогонщикам забавлятись і розправлятись із невинними. Я мушу знати, за що СБ чи ВПЖ вбило тих п'ятьох осіб майора, капітана, лікаря, Сосенка та Степового. Ви по селах говорите, що свобода народам, свобода людині, ту свободу наш народ хоче бачити, а не лиш чути про неї. Народ нас боїться, ховається перед нами, а ви обидва ходите по селах і займаєтесь нісенітницями. Ми мусимо велику увагу приділити нашій партизанці, продовжував Слюсар, яка вневдовзі залишиться без набоя, ми уже зовсім мало маємо амуніції, уже дехто носить кріса без набоїв, а дехто має лише по пару штук. Я уже віддав пару поросят для мадярів й італійців за амуніцію, хоч це не є моя робота, а ваша. Коли б став добрий бій, то та амуніція пішла б відразу і чи ще йхватило б. Подивітесь, що поляки дістають від Ковпака кожних пару тижнів і амуніцію і зброю, а ми скоро будемо воювати картоплею і то з усіма”.

Він бачив катастрофу без амуніції, тому він так різко ставив справу перед своїми братами, бо бандерівські великі патріоти про це навіть і не думали, вони були зайняті чисткою за владу і тримали „дисципліну”.

Адам слідкує сам за собою, а коли щось виходить то він спихає на Слюсара, Похмурого, Березу, а навіть Юрковича. Всі знали, що Юркович не цікавився роботою СБ-істів чи то на Січі чи в терені, все його спрямовання помститись над поляками за родину й майно.

БІЙ МІЖ БРАТАМИ ГОЛОДАМИ

Всі три брати Слюсар, Ярмак і Білій мали добру опінію між людьми, вони були сини багатого господаря, мали освіту, вміли говорити до людей, люди їм вірили і числились з ними, а тим більше, що вони мали такий гарний клич „воля народам, свобода людині”. На превеликий жаль, то був

тільки клич, бо насправді СБ без упину душить людей путами, кидає в криницю і т.д. Військовик Слюсар звернувся до своїх братів пропагандистів, щоб вони якось вплинули на відповідних людей, бо на Володимирщину позбиралась всяка голота і займається бандитизмом. Видно вони були згідні із думкою Слюсара й почали звертатись до СБ і ВПЖ, щоб ті перестали теризувати людей. Якийсь час ішов спір між ними, однаке партія перемогла, а вона стояла на тому, що всіх, хто не підпорядковується партії, треба знищити. СБ-істи казали, що в них є повно комуністів та зрадників, яких мусим знищити. Слюсар з великим обуренням і гнівом ставив питання чи мельниківці, чи штунди є комуністами? Тож вони порядні люди, а ви їх найбільше б'єте, а скільки знищили східняків — вони добрі люди, патріоти, а не комуністи. В середині партії іде заколот і то великий, хоч бандерівські лідери не беруть того всього під увагу і СБ та ВПЖ виконує свої завдання. Всі три Голоди ставлять спротив для СБ і ВПЖ і з малого вогню розгоряється великий.

СМЕРТЬ АНДРІЯ ГАЙВОРОНСЬКОГО У КІНЦІ 1943 Р.

Дуже мені сумно писати цих пару рядків про смерть друга, а він ним був. Андрій Гайворонський вибирається до Грубешова на зв'язок до п-ва С. Ми з Юрком були дуже проти того, щоб він ішов, бо польська партизанка навколо Грубешова шаліє, Холмщина горить день і ніч і наче ми передчували, що щось не добре скочиться, що так його відмовляли. Андрій наповратився, що він мусить іти, щоб довідатись, що робиться в Грубешові. Ми радили йому, щоб вислати зв'язкову але Андрій рішуче заперечив і сказав, що він сам піде, щоб довідатись, що діється у Грубешові, а може дещо прийшло нове. І пішов. Ми обидва з Юрком осталися у Космові. На другий день приходить зв'язкова з Грубешова і приносить грипса, а сама нам розповідає, що Андрій підійшов до хати п-ва С., раптом якась незнана особа вистрілила на нього і куля тяжко його ранила у живіт, він стік крів'ю і помер. Коли почули стріл з хати виглянули через вікно й побачили 2-3 особи побігли на другу вулицю. Всі казали, що то була засідка на нього польської бойкі. У Грубешові був вбитий, там його й поховали на грубешівському цвинтарі, коло одного полковника, якого польська партизанка забила.

Похорон відбувся перед Різдвом у 1943 р. але ми не були на похороні. Залишились ми тепер лиш у двох, бо Андрій відійшов у вічність, мій друг і приятель, а Юрка рідний брат. Ми обидва до краю були прибиті горем. Спи дорогий, незабутній Друже, нехай Тобі сниться вільна Україна! Ти все своє життя присвятив для України.

НОВИЙ 1944 РІК – КОВПАК РОЗБИВ СІЧ

Ковпак із своїми партизанами зайняв майже все Полісся і переходить з одного місця в друге, ходить великими відділами й добре озброєними. Так говорили, що їх було може навіть більше, як 10,000 чоловік. Адам стояв недалеко Верби із своїм Легіоном, коли зустрівся з ковпаківцями, то було 13 січня 1944 р., бій був сильний, однака устоятись Адам не міг, а мусів відступити, бо червоні стали бити з мінометів і годі було їх стримати. Адам і Юркевич із своїми людьми подалися під Ковель так, щоб обминути червоних, у їх відділі мабуть було коло 3000 людей, отже тяжко було їм ставити опір, краще зійти з дороги.

На Новий Рік 14-го січня 1944 р. ранесенько Ковпак обстуває бандерівську твердиню — січ. Ще всього 5 місяців тому звідсіль партійні верховоди видавали твердо накази, а хто відважився їх не виконати, того чекав „земельний відділ”, так називали те місце на Січі де СБ не хоронило, а закопувало свої жертви. За одну годину червоні партизани розбили все, Слюсарові із його чотою пощастило й Похмуromу втікти у сторону Володимира і так із двох сотень втікло якихось 60 людей. В той час, коли одних брали в полон, інші віддавали своє життя спливаючи кров'ю, Ковпак справляв баль. Пробули вони там цілий день і ніч, ще напекли хліба, а на ранок позабирали все, всі харчі, всю шкіру на чоботи. Забрали вони і гармату, яку я з іншими трьома друзями витягнули із бункерів та нею мали йти здобувати Київ, забрали всі „максими” (скоростріли), над якими ми так тяжко пітніли, поки витягнули і бандерівці при розброєні нашого відділу забрали на Січ, а тепер вони знов попали у руки червоних. Вичистивши все, виїхали із Січі, а Січ запалили. А кухню й пекарню так постріляли, щоб уже більше вони не могли надаватися до вжитку. Отак уся робота сл. п. Сосенка пішла з димом і моя робота пішла

марно, бо вся зброя включно із гарматою знов опинилася у руках червоних партизан.

Зрівнявши Січ із землею, Ковпак із своїми людьми подався в Карпати. Ті партизанські відділи Ковпака виглядали більш на регулярну армію, ніж на партизанку, вони мали всіляку зброю і були озброєні по самі зуби. Мені Похмурий розказав про знищення Січі відразу після того, як у місяці квітні Юрко, Слюсар, Юркевич і я оглядали те місце, де була Січ, все було знищено, бараки спалені тільки обгорілі стовпи стояли, та купи попелу, було шкода праці Сосенка. Адам, Слюсар і Юркевич зорганізували іншу пекарню, і кравецький верстат недалеко Мусора за Устилугою, але вже багато-багато менший, то все уже було тимчасове, щоб можна було сковать або перенести в інше місце. Ковпак зо своїми ковпаківцями ходили по Поліссі такими великими відділами, що їх стримати було неможливо. Українські партизани уже не мали свого місця постою або своєї твердині, весь час були в поході бо і Ковпак і Медведев не давали їм спокою. Адам з Інтернаціональним Легіоном давав їм трохи по колінах, бо забрав від Медведєва декілька мінометів і багато мін, трохи якоїсь зброї і амуніції у бою недалеко Верби.

БАНДЕРІВЦІ СВОЇМ ТЕРОРОМ Б'ЮТЬ САМІ СЕБЕ

Це все відбувається тоді коли Ковпак розбив Січ, СБ знов робить нагінку на селян. Я повернувся до Порицького р-ну до села Яновичі, де СБ вбило районового члена ОУН Мудринця і хотіли зловити одну зв'язкову з села Тишковичі. Зайшли СБ-істи до хати, батьків зв'язкової і коли не застали її, то сказали її батькам, що вони хочуть, щоб вона була на слідуочу неділю вдома, а коли її не буде, то буде біда з нею і з вами. Пройшов тиждень і у хаті батьків з'являється СБ і питає де є Олександра? Коли батьки сказали, що вона пішла до знайомих в сусіднє село, тоді вони звернулися до її батька, щоб він підвіз їх пару кілометрів. Господар каже, що він уже старий до того інвалід без ноги і не можу їхати тепер такий сніг і мороз. СБ до нього дуже приязно звернулося: „Ми самі коні запряжемо, а ви сідайте і підвезете нас пару км. і то все.” Батько Сяньки дуже не радо, але мусів везти, старий інвалід, бо так вимагали від нього члени СБ. Жінка

довго чекала чоловіка, однаке, не дочекавшись, лягла спати. Встала рано і жахнулась коли побачила коні коло воріт без чоловіка. Жінка з сусідами поїхала шукати, може десь заснув і випав із саней, хоч би не замерз, а може бодай на якийсь слід нападуть — це було після Водохрещення, але ніде ні сліду не знайшла, наче у воду впав і пропав, ніхто ніякої чутки про нього не мав.

У Чернякові був панський фільварок, який упісти раніш спалили, там була й криниця, але воно усе і всей той фільварок стояв пусткою. Десь у половині травня 1944 р. один чоловік переходив через фільварок і його скортіло заглянути в ту криницю. Вода в ній трохи впала і він побачив, що там пливає людина. Покликав людей і почали витягати уже не до пізнання вісім трупів, вісім людей. Тих, кого не пізнали місцеві люди, їх поховали у Новій Лішні на цвинтарі. Між тими жертвами езбістів, Олександра пізнала свого батька-інваліда по дерев'яній нозі, який у січні підвіз СБ пару кілометрів. Батко-інвалід своїм життям врятував життя своєї дочки. Таких і подібних випадків по цілій Волині безліч. Бандерівці не є проти членів ОУН, вони є проти всіх, чи то людей, чи установ, які не підпорядковуються їх наказам, не визнають їх, як авторитет, а мають свої погляди — таких людей вони нищили.

Однаке на еміграції є такі люди, які боронять бандерівців перед їх бандитизмом і пробують бандитизм перевернути у „геройство“. Я їм пробую сказати, чи й вони хочуть взяти ту невинну кров на свої руки і ріки пролитих материнських сліз за своїми дітьми чи чоловіками? Я вірю, що всі ці слізи впадуть на покоління Бандери, Лебедя й Стецька. Стецьків порожній бубон гуде на еміграції, що він робив революцію на Волині, але нехай каже правду, яку він робив революцію. Я готовий стати перед українською спільнотою на свідчення і сказати де поділася інтелігенція Волині, де поділись чесні селяни, духовенство, де подівся Владика Мануйл?

Ще згадую про один випадок, де родина заплатила життям за сина, це було в селі Менчичах. Мій друг Петро був дуже відважний і зовсім не звертав уваги на погрози бандерівські і не виконував того, що від нього СБ вимагало — наказувало. Одного разу есбісти приїхали до хати його батьків і питаютимося за Петром, батьки не підозріваючи

нічого сказали, що він кудись пішов, хоч Петро із сестрою були у клуні, ховались від СБ. Без жодних пояснень виводять решту родини з хати і таки там під хатою розстрілюють усіх. Петро із сестрою це бачили, але у Петра не було зброї і він нічого не міг зробити, вони обидвое утікли в друге село і врятувались. Петро залишився в живих із невимовним болем в серці за своєю родиною, живе ще й сьогодні — це та „революція” яку сьогодні бандерівці пробують назвати „визвольними змаганнями”. Незчисленні могили із села до села залишили бандерівські герої невинних людей, за які відповідають перед Богом і своїм власним сумлінням, як його мають, та перед ріднею своїх жертв.

МОЯ ТИ УБОГА ХОЛМЩИНО!

У чотирокутнику між Криловим, Томашевом, Замостям і Грубашевом було знищено поляками якихось п'ятдесяти сіл та вимордувано дуже багато українського православного населення.

Коли я вертаюсь спогадом назад то мені болить серце, очі наливаються слізьми, наче я знов ходжу тими згаріщами, тими руїнами, якими ходив тоді і перед очима наче на екрані ново все бачу те, що бачив тоді обгорілі стовпі із людських хат, попалена худоба і багато, багато людських трупів. Читав я нашу історію і цілий час нас всі б'ють, але так, як у 1943-44 рр., то навіть ніяка татарська навала не сплюндрувала, як це зробив католицький цивілізований польський світ де кажуть: „Нех бендзє похвалюни Єзус Христус.” Однаке українські православні святыні руйнували, зрывали Св. Ікони, кололи їх багнетами, нищили іконостаси, як нехристи заходили у Божий Дім, а коли вже до схочу зруйнували, тоді палили. Людям не було місця, щоб можна було десь заховатись. Я згадаю декілька сіл, в яких я сам був і бачив, які були знищені — у березні і квітні 1944 р. Сліпче, Космів, Витків, Телятин, Крилів, Техобіж, Козодове, Міняне, Масловичі, Модреня, Шеховичі, Ласків, Сагрині а може Загрині, Маслів, Прогоріле і Новосілки.

По полях лежала побита худоба і людські трупи, яких не було кому ховати, а вороня клювало й розривало їх тіла. Худоба, яка якось залишилась подичавила й бігла по лісі. То було мирне населення Холмщини, яке впало жертвою нелю-

да, кривавого ватажка Бджуса, який стояв із своєю бандою коло Ласкова і вимордував коло 5000 людей. Одне можна сказати: „Нех бендзє Єзус Кристус похвальний у Варшаві й Ватикані.”

На Холмщині були нарікання на Владику Митрополита Іларіона, що він у проповідях закликав своїх вірних: „Нехай ваша рука не піднесеться проти безборонних” після перших нападів на укр. села. Провідники Комітетів центрального й місцевого Холмського й Грубешівського виразно відмежувалися від усяких актів сваволі, насильства і анархії, перестерігали перед участю у таких актах українську людність. Хто ж дав полякам ту всю можливість сваволі? То була винищувальна політика польського уряду ведена впродовж 18 років їх існування, він проголосив, що нема українців на Холмщині й Підляшші, а є тільки православні поляки. Тим вони хотіли відрубати від національних потреб — отих православних поляків і тим самим затерти і знищити свідомість національної пов’язаності з Православною Вірою. Тому й став похід проти Православної Віри і її вірних на Холмщині. Той похід увінчався-прославився нечуваним у колі культурних народів світу масовим руйнуванням православних святынь ще від 1938 р., ще тоді насильно зганяли православний люд до католицьких костелів, бо ксьондз на згарищі православної церкви їх покропив водою і сказав, що вони уже католики. Мене теж на одному такому зібранні у 1938 р. ксьондз покропив що називалось перехристив, але я утік на Волинь.

Упадок Польщі у 1939 р. викликав спонтанний рух у переслідуваних забрати назад заграблені святині православні, культурно-національні осередки та школи. Чи цей елементарно-природний прояв живого духа українського народу був проявом народу? Чи може була провокативно кинена в маси, щоб зробити підложжя під масову терористично-грабіжницьку проти-українську акцію, жертвами, якої, впали тисячі громадян різного віку. Поляки свої злочини оправдовують демагогічними вигадками, приписують нашому духовенству протипольську агітацію, а навіть що вони святять в церкві ножі на різню поляків. Так розагітована польська вулиця вірить словам ксьондзів і та віра перетворюється у відплати і як спасенна річ уважають конечним очистити Холмщину і Підляшшя від всіх

українців. Щоб вимінити бодай декого почну із адвоката, який був головою Укр. Допомогового Комітету, священників, дияконів, агрономів, учителів народніх шкіл, солтисів, майже всіх культурно-освітніх та кооперативних працівників, кваліфікованих ремісників та сенатора Івана Пастернака. Тільки той, хто про це знає, той зрозуміє яку втрату, скільки жертв понесло українське суспільство Холмщини. Ми повинні відчути все терпіння нещасних укр. жертв, що впали від меча польських партизанів, які себе називали Армія Крайова.

У селі Новосілки було забито коло 150 осіб, настоятеля о. Гольца страшенно покалічили, пообрізували вуха, відрізали бороду, покололи і з іншими п'ятнадцятьма парафіянами знайдено за селом у гною. Хотілося згадати ще про деякі села, але не в моїй силі, бо пригадуючи все те, робиться зворот голови.

Було нас коло десять осіб, ми йшли з Шихович до Малкова дорогою під лісом. Дійшовши до місця, де колись збиралось сотки людей, одні приходили, щоб помолитись, інші, щоб напитись святої джерельної води, а хлопці, щоб подивитись на дівчат, яких було багато і виглядали гарно як маків цвіт та познайомитись, а всі разом, щоб поклонитись св. Миколаєві, який стояв на сторожі, тримав простягнену руку до лютого вовка рятуючі двоє малих дітей від нього. Ми там застали руйну. Статуя св. Миколая лежала побита коло тих малих дітей, які теж скинені із підмурівки. Одна вода потихенько дзюрчить з того гарного джерела. Побачивши все те, я подумав, що тепер люди куди гірші від того лютого вовка. І так УКА розправилось з православними українцями, очистила від них Холщину цілковито.

Довго ми затрималися біля того колись святого, а сьогодні оскверненого ворогом місця і пустились дальше у свою дорогу до Малкова із дуже тяжким серцем, коли раптом на нас нападає табун худоби здичавілої, яка вийшла з лісу і ми мусіли відбиватись від неї. Коли бачимо біжить жінка з малим хлопчиком, коли вона побачила нас, що ми йдемо у сторону Малкова, вона упала й не рухається, а хлопчина рухається.

Ми підійшли до них, підвели ту жінку і питаемо: „Що з вами є, тітко?” Жінка мовчить, тільки хлопець починає пла-

кати. По якомусь часі жінка відкрила очі й питає, хто ми є, ми сказали, що ми українці із-за Буга з Волині. Жінка, плачуши просить показати їй дорогу за Буг на Волинь. Жінка виглядає страшно, її погляд напів дикий. Ми знов її питаемо: „Що з вами, скажіть дещо нам?” Жінка почала розказувати: „Я втікла із Ласкова, той проклятий Джус напав на наше село, спалив церкву й школу, людей вбивав, кидав у вогонь. Я з моїм хлопцем сиділи три дні в льохові, в схованці, нас там було 13 осіб. Наш відділ самооборони бачив, як Бджус зближався, вірніше окружував наше село, але їх небагато і вони нічого не могли робити. Коли банда зблизилась до села, то почала стріляти запальними кулями і все село почало горіти. Люди почали втікати, а бандити їх стріляли з віддалі, кого зловили, того перед розстрілом мучили, кололи багнетами, ножами й кричали: „Біць вшисткіх до ногі, наветь дзеці, жеби не било жадного українца на нашій землі”. Коли село згоріло, бандити почали шукати людей по сховищах. Знайшли вони наше сховище і кричать по-українськи: „Вилазь Михалку, поляки вже пішли і більш не будуть мордувати!” Однаке ніхто не вилазив. Тоді вони почали відкидати землю і наші жінки побачили, що вже не має виходу і думали що нас спасутъ, коли вийдуть із дітьми, але бандити сказали їм полягати, постягали із них одяг, взуття а тоді питаютъ чи там хто є, але жінки сказали, що більше нема нікого. Почула я голос бандита, що казав давай ножа і після того жінки почали кричати, а за хвилину ми почули у сховищі постріли — це вони постріляли наших жінок, а потім напхали соломи до нашого сховища і запалили, почало все горіти, почав горіти на нас одяг. Я встигла одяг скинути і вискочити із схованки і почала втікати із цим малим хлопцем. Вони стріляли за нами поки ми не вскочили до лісу. У тій польській банді Джуса були місцеві поляки, бо я деяких пізнала. Два дні грабували поляки наше майно на зарищах, а навіть гострими штиками вишукували у землі й викопували та забирали. Таких випадків на Холмщині було багато і в кожному селі гинули сотки ні в чому невинних людей. То чому, я так сильно налякалась, як побачила вас бо я не знала хто будете. Оце втікаєм і самі не знаєм куди”, перелякано і дуже-дуже сумно закінчила оповідання нам ця нещасна жінка, яка презентує решту мешканців Холмщини. „За чоловіка й двох синів я зовсім нічого

не знаю — з болем вимовила жінка.

До Бджуса долучився із своєю партизанкою офіцер польської армії під псевдомом Муха, він командує групою партизанів для яких дістав зброю від Ковпака і озбройвся по вуха ще коли він гуляв по Волині. Він перебирається хоче до Білогородських лісів, хоч правда зараз ніхто не знає де він стоїть, але він скоро вилізе на поверхню. Муха спалив багато сіл довкола Білина, в Устилузькому р-ні, та побив багато людей.

НАЗАД НА ВОЛИНЬ

Наша розмова, Юрка й мене з Юркевичом та Адамом, бо то вони обидва тримають той Інтернаціональний Легіон в Устилузькім р-ні. Юркевич дуже злий, що Муха втік на Холмщину, бо ж то Муха постріляв усю його родину, й родину Решетила та спалив усе до щенту і Юркевич скрізь у погоні за Мухою і скрізь, де може, то відплачується за свою родину. Ми тут стоїмо і тільки дивимося, як день і ніч горить Холмщина, а нас три боєві сотні, добре озброєні маємо тяжку зброю, маєм міномети і нам нічого не страшно. Правда, що в цьому Легіоні переважно азіяти з Червоної Армії, але в багатьох боях з Ковпаком вони були переможцями. Правда партизани переважно мають легку зброю. Адам хоче йти із цим Легіоном на фронт у глиб Полісся, Похмурий має досить клопоту із есбістами і тому я без Адама буду безрадний, тому і злюся що стоїмо.

АДАМІВ РЕЙД НА ХОЛМЩИНУ

Нарешті прийшов той довго очікуваний день для Юркевича, обидва з Адамом переходить Буг біля села Крочева і він подався на село Прогоріле з групою 200 осіб у німецьких уніформах. Його заступник Юркевич із групою 150 людей переходить Буг коло села Лазниця і йде в напрямі Космова. Ми відразу дали знати до Крилова, що з Волині перейшла група повстанських загонів під командою Адама і Юркевича, але вони не будуть Крилова зачіпати. Пару роїв залишилось біля села Лазниця пильнувати магазини зброї. Адам мав бій на Прогорілові під Криловом і за годину розторочив ту малу польську колонійку цілковито. Обо-

рона Крилова побоялась зачіпати Адама бо думала, що то німці. Адам мав коло 30 підвод із харчами, зброєю і шпиталиком.

Юркевич із своїми людьми пішли через Шиховичі, Малково на Ласків, а Адам з Крилова на Ласків бо там була твердиня польських партизан. Поки Адам добрався до Ласкова, то Юркевич привітав Бджуса мінометним вогнем, що викликало велику паніку між поляками, вони навіть залишили кулемети так утікали. Поки Адам прийшов до Ласкова, то уже було по всьому. Нас один рій залишився у Ласкові і ми бачили, як селяни приходили і забирали назад своє майно, забране кілька день тому поляками. Ми стояли і дивились на захід на величезні клубки диму, які підносилися на обрії і небо червоніло. Недавно воно червоніло від українських сіл, земля була вкрита побитими невинними дітьми, жінками, старенькими людьми та сильними здоровими мужчинами, українські села перевернулись у пустиню. А зараз небо червоніє від польських колоній, бої не чути, але небо червоніє. Холмщина перетворюється в цілковиту пустиню, ось до чого довела та шовіністична польська шляхта, вона ніяк не хотіла зрівняти пана з хлопом, а була наставлена „бити хлопа”.

Адамові люди — азіяти, але вони були з великим гнівом на поляків за їх звірства, а особливо що вони поробили із нашими святинями по селах та по містах. Ми ніде не бачили таких руїн із церков, казали азіяти, як тут на Холмщині і засуджували за те поляків.

За яких днів п'ять Адам і з своїм легіоном повернувся під Буг і каже: „На Холмщині тепер всі рівні, поляки знищили українців, а ми дорештили поляків, які не повтікали в глиб Польщі. Юркевич був дуже незадоволений, бо він ішов у погоню за Мухою, а той втік і Юркевич не міг помститися на ньому за своїх родичів. Який жах цивільна війна, яку розпалили поляки на Холмщині і в якій найбільше потерпіло мирне населення обох народів.

Тоді на Волині, на Володимирщині СБ переводило чистку і коли Адам повернувся із Юркевичом із Холмщини, СБ прийшло зробити перевірку у Легіоні. Адам дуже різко й рішуче сказав: „Руських комісарів у себе у Легіоні не хочу бачити, бо я мав того досить у Червоній Армії. Я перебрав цей Легіон після розстрілу майора, капітана й доктора без

комісарів, і так без них він має бути. СБ і ВПЖ відразу почали підносити великий крик, хто то є той Адам, що не хоче підпорядкуватись?

Адам хотів засісти на отряди Медведіва чи Ковпака, але вони ходили по пару тисяч разом, а часом стояли по пару кілометрів один від другого, іх треба було мінати, бо вступати з ними в бій було не можливе. Адамові ще хотілося дістати зброї і амуніції, а особливо мінометів, але уже не мав нагоди і десь у квітні, разом із своїми людьми, подався за фронт на Полісся. Юркевич, залишившись без Адама, почав співпрацювати з Слюсаром, хоч у нього не було ні усмішки, ні цікавості до життя, а в очах світили вогни, які вказували, що він завше готовий до бою.

Пробувши з Адамом і Юркевичем більше тижня на Холмщині, мали нагоду з ними говорити. Юркевич нам сказав, що коли б СБ хотіло в нашому відділі щось робити, то ми вжили б зброї. Це нас здивувало і ми перепитали Адама чи й він з тим згідний? Адам нам сказав, що як не сьогодні то завтра ми з Юркевичом зробимо з ними порядок.

Ми з Юрком пішли з Холмщини до Галичини, щоб там зустрітись з районовим, розказати йому те, що бачили й що чули, а тоді повернулись на Волинь. Переходячи селами ми побачили, що населення замкнене в собі, скупе в розмові і в поганому настрої, з обережністю й недовір'ям. Удома пробув до вечора, а вечером іду до станичного С.А., щоб йому дещо сказати та й від нього довідатись, що за час нашої відсутності тут нового, бо я уже тижнів пару не був удома. Недаром моя мама мене називала волоцюгою, бо я від 41 року волочуся до сьогодні.

Прийшов я до станичного і постукав у двері, його жінка відповіла запитом „хто там є”, я тихенько відповів це я, Грицько. Жінка виходить і каже до мене: „Утікай куди хочеш, до хати не заходь, бо СБ так побило моого чоловіка, що уже другий день обертаю в ліжку, бо сам не може повернутись... Раджу тобі, йди з відси, бо як хто побачить, то буде біда нам усім”. Послухав я жінки станичного і вернувся до дому і відразу розбудив Юрка, який ще відпочивав. І розповів йому, що мені казала жінка станичного. Мушу призначатись, що ми були розгублені, але переговорившись рішили піти до Лудина до станичного і у нього розвідатись

докладніше про все. У Лудині довідуємось, що станичного Степана бандерівці вбили. Ми поставали як укопані, одного побили, що не може повернутись, а іншого забили. Степан був доброю людиною, добрим боєвиком і нам до сліз стало його жаль. Ми почали розпитуватись за що його забили і нам розказали, що до села Жілінова приїхало СБ зловило й арештувало Юхима Мужичука, який був в ОУН і був зв'язковим і станичним у 42 р. почало від Мужичука вимагати зброю, а коли той не давав, почали його дуже бити, називаючи дезертиром. Хтось дав знати до села Лудина станичному і цей довго не думав, а сів на коня, взяв кріса й пістоля й поїхав на допомогу Мужичукові. Приїхав, а Мужичука й ще молотять і кажуть віддати зброю. Степан зіскочив із коня й питає за що його б'єте? Тоді СБ до Степана: „Давай кріса!” І той віддав, а тоді нівсягнув пістоль і сказав: „Руки вгору, а хто шушиться стрілятиму.” Есбісти кинули всю зброю, а Юхим забрав решту короткої, як хтось із них мав, хоч сам ледве стояв на ногах, бо його добрих годин дві мучили, а то й сила вернулась і він із помпою їх випровадив із свого подвір'я, а Степан повернувся додому до с. Лудина. По якомусь часі Степан поїхав до Цуцнева, а там його бандерівці тяжко ранили, він ледво приїхав до дому і помер. СБ гуляє волинськими селами і робить „революцію”, вбиваючи наліво й направо того, хто їм відважився неповинуватись.

Ми покрутилися трохи по Володимирщині, вертаємось назад на Холмщину, бо нам сказали, що за нами слідкує СБ, отже треба їм знов зникнути з очей. На Холмщині таки біля Ласкова знов явився чи Муха чи Бжус і я рішився вернутися назад, щоб дати знати Юрковичеві за них, а Юрко там залишився.

СБ МЕНЕ АРЕШТОВУЄ ВДРУГЕ

Почало вечоріти і я почав вибиратися додому, лишив пістоля Юркові, а сам мав дві гранати і то мені вистачило. По дорозі зайшов до одного товариша, щоб перевірити де повертається СБ та чи є щось нове. Мій товариш подивився на мене й каже: „Так, учора у Русичах СБ забило Прокопа таки у нього під хатою”. Ще за Польщі Прокіп із своїм сусідом судилися за межу, а тепер сусідових двох синів є у

партизанці і все село говорить, що то відплата за старі порахунки.

Де старі, а де нові, а все якісь порахунки і все СБ нищить цивільне невинне населення. Це мене ще більше насторожило і я підходжу до хати скрадаючись. Оглянувшись на всі боки ще раз і упевнившись, що нема нікого, я постукав у вікно. Двері відчиняються і я заходжу до хати, але мене зустрічає дуло фінки СБ, наставлене просто в голову. Це уже четверта ніч, як їх чотири особи ночують у нас у хаті.

„Руки вгору”, я підніс, „що маєш?” — питав. „Дві гранати”, кажу — „гранати давай сюди, а де є твій пістоль?” Я кажу їм, що віддав братові Сергієві, а його німці арештували і я не знаю, де пістоль, чи німці забрали, чи він де сховав.” „Нащо ти носиш ці гранати?” — „Знаєте, який тепер час,” — кажу я, — „всяка нечисть коло нас переходить: поляки і червоні”, а один з есбістів додає: „Ти також один з них, що до неї належиш”, сказав піднесеним голосом. — „ти арештований і ідеш з нами”. Моя мама почала плакати і мені докоряті: „А я тебе просила, щоб ти нічим не займався, бо то тобі не потрібне, щоб сидів вдома, а то доходишся.”

Я передягнувся в інше вбрання, мама дала чисту білизну і все мені пригадувала, що мене просила не ходити. Мене забирають, виводять надвір, а там уже чекала фіра і один з есбістів каже до фірмана: „Їдемо в село Вирхнів”. Станичний з Вирхнова спровадив нас до одного господаря і ми заїхали до нього на подвір’я. З хати вийшла уся родина і почали говорити з тими двома есбістами. До мене розмова долітає і я чую, як есбіст каже. „Ми хочемо його зоставити у вас у льохові, а завтра рано Омелько та Брова його заберуть”. Господар із станичним були якоюсь родиною і господиня хати категорично заявила, що вона мене не хоче у своєму льохові. „Як хочете, то разом з ним і нас стріляйте, а його ми не хочем, він „мірошник”, а їх тут багато, то везіть до якогось мірошника у льох”. Коли рішалась моя доля, я стояв коло воза з одним вартовим, то до нас підійшов інший есбіст і заявив: „Якщо ти зробиш бодай один крок в один чи другий бік, вбиваю тебе без жодного слова на місці”. Чую як господар настоює на своєму: „Беріть його куди хочете, я його тут не хочу”. По довгій розмові підходять до мене й кажуть: „Сідай на віз і їдемо далі”.

Посідали і ідем, але куди? Вони сміються, кепкують

наді мною, признаюсь, що на мені волосся ставало дуба, я думав, що це уже кінець, хоч би лиш не мучили. Підіхали під хату, застукали, по хвилині наспускають до хати. Один з есбістів звернувся до господаря: „Ми хочемо зоставити його у вас у льохові а завтра рано заберемо і то все”. То були батьки Семена Антонюка, нашого станичного, якого СБ розстріляло і вони перелякані навіть говорити бояться. Есбіст продовжує: „Нехай він іде у льох, а ми двері підпремо дрючком і то все.” Самі поїхали ночувати до станичного.

Льох під хатою, а вхід до нього із сіней. Спускаюсь я у темноті у той льох, вони зачиняють за мною двері, підпирають їх і кажуть до господаря: „Як його хтось випустить, то вам усім буде те саме, що вашому синові.” Невинні люди трусилися перед СБ і перед їх таким грізним наказом.

У льохові темно-темно, щастя, що я мав трохи сірників і попробував одного витерти по довгому часі будучи в льохові. Навіть курево мене не бере. Я побачив, що стоїть дві бочки, одна більша з капустою, а інша менша з огірками. Я підкотив ту бочку під двері, але побачив що вона не має кружка і не можна стати на неї. Я знов витер одного, другого сірника розглядаючись за чимось і раптом побачив, що з однієї сторони дошками відгороджена картопля від решти льоху. Не було часу про щось думати, я схватив ту дошку, а картопля так і посыпалася кругом. Я затих на якийсь час перевірити, чи ніхто не почув. Навіть як і почув, то не виявив того, а тому що все було тихо, я поклав дошку на бочку, вилажу на неї і впираюся головою у двері, але бачу, що не маю стільки сили в голові, щоб нею зірвати двері. Злажу з бочкою, знов витираю сірник й шукаю, може щось знайду, коли бачу є невеличка бочечка, я відразу беру її і ставлю на верх першої, кладу ще одну дошку і вилажу на верх, цим разом якраз добре можу плечима підважити двері, що я й зробив. Дручок зломився, двері відчинились, вилетіли і я опинився у сінях, зразу відчиняю двері надвір і опинився на дворі на волі. Тут уже я собі дам раду. Відразу вискочив із села й полями пустився йти в сторону дому, але не до своєї хати, а до хати сусіда заходжу, легенько стукаю у вікно і коли він мене побачив, то був дуже здивований, бо брат йому сказав, що мене СБ арештувало. Я у того сусіда переховував свої гранати, їх там було ще десять, я взяв три із собою.

Сусід каже, що брат журився і казав, що не знає, що зо мною буде, а ти тут, як то все сталося? Я сказав сусідові, що поломав двері до льоху Антонюкові у Вихрові і втік, скажіть моїй мамі, що я є живий і що я пішов на Холмщину. „Добре, — сусід каже, — я перекажу, а ти будь обережний.

Попрощаючись я із своїм сусідом і відходжу на Холмщину. В голові гуде неначе там рій бджіл, а волосся чомусь як наелектризоване стає дуба. Що мені робити далі? Хто ті люди? То є нечиста сила, з якою треба вести боротьбу на життя і смерть. Перед моїми очима стоїть моя мама і з плачем дає мені близину в останнюю дорогу, а есбісти з насолодою ходять по кухні і підганяють „поскарей”. Знов моя думка повертається назад аж до Тарасевича він також мав таку годину, таку годину мали всі мої друзі, які згинули з руки „свого брата”. Для кого я так тягнув ту зброю із бункерів? Гарматку, після якої був три дні хворий. Всі ці думки не сходять з голови, я хотів би щоб щось інше прийшло на думку, але разом не є сили позбутись усього пережитого, тому картина за картиною, як на екрані перед моїми очима. Раптом чую слова Брови (він був ватажком СБ), які казав до мене на подвір'ї Трачуків: „Один крок в яку небудь сторону то з усіх наших автоматів серії підуть у тебе. Ти не думай, що Горунові вдалося втікти то й тобі вдастся, о ні, ми тебе в ліс не поведемо, щоб ти мав нагоду втікти”. Ця думка викликала біль, куди йдуть наші зусилля думаю собі — це ми так будуємо Україну? Хто українською рукою вбиває українських патріотів, старших, чесних селян, наших добрих, прямолінійних дідусів? Котрий із ворогів тішиться такою боротьбою.

Дорогою до Антонюка, я запитався у Брови: „У чому я провинився, що ви дали такий строгий наказ? Ви до мене гірше ставитесь, як до якогось комуніста-злочинця. Що я зробив злого? Я хочу вам в очі сказати, що я більше зробив, для України, як ви, бо та вся зброя, яку ви забрали при розброєнні Партизанського Загону, гармата, 20-ть кулеметів-амуніція я її знайшов. Ви воюйте моєю зброєю, моєю гарматою здобули Колки, здобули Говодень, мої максими, які я витягнув із бункерів перевернули ваших упісттів у автоматичні відділи, то скажіть мені, за що ви тримаєте чотири кулемети проти моїх очей, що я за ворог вам?”

„Ось чому по-перше ти ще маєш зброю і тримаєш її

проти нас, ти був у мельниківському загоні Білого, а після розброєння ти не зголосився до нас на Січ і ще й по сьогодні утікаєш. По-друге: ти, як і інші не виконуєш наших наказів, а таких людей ми будемо ліквідувати, а ми маємо докази, що ти і на далі співпрацюєш з ОУН, з мельниківцями. Справа мельниківська вже давно вмерла і за неї треба забути.” Вислухавши те все, я кажу до них: „Зброї я не добував для себе, я віддав її до відділу, а ви відділ розброяли і зброю забрали, що я вам ще можу сказати?” Завтра ти напевно говоритимеш з Мітлою, а може Горбенком то їм розкажеш про все.

Ніч була темна, тільки зорі де-не-де світять, мені на думці мої товариші від Тарасевича починаючи і до Мудренця, мабуть я їх зустріну не задовго на другому світі і чомусь мороз пробігає по тілі, а волосся наче дріт робиться на голові. Тоді потішаю себе що коли не вмерти, то треба, але не хотілося б згинути від руки Каїна. Ще питали мене за Юрка Палія, але я їм сказав, що не знаю навіть, де він є.

Так я усе передумував, вірніше переживав наново те, що тільки що пережив вдійсності. Багато людей утікало за Буг від большевиків, а я утікаю від бандерівців, дивне почуття, що приходиться їх порівнювати до большевиків. Часом приходить страх за родину Антонюків, що есбісти їм робитимуть, як рано прийдуть, щоб мене забрати і знайдуть поломані двері, чи вони їм повірять? На Холмщині зустрівся я з Юрком, переказав йому усе що сталося і відчув до бандерівців ненависть, як до ворогів. Вони нищать найкращий елемент тепер, коли його так потрібно, а що вони робили б, якби вони були при владі і почулися мені слова Брови: „Ми завше будем ліквідувати тих, що не виконуватимуть наших наказів” і підсвідомо ненависть поселилась, як до того, що мордує українську субстанцію.

За пару день я отримав записку від своєї родини, в ній вони просять, щоб я не показувався додому, бо за мною день і ніч слідкують есбісти. Прочитавши записку мені прийшло до голови, що з ними тільки одне можна робити іти їх слідами.

Ось нам обов’язково треба сконтактуватись із Адамом або з Юркевичем і дати їм знати про польську партизанку, але як якщо за нами гоняться СБ. Моє бажання жити і працювати на користь свого народу, так як умію і як підказує

мені моє серце і мій розум, а я мушу ховатись, щоб зберегти своє життя.

Ми цілком відірвані, навіть не знаєм, що робиться на Володимирщині, нічого не чули від Слюсаря, а він має великий клопіт з есбістами, ми наче відчуваєм, що буде біда між бандерівцями й Голодами. Ми дали знати до одного села до нашого станичного, що нам просто не можливо вернутися в наші околиці через переслідування нас бандерівцями. Нас повідомили, що ситуація змінилась, бо прийшов із Холмщини легіон Самооборони і отаборився у Бискупичах на Володимирщині і ми з ними пов'язались і то наші люди.

Ми прибули до Бубнова і там застали записку від Похмурого. Він хоче з нами зустрітись у Зимнім у братів Барщевських, але й сам не знає, коли у них буде. У записці пише, на випадок, якби вас СБ заатакувало, то ви бороніться і то так якслід, навіть якщо треба вживати зброю, то вживайте. Ми не можем збегнути, що то могло статися, бо всі розмови дотеперішні були, „ми мусим зачекати, якось воно буде, воно зміниться”, а тепер рішуче бороніться. Ми пішли до Іваницького р-ну там зорганізували добру бойкву, перечистили зброю, щоб була готова до вжитку, і вибираємося до Зимна бо там є дуже важлива справа, що потребує скорої зустрічі.

КІНЕЦЬ 1943 РОКУ — ПИСАННЯ ПО ХАТАХ

Великим тиражем прийшли летючки в Порицький і Горюхівський р-ни, підписані двома ватажками Ростиславом Волошином та Мітлою, зверхниками бандерівського руху на Волинь. У летючках писалося, щоб різного роду „лозунги” писались по людських хатах, але такими великими буквами, щоб їх можна було прочитати із дороги. На одній хаті писати „смерть Сталінові”, „смерть Гітлерові”, „смерть комунізму”, „смерть Німеччині” і т.д., на кожній хаті писалось щось інше і цілі села з білих хат стали рябі.

Закипіла робота у бандерівських хлопців. Вдень їздять і витрушуєть сажу із коменів, розводять горячою водою, а вечорами пишуть по хатах. Дехто із селян питає, чому того не пишуть по дорогах, або на таблицях за селом, щоб не

уводити селян у цю саламаху. То є приказ з гори і мусить бути виконаний, відповідають хлопці і виконують той немудрий приказ. Коли фронт був за Луцьком, то ще було нічого, але у 44-му році фронт став на річці Турії і на Володимирщині від німців аж кишиль і деякі німці почали цікавитись тими написами, почали розпитуватись у господарів, хто то написав, та що написане. Люди пробували оправдовуватись як хто вмів, одні казали, що не знають, хто то зробив, інші казали, що вони не вміють читати і не знають що написано, дехто казав, що то мабуть упісти проходили з лісу і то зробили. Німець заставляє читати що написане, то добре, як попаде смерть Сталінові, то німець ще й похвалить, але борони Боже прочитає, смерть Гітлерові, німець перетворюється в диявола, стріляє господаря, палить хату. Тоді, коли усе було тихо і німці були далеко то був наказ з гори і його треба виконати, тепер, коли горять людські хати, коли за ті написи гинуть невинні люди, то нема кому боронити людей, нема тих геройських повстанців.

Стойть питання, яка була ціль того писання, кого за нього обвинувачувати? Уже не тих, що писали а їх провід. Ми це питання поставили на наших нарадах і засудили та рішили всі ті надписи витирати. Ті наради відбулися в селі Міщанка в Устилузькому р-ні, нас були шість чоловіків. Адам перший зайняв слово, він із своїм Легіоном готовився вертатись через поліські ліси назад. Ви лишаєтесь тут, ви рішайте, але на мою думку скажіть людям, щоб вони негайно всю ту писанину витирали із стін, бо то є ворожа робота — заглада для цивільного населення”, казав він. „Дивіться — продовжував Адам, — німці вбивають господарів за дурний надпис „смерть Гітлерові”, а як прийдуть червоні то будуть вбивати й палити тих господарів, у яких написано „смерть Сталінові”, а як не вб’ють то вивезуть що й чутка пропаде. Ви робіть як ви вважаєте, але я сказав вам свою думку. Ще на закінчення хочу вам сказати не вірте тим бандерівським комісарам, бо вони багато роблять злочину супроти свого власного народу. Отже кудою я йтиму, то даватиму наказ витирати оту дурноту із стін, а вам і собі хочу сказати — думаймо — і то думаймо більш розсудливо, дивімся відкритими очима.”

Слюсар був згідний із Адамовим поглядом і потвердив, що й він не міг дивитись на ту „роботу”, яка кладе в могилу

невинних людей. Слюсар сам був свідком такої німецької розправи на Горіхівщині.

По довгій, дуже турботливій балачці рішили, що якось мусимо боронити населення від такої напasti і як найскорше позмивати ті написи із людських хат, а як хто хоче, то можна понаписувати на таблицях і їх порозставляти у полях на дорогах. Слюсар поїхав за річку на Грубешівщину і там дає наказ по бандерівській стінці, щоб стирити всі написи з хат. Козловський залишився на Поліссі, а ми з Палієм вернулись на Володимирщину, щоб там виконати рішене на тій нараді. Слюсар на себе стягнув обурення СБ, яке було затим, щоб надписи залишались, а тут Слюсар з мельниківцями їх витирають, змінили наказ „гори”. За те населення було дуже задоволене і підтримувало таке рішення, помагало витирати, чистити.

Після того у нас на Володимирщині було затихло із писанням, хоч час до часу приходили з Галичини писаки, щоб виконати наказ згори і продовжувати свою писанину. Ми зловили одного такого писаку у селі Ждара, а коли ми його запитали, чому він не пише у Галичині по стінах смерть Сталінові, чи Гітлерові, а прийшов аж так далеко, то він сказав, що він має наказ згори і виконує його. Ми казали: „Ви у Галичині не тільки не понаписували по хатах, але навіть ніде нема таблиць поза селом із написами, хіба не те саме на Волині, що в Галичині? Такі накази повинні відноситись до всіх земель України однаково.” Той писака був районовим провідником із Ходорова. Ми йому сказали, щоб він вернувся назад, а ми дамо раду без них. Він сказав, що в них є теж партизани вони вернулись з Волині. Ми йому сказали, що це ті, що нарobili лиха в нас, а тепер ми добре знаємо, хто вони, коли ти з ними ще раз зустрінешся то скажи їм нехай більше не приходять робити біду нашому народові, нехай сидять там ті ватажки звідки вони прийшли на Волинь.

ГРАБІЖ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ

Багато було ганебних вчинків, яких нарobili галицькі ватажки на Волині, — а це ще один і чи не найгірший. Раптом прийшло зарядження згори забирати усе золото із церков, тобто золоті чащі, хрести, ложечки, одним словом усе, що

лиш є золоте. На таке зарядження населення страшенно обурювалося, бо ще ніякий займанець не насмілювався грабувати освячені церковні речі. Правда, комуністи безбожники нищили Ієрархів, духовенство, вірних, забирали церковні речі і нищили навіть церкви. Подібно робили поляки на Холмщині, щоб і з православних поробити католиків, то грабили і палили святі церковні речі, святыни руйнували, але ви — українці? Це було недалеко до Різдва 1943 р., коли та акція почалася. СБ не звертало уваги на спротив священика чи парафіяльної управи, вони мають наказ згори і його мусять виконати. Зрештою есбісти дають пояснення, що ось уже незабаром прийдуть совєти й заберуть, то ми їх хочемо випередити й забрати тепер. Там, де управа не давала забрати, там есбісти тяжко побили членів управи, були села, що віддавали від страху перед СБ без жадного спротиву. Для потвердження назву декілька сіл Бутятичі, Морозовичі, Стара Лішня, Бортнів та інші.

Я ніде ще не зустрічав ні в які пресі згадки, що те забране перед большевиками церковне майно було повернено православній церкві, можливо, що я пропустив, а коли ні то чому наша Церква не допевняється бандерівської „гори”, щоб вона повернула те, що забрала. Думаю, що православне Духовенство знає про ті жалюгідні грабунки, фізичні побиття священиків, диригентів і вірних? Тому мені здається, що наше Духовенство повинне по-перше відмежуватись від тих людей, а по-друге вимагати від тих асів, які керували бандерівським рухом у той час, повернення церковних золотих речей.

Хочу сказати пару слів за село Поромів. У селі було 200 родин, мали гарну свою церкву, штунди мали свій молитовний дім. У селі жив чоловік із східніх українських земель Пільшенко. Він правдоподібно брав участь у Визвольних Змаганнях і як емігрант оселився у Поромові, заложив склеп і з того жив. Тому, що він був свідомою людиною, то він заложив Рідну Хату для молоді і село було національно свідомим, однаке чомусь у селі було багато, може навіть одна четверта села штундистів.

Після розброєння у липні місяці мельниківського партизанського відділу, починається напад на те село, забрали усе із церкви, потім почали нападати на штундів табити їх до смерті, що вони не хочуть брати у руки зброї і як

усі інші йти воювати за Україну. СБ їм каже: „Україна одна-ко-ва для всіх і всі повинні її боронити”. Мого якогось родича дядько був штундою, його сина забрали десь за Володимир і він про нього нічого не знає, він мені з плачем розказував. Я йому кажу, що я сам більш на Холмщині як у дома, бо есбісти за мною вдень і вночі полюють, як бачите, що я вам не можу помогти у вашому горі, бо я й сам маю таке саме. „То як же ми будуємо Україну?” Не питайте мене, а питайте бандерівських провідників, яка та Україна має бути, подібна до Німеччини, чи до сталінської України.

НАШІ ДОМОВЛЕННЯ ІЗ СЛЮСАРОМ І АДАМОМ

Як я уже згадував, що Похмурий передав записку, щоб я прийшов до Зимного так швидко, як тільки зможу, але тому, що по дорозі було усяких пригод, то ми з Юрком щойно у кінці лютого сорок четвертого року добралися на Володимирщину, а там і до Зимного. У Зимному уже на нас чекав Похмурий і відразу до нас каже: „От добре, що ви прийшли, бо я зараз ні з ким не маю зв'язків з організації мельниківців, а їм дав обіцянку, що їх сконтактую з вами”. Ми здивовано подивились на Похмурого й питаемо хто „вони”? Як хто, Адам і Слюсар. Ми з ними багато разів говорили, але вони не давали жодних надій на якусь співпрацю, бо Слюсар із своїми братами увесь час будують бандерівську „державу”.

„Цей раз вони хочуть бачити вас і з вами говорити про все — каже Похмурий. Через Похмурого ми передали писульку, що і ми хочемо із ними говорити. Похмурий — це колишній член Організації — мельниківець, а пізніший бандерівський сотник і підписались — Палій і Кожум'яка.

ЗУСТРІЧ В МИКУЛИЧАХ З СЛЮСАРОМ Й АДАМОМ

Треба мати на увазі, що ні телефонів, ні авт в той час ніхто не мав, треба було пішки, або „одинадцяткою”, як тоді казали йти на зв'язок і то забирало багато часу. Похмурий поніс нашого грипса до них, а ми пішли у свій напрямок, але на Микуличі, бо там назначили побачення. Щойно за пару тижнів з'явився Адам із Слюсаром. Хочу сказати, що ми не багато довір'я до них мали, особливо до Слюсара. Нас

затримали хлопці Слюсара і питаютъ хто ми, куди йдемо? і т.д., але відразу вийшли Похмурий із Слюсаром, а за ними Адам. Ми всі привітались і йдемо в хату, раптом Слюсар починає плакати. Коли ми запитались, що сталося, він сказав: „поговоримо в хаті”.

Першим заговорив до нас Адам: „Ви знаєте, що у моїм відділі є багато азіятів, хоч є хлопці з вашого загону — волиняки, але в нас є взаємна пошана й братерство. Я хочу із своїм відділом покинути бандерівців, вони назвуть нас дизертирами, я бажаю від сьогодні мати зв'язки із вами, у всіх справах і всіх акціях, тим самим хочемо просити вашої підтримки у забезпеченні харчами.” Ми кажемо, що допоможемо у всіх справах, на Поліссі є наш добрий чоловік Козловський він вам допоможе там. Я з ним говорив, — каже Адам, він казав, що він є певний, що буде все добре, що ви нам допоможете. Учора — продовжував Адам, — я розброй СБ і ВПЖ під Вербою. „Дуже добре зробив”, кажем донього.

Слюсар весь той час мовчав і плакав, нам його поведінка була зовсім не зрозумілою. „Що є з тобою? — питаемся, — ти був добрым командиром у шостій Армії Павлюся, навіть тут, і ти і твої брати займаєте добре становище, розбудовуєте бандерівську державу пропагуючи гасла: „Свобода народам — свобода людині”, а тепер плачеш? Похмурий відізвався: „Уже більше не будуть вести пропаганди”. Чому? — Питаю я, таж родина Голодів багата, респектована на Володимирщині, багато було таких, які казали, що Голоди знають, що вони роблять, а вони співпрацюють із бандерівцями. Щойно тоді крізь слізы відізвався Слюсар: „Більш не буду, минулого тижня поховав обидвох, то ще добре, що знайшов їх у криниці, а то були б не поховані. Вони обидва були подушені путами, були чорні знаки на шиї від пута в обидвох”, — із невимовним болем і горем закінчив Слюсар, і сказав далі: „Я ще маю коло п'ятнадцять хлопців з вашого відділу і вони мені радили, щоб я сконтактувався з вами і то скоро, тому переговоривши з Адамом, рішили шукати з вами зв'язків і просити у вас помочі, а саме у нас нема амуніції і з цим проханням звертаємося до вас.” „Добре, — кажу я, — а що ви робили б якби ви мали амуніції під достатком? — питаю я Слюсара. Без надуми відповідає він. „Ми тоді не боялися б бандерівських

комісарів, а крім того я не можу їм подарувати за своїх братів, я мушу зловити тих езбівістів і ВПЖ як Омелько, Сокіл, Мітла, Брова та Горбенко, бо то не люди а горлорізи, вони вкинули моїх двох братів у криницю. Коли мені пощастило їх зловити то я кажу при всіх, що їх те саме чекає, що вони зробили моїм братам.”

Ми з Юрком вийшли на пару хвилин, щоб перекинутись, що нам робити — це ж бандерівські партізанські відділи, чи справді давати їм амуніцію і чи дійсно вони стануть в обороні населення перед СБ та ВПЖ? По короткій нашій розмові, ми обидва були згідні дати їм амуніцію, з тим ми вернулись у хату. Юрко звернувся до Слюсара й Адама: „Чи окрім вас ж ще якісь партізанські відділи на Володимирщині?” Вони обидва відповідають, що нема, тут залишилось тільки СБ та ВПЖ, а крім них є ще сільська оборона. Ми постановили, що від того дня будемо розброявати СБ і ВПЖ де тільки на них натрапим, більш не будемо утікати перед ними, а ні ховатись від них. „Ми вертаємося на наш терен, давайте своїй бойківі нехай ідуть з нами і ми дамо вам по 25,000 набоїв”, — при тому потиснули собі руки на знак згоди і співпраці. „Тепер я тих варварів скоро приведу до порядку”, — сказав Слюсар. Адам вислав з нами тих хлопців, що були у нашому відділі перед розброєнням і всі розійшлися кожний у свою сторону.

Ми дали їм амуніцію, визначену кількість і кожному з присутніх додатково по 100 штук, вгостили їх і вони пішли до своїх частин.

По якомусь часі, коли ми зустрілись із Адамом, то він нас питав, чи хочемо від нього помочі. Ми йому сказали: так: „Не давай руху по селах для СБ і ВПЖ, то вся твоя поміч для нас і для тебе.” З тієї нагоди ми знов відкрили станицю в Устилузькому р-ні звідки постачали харчі ну і коли треба було амуніцію.

Адам і з своїм Легіоном уже давно був рішений іти назад до Києва і він пішов або у кінці квітня, а може на початку травня 1944 р. через Полісся. Від тоді нам невідома його доля, однаке перед своїм відходом він очистив цілий Устилузький р-н від СБ і ВПЖ. Слюсар очищав терен за річкою, на схід за річку Лугу, яка пливла попри самий Володимир, тобто у напрямок Горохівщини ми казали за річкою, він не зачіпав місцевих, а розброяв районову і

обласну Службу Безпеки і Воєнну Польову Жандармерію, він їх називав горлорізами.

Бандерівці просто божеволіли, вони не знали що їм робити, як вони мають з усім цим дати раду, почали тратити ґрунт, тільки дуже шкода, що так пізно зогляділись, а могли для багатьох врятувати життя. Від малих людей Слюсар тільки забирає зброю і полював за „ватахками”.

Хто міг би сподіватися, що так станеться? Слюсар в Поріцькім р-ні у столиці бандерівщини, вперше мав бій з краєвим і обласним СБ і ВПЖ в селі Сельці. Ми приїхали до Слюсара з боївкою у силі 15 осіб добре озброєних, і він нам оповідає, що мав з ними бій і що є вбиті по обох сторонах, є також ранені. Ранених ми відразу відправили до Литовижа до лікаря, а вбитих поховали таки там на цвинтарі в Сельці. Чому Слюсар зробив напад на Сельце? Слюсарова розвідка донесла, що там зібралася вся верхушка СБ, там були: Мітла, Брова, Омелько, Хміль, Шпак, Горобенко і Чупринка і ще деякі бандерівські лідери. Майже вся Волинь зайнята большевиками, то із зайнятих теренів бандерівці ще могли передихнути на Володимирщині, які ще не повтікали на захід.

Слюсар зібрав сотню людей та ще до нього прилучилися ті, яких бандерівці розброяли, вони їх називали „дизертири” обступили місце їх постою із двох сторін і Слюсар подав команду, щоб вони здавалися. Бандерівці сподівались, що із Слюсаром є мельниківці, хотіли скористати на часі відповіли, що вони готові здатися, але не Слюсарові, а кому небудь із мельниківців. Слюсар поставив ультимат, що він є командир і йому вони мусять здатися. Тут починається бій, коли Слюсар вскочив в хату, то застав забитих і ранених, але тих, кого він хотів зловити, ті повтікали. Із того всього Слюсар не забльокував однієї сторони, з якої був рів пророслий верболозом і тудою повтікали нехристи, бусурмени, бандерівські душогуби, із пересердям говорив Слюсар. За те сконфіскували дві машинки, (одна з нашого загону) всі архіви та маса списків людей, яких ще СБ мало розстріляти. Слюсарові було дуже легко з ними воювати, бо він знов усіх, він знов їх становища, а крім того, як сотник то і його знали.

Ми з Юрком трохи глузували із нього, що як військовик, як він міг зробити такий великий промах, щоб не

поставити застави з тієї сторони, де був рів та ще й прослий верболозами. Цей раз ім пощастило, каже Слюсар, але я піду у погоню за ними, щоб вони більш не мали можливості душити людей і кидати у криниці.

Я не раз думав про Слюсара, навіть питався свого брата про нього, але брат не дав жодної відповіді, чи він бився із советами, бо у нього було амуніції доволі, чи ні. Хоч брат мені писав, що совети провадили бої на Поліссі із партизанами ще у 1948 р., то може й був Слюсар бо він дуже не любив советів.

По сусідськи від Степанки Оліщук жила родина Антонюка, а в них був син Василь, який ріс на Степанчиних очах. Василь закінчив чотири кл. народньої школи, за Польщі був комуністом, у бандерівців був обласним провідником. Вона була не розважна і сказала до нього, як до такого, кого знає: „Якщо такі нерозумні провідники, як ти, будуть будувати Україну, то й такою Україна буде”. За ті слова вона заплатила своїм життям. Пройшло пару день після Степанчиної розмови із Василем, як у хаті з'являється СБ і пропонують їй, щоб вона вийшла з ними на двір, бо вони хочуть з нею щось поговорити. На таку пропозицію Степанка сказала, що вона не має жодних секретів із партизанами і що вони можуть говорити все те саме в хаті. Побачили бандерівські „патріоти”, що вона не піде, тоді один хватає Степанку за одну руку а другий за другу і тягнуть її надвір. У хаті постав крик родини й її дітей синочка й донечки, але ніхто не звертав уваги на крик, ніхто не давав жодного пояснення, тільки тягнули на ганок, а там пустили дві кулі у її груди і твердо наказали, щоб нікого не повідомляли про її смерть, та щоб ніхто не приходив на похорон.

Один день після тієї трагедії я вернувся із Холмщини і моя мама мені розповідає, що Мойса забив Степанку, так у селі називали Антонюків. Степанка була жінкою моєго двоюрідного брата. Почувши це від мами мені брігідка пробігла по спині. Я взяв пістоля й гранати і йду до Мойсів, застаю Василевого брата й кажу йому: „Іди до священика (бо без дозволу СБ, священик не мав права поховати нікого із бандерівських жертв), привези його сюди і поховай Степанку по християнському, бо як ти того не зробиш, то вам усім буде похорон”. Правда, брат Обласного-Василя, сказав, що він займеться похороном, я лиш додав, що як

зустріну Василя, то з ним окремо поговорю, щоб він не думав, що тому, що він обласний то може вбивати людей, вона ж залишила двоє сиріток, які проливатимуть гіркі сльози і проклинатимуть Бандеру з його спільніками і його СБ та ВПЖ.

Повернусь до того самого вечора, коли було вбито Степанку. Бліскуче виконала своє завдання Служба Безпеки у Оліщуків і виришила у сторону Наді Собчук, яка жила із своєю мамою, її тато помер яких років два тому. Надя познайомилася із чотовим псевдо Зозуля, який нагородив її дитиною і залишив. Щоб не переносити криниці і насмішки Надя стратила ту дитину. Чотовий Зозуля був у відділі Князенка, взяв зголосив до СБ, що Надя стратила його дитину, вирок кари відразу був виданий — „розстріляти”.

Я був на похороні Наді і говорив з її мамою, як вона була вбита. Отже заходить двох есбістів до Надіної хати і почали її намовляти щоб вона вийшла з ними надвір. Надя відмовилась, казала, що вона не хоче мати жодного діла із партизанами, вони старались її намовити, що і вони є так само молоді, як і вона, але не мали бажаних наслідків. Був той самий спосіб, що й з Степанкою. Мати була свідком того усього і коли вони схватали її за руку, щоб витягнути надвір мати зловила Надю у свої обійми і не пускала. СБ-іс зловив Надю за волосся, витягнув пістолі і вистрілив дві розривні кулі у голову, у материних обіймах Надя закінчила своє молоде життя. Мабуть зайвим писати, як почувались родини тих двох жертв, коли ціле село було у жалобі за ними і за іншими такими, як вони. Нас є чотири особи на еміграції, які знаємо про цей випадок і ще у 1979 р. приїхала одна родина до Англії, то вона багато дечого розказувала, згадувала і за цей випадок Степанки й Наді: „Набрали зарядленої зброї і ходили та вбивали своїх людей, — так Україну будували.” Та жінка багато розповідала про людей, яких і я знаю, бо і вона з нашого села.

Я мав нагоду помститися за Степанку, але не хотів брудити рук такою самою брудною роботою, залишив їх для советів і не помилився. За такими „великими” людьми, як був Мойса — Василь Антонюк совети шукали, тож обласний політичний провідник, якщо уже не правда, то хоч ліва рука Бандери й спільніків. Його ще з іншими бандерівськими провідниками на Волинь совєтська поліція забила

в стодолі Волинця, мені лиш диво, що ні Стецько, ні хто із тієї партії не хилять голови перед ними, ніхто і не згадує про тих політичних провідників, які виконували всі накази згори. Пишу про це на те, щоб усі знали, яких провідників нарobili бандерівці, мали іх по цілій Волині, а ті провідники вбивали добрих людей-патріотів і ті жертви є вічними свідками перед Богом і чорною плямою у бандерівській історії — вони стали Каїном у волинських лісах і селах.

АДАМ ВІДКРИВ СВОЮ ДУШУ ПЕРЕД НАМИ

Кли Адам рішився, що він вертається через Бранські ліси назад під Київ, то він нам сказав таке: „Хочу вам вияснити своє становище, що до бандерівців я не мав довір'я з перших днів війни. Я був, можна сказати, у першій лінії Червоної Армії і ми чули через гучномовці всі проголошення, всі заклики, вони два дні те саме надавали зі Львова від 30-го червня 41 р. до 2-го липня 41 р. Заклик звучав: „Брати українці, здавайтесь в полон і ставайте в лави українського війська і будем разом бити нашого відвічного ворога Москву! Нас під Києвом було чотири дивізії українського цвіту і ми пішли на той гачок, здались щоб разом бити спільногo ворога, але нас повезли під Холм у тaborи смерти. Ми там конали з голоду, як наші брати й сестри у 1932-33 роках. До нас відносились не як до людей, ми уже й не виглядали на них. Чи ж не краще було вмерти на полі бою від кулі, чим у полоні від голоду? Поки нас ще свідомість і сили тримали, нас 30 осіб рішили втікати, я був один з них, що пощастило остатись в живих, може навітьнате, щоб розповісти про тих, що вже ніколи не зможуть розказати про себе. Якийсь час я ховався у волинських лісах, а потім долучився до бандерівців на Володимирщині. Спочатку я приглядався їх роботі і вона подібна до роботи совєтських комісарів. Їх основна ціль була знищити українську провідну верству, бо з червоними вони бою не мали. Ковпак розбив їх твердиню — Січ, за одну годину забрав усе, що можна було брати, а решту знищив. Де ж був легендарний генерал Чупринка із своїми полками? Що СБ і ВПЖ робить? Шукає ворогів у себе вдома і кричить про патріотизм, тероризуючи селян. Я із своїм Легіоном мав 15 боїв із Ковпаком на Володимирщині, навіть деколи дав йому по колінах, хоч і

мені приходилося утікати, вірніше відступити, щоб не датись, що нас розіб'є. Я уже давно мав замір порвати з бандерівцями, мене вразило до краю те, що бандерівські провідники висилали, щоб полагоджувати свої природні потреби на могилі Василя Пристути-Степового, а не класти вінки, бо його забили за те, що він мав іншу думку. То є ганьба нам усім за таких виродків. Я маю однакову ненависть як до німців так і до бандерівців. Їх ідеологія зовсім не відповідає для нас на східних землях Україми, бо вона така сама, як гітлерівська. Я певний, що день 30-го червня 41 р. впаде великою плямою на бандерівську організацію і відповідальністю за ті всі жертви по „тaborах смерті”. Ми довідалися, що німецька воєнна розвідка обманула Бандеру і його однодумців, але про це ми довідалися уже будучи в тaborах смерті. Проти наших ворогів вони не мають ні сили, ні вміння, тому багато лекше воювати з мельниківцями, східняками і бідними штундами, а навіть і з своїми членами як наприклад із братами Слюсарами — вони ж були у пропагандивній ділянці, з головнокомандуючим УПА Північ Клім Савуром—Охрім, виявив своє непогодження тим, що перестав звітувати М. Рубану — Миколі, Лебедеві заплатили своїм життям. А що зробили з Сосенком? Майором Солом'янім, капітаном Чубатим і доктором Січі? Скільки маю клопоту з його родиною, що їх усіх доглядаю. — Це все мене вражає до краю. Я також знаю багато польських криниць, які закидані людьми, рано чи пізно те все вийде на поверх, тоді і на нас падатиме вина за ту чорну роботу, бо і ми беремо участь у цій нещасній революції. Мене ввесь час посилали в бій, бо в моєму Легіоні є справжні вояки, добре озброєні і є здібні до бою. Одначе коли я залишу Володимирщину і піду на Схід, то я нікому не скажу, що я мав з бандерівцями щось до діла, чи був їх спільником у деяких акціях. Моя вся увага тепер добрatisь до Києва.

Чомусь вони не бились із советами, як ті прийшли, а все залишили для них, харчі, одяг і зброю, а самі втікли — було показати свою силу там, а не на безборонному населенню. Тепер мені буде легше після цієї сповіді вертатись назад”, на тому Адам закінчив свою довгу сповідь на нашій зустрічі в селі Стіжиричах.

Пару слів про Адама — перш за все був патріотом,

добре вишколеним військовиком, а подекуди й політиком. Може йому помогло те, що бандерівці боялись його Інтернаціонального Легіону, щоб не виступив проти них і дозволили по смерті майора Солом'яного Адамові його очолити. Бандерівцям Легіону було потрібно і тому правдо-подібно вони йшли на всякі вимоги Адамові, його відділу не тільки, що не контролювало СБ і ВПЖ, але іх просто у нього не було, вся контроля була в Адамових руках. Він не міг простити і того бандерівцям, що вони силою забирали людей із східних земель і хотіли силою їх зробити своїми партійцями. — Ми не мали вибору, нас силою вписували до комсомолу. Я в них уже довший час, я уже мусів би дещо присвоїти від них, а мене їх нечесна робота відштовхує, як старшині, то навіть сором дивиться на їх роботу,” говорив Адам.

Прощаючись він сказав: „Впершу чергу дякую вам за амуніцію і харчі, а друге — за зв’язки, що дали мені. Мені жаль цих невинних людей, яким совети будуть пришивати бандерівство, як прийдуть сюди і під цією назвою будуть робити чистку всіх їм небажаних людей. Тяжкі роботи, заслання, в’язниці і все, що можна й не можна придумати. Ті, кого треба судити, напевно повтікають за кордон і свистатимуть на все.”

З Адамового Легіону залишилося, якихось коло 60 хлопців на чолі із Юркевичом, який злучився із Слюсаром і до них долучився сотник Похмурий. Разом вони нараховали коло дві тисячі людей. Там були партизани із Володимирського загону, що не хотіли ховатися або утікати на Холмщину. Усіх тих, що були у Партизанському Загоні Білого і після розброяння не пішли до стьопків, їх ті ж стьопки називали дизертирами.

Коли ми з Юрком поверталися з Полісся і довідалися, що обставини за фронтом не так, як дехто говорив, що от перечекаєм, а там карні відділи увесь час у погоні за партизанами, отже переховуватись буде майже не можливо. Ми знов зібралися і радимось, що нам треба робити? Слюсар, Юркевич і Похмурий категорично казали, що вони на еміграцію не підуть, а з відділом відходять на Полісся. Що буде, те буде — каже Слюсар —, але буде вдома, на своїй землі. Ми з Юрком уже мали зв’язки з Легіоном Самооборони, а Легіон мав надію залишитись у Карпатах. Уже багато

наших хлопців є в Легіоні, які переховувались від СБ і ВПЖ і ми рішили долутиць і в останній хвилині.

Звертається до мене мій друг Барвінок, з яким ми разом забирали зброю із бункерів: „Ти йдеш у Легіон і хто знає, що з тобою станеться, а ми може будем потребувати амуніції, а я не знаю, де вона є.” Слюсар, Юркевич і Похмурий теж звертаються: „Якщо ви маєте зброю або амуніцію, то дайте до нашої диспозиції, ми зостаємося вдома, вона нам буде потрібна.” Легіон залишиться в Карпатах, то ми напевно з вами зустрінемось і пробігла думка то і я тієї зброї буду потребувати. Барвінок допевняється: „Тут секрету нема, та амуніція така твоя, як і моя, ми разом забирали із бункерів і мене чекало те саме що й тебе.” Я не мав що казати і ми з Юрком рішили дати їм 100 тисяч амуніції, котра була захована на цвінтари, як покійник. Слюсар відразу всміхнувся і каже: „Я зброю маю, але амуніції замало, а тепер сто тисяч то нам вистарчить на довгий час.” Ми з Юрком і Слюсар з Юркевичом поїхали на цвінтар, відкрили ту амуніцію, а Слюсар всміхнувся і каже: „Я аж тепер повірив, як побачив, що це амуніція, а то я думав будем відкупувати небіжчика”. Вони взяли тільки двадцять тисяч, а решту залишили на тому самому місці.

З того місця ми розходилися у різні кінці, ми йшли до Легіону з тим, що повернем, а вони у напрямі до свого відділу. Прощаючись потиснули собі руки, мимоволі очі наповнилися слізами, одні одним бажали успіху у боротьбі та з надією, що зустрінемось вкоротці. За останній рік пройшли ми багато, багато пережили, різні думки, як рій снувались, але з вірою, що скоро зустрінемось розійшлися. Юрко не живе, я в Англії, а вони хто зна чи є у живих, але з остались на Володимирщині, як командири Володимирських партизанських загонів.

ТРАВЕНЬ 1944 РОКУ ПЕРЕГОВОРИ З БАНДЕРІВЦЯМИ

З мельниківської сторони на Володимирщині уже не залишилось нікого, місцевий актив бандерівці винищили, а такі, як Грізний, Білій та інші повернулись до Галичини і ми були зовсім обезголовлені. Ті, які перейшли боєві хрещення, пережили терор СБ і ВПЖ, почали проявляти свою ініці-

ативу, їх здоровий розсудок здобував авторитет між населенням і між їх друзями. Нас двох ще якось залишилось у живих і ми плентались по Володимирщині — це був Юрко Гайворонський—Палій і я — Кожум'яка. Як я уже згадував, що від березня місяця Слюсар з Адамом зупинили сваволю СБ і ВПЖ, вони при допомозі населення повитирали написи із людських хат, почали розброювати есбістів і тим самим дали можливість трохи свободніше дихнути для населення. Вони дуже старались зловити їх верхівку, але ті також повернулись до Галичини.

Одного травневого дня приносить нам бандерівська зв'язкова довжелезного листа на 4 сторінки, в якому говориться, що хочуть з нами говорити, щоб якось направити наші відношення та узгіднити спірні справи, як рівно ж встановити спільну кличку, щоб партизани могли вільно їздити по селях, не робити засідки одні на других і т.д. в тому дусі. Дальше говориться, що вони хочуть говорити з Палієм і мною, вони не хочуть говорити з Адамом чи Слюсаром, навіть не бажають, щоб вони були присутніми при такій зустрічі — це виключно відноситься до членів ОУН і їх бандерівців. Листа підписали Мітла і Омелько. Видно, що вони ще не знали, що Адам уже помандрував на схід. Для зв'язкової ми сказали, що дамо відповідь за пару днів, чи ми будем переговорювати чи ні, коли вона хоче то може зголоситись до нас, а ні, то ми повідомимо її.

Перечитавши того листа більш як один раз, почали ставити питання, чому вони тоді, коли був наш відділ так не думали як думають тепер? Чому вони не говорили тоді, коли була усЯ Екзекутива, а знишили її? Що їх заставляє з нами говорити сьогодні? Довго ми думали, а тоді рішили піти до п. Тарасевича — він учитель, старша людина респектований усіма, що він нам порадить. Коли ми ім сказали в чому справа то мати Ореста Тарасевича відразу сказала: „Нехай вони віддадуть тіло нашого єдиного сина, щоб ми його поховали та щоб могли піти на могилу відвідати її”. З цими словами цілковито був згідний і її чоловік п. Тарасевич. Тоді я пішов до Куницьких і їх поінформував про евентуальну зустріч з бандерівцями і запитав їх думку. Вони висловили те саме, що й Тарасевич: „Ідіть і говоріть, але нехай віддадуть хоч кісточки, щоб ми їх поховали по християнському і знали, де вони спочивають.”

Якось Слюсар довідався про те, що бандерівці хочуть мати зустріч з нами, він нас зустрів і просить, щоб йому сказали де вона буде, щоб він міг окружити і всіх зловити. Однаке ми йому сказали, що до переговорів ще дуже далеко.

Ми написали їм листа, у якому поставили, як передумову до переговорів, що вони, бандерівці, як вияв доброї волі повинні повернути тіла ними забитих Тарасевича, Куницького, Вороневича, Ріпаловського, Кvasницького, Штокавку і накінець Мудренця, щоб ми могли їх повернути їхнім родинам, віддати кожній матері її сина, щойно тоді радо приймемо вашу пропозицію, щоб переговорити.

Дали листа зв'язковій і теж їй сказали наші вимоги, тоді вона до нас звертається і каже: „Дивіться, що робить Адам і Слюсар? Слюсар — це ваш сотник, він бандерівець, а його двох братів Білій і Ярмак були пропагандистами і робили бандерівську роботу мабуть за те їх вкинули ваші есбісти у криницю, то не дивуйтесь, що Слюсар розганяє СБ, він цивільного населення не зачіпає, а те, що він у погоні за верхушками то є його справа. Ми вам тепер не дозволимо на гуляйпільство та знущання над селянами, нарешті народ може спокійно спати, як Слюсар з Адамом прикрутили їм віжки.” „Ідіть до Сокала, — звертаємося ми до зв'язкової — і кажіть вашим бандерівським комісарам, що їх вбивства і насильства над населенням уже скінчилися на Володимирщині, уже ніхто більш не боїться вашого людьми проклятого СБ і ВПЖ.” Із таким рішенням і заявами ми випровадили ту зв'язкову. Пройшло усього пару днів, як вона є назад і цей раз уже лише з грипсом, у якому жаліють за жертвами, але тому, що те все зробив Легенда, вони нічого не можуть вдіяти, бо нічого не знають, де є ті всі тіла.

Ми відповіли назад, що Легенда сам не міг усіх постріляти, що хтось був, що йому помагав. Легенда до нас прийшов з Луччини — він головний комісар і горлоріз на Волинь, хочем від нього почути, як він вбив Куца. Куц була людина з освітою всіма поважна, Мітла напевно знає про нього — він нам замів цілу Волинь.

З таким нашим рішенням вдруге вони знов пішли до своєї верхівки до Галичини і до нас вернулась аж за два тижні, але з тим самим, що нам треба договоритись, щоб ми могли вільно проїзджати по Володимирщині. На тому все закінчилось до переговорів не дійшло. У міжчасі ми не були

пов'язані з Проводом Організації, лише з цивільним населенням, яке виявляло до нас довір'я.

Населення обвинувачувало провід мельниківської організації, що дозволила до такого гуляйпілля й спустошення та руїни. Організація мала велику силу під кожним оглядом інтелектуальним і фізичним, бандерівців на Волині не було, а тим зайдам, які прийшли без жодного спротиву було дозволено поволі перебрати усе у свої руки і господарити на повні руки. Бандерівські загони на чолі із Тарасом Чупринкою наставляли цівки своїх крісів на свого брата, а сьогодні звеличається як безсмертний герой ХХ-го століття. Історія записана кров'ю невинних жертв ті події, як ганьбу, як страхіття бандерівської роботи за перебирання влади у свої руки у ХХ-у ст. Тому, що мельниківці у зародкові того зла не припинили, наче через гуманність, то вони відповідають також. Цілий світ тих, хто вбиває людей називають бандитами, а як їх називаємо ми?

Коли совети насувались на захід, а німці утікали перед ними, то пограбували від селян і ту невелику решту, яка ще була залишилась у людей. Забрали коні, вози, все що можна було взяти. Народ залишився зовсім скривджений, але ніхто не дивиться на ту кривду. Всі нас б'ють, всі грабують і самі себе б'ємо, довго нам треба вчитися і не знаю чи навчимося, бо не державу будуємо, а партію і за неї нищим державу.

До приходу советів з лісів до нас Ковпак заглядав, приходили по харчі, а з ними не можна було уже воювати, бо вони були так озброєні, як регулярне військо, а вишколені, як партизани. Ми з Юрком конечно хотіли віднайти місця наших друзів до приходу більшевиків, але нам не вдалося. Вони десь спочивають у Завидівськім лісі, може ті місця зрівнені із землею, а може поросла на них рута і там сотки їх друзів клонять голови перед їх останками. Народня приказка каже: „Неправдою світ пройдеш, але назад не повернешся, а правда ні в огні не згорить, ні у воді не втоне”. Ми знаємо де є правда і будемо її боронити до кінця, уже не дамо зловити себе на безкорісний гачок.

СПРОБА ЗАЛИШИТИСЬ У ЗАПІЛЛІ

Ми з Юрком увесь час думали, як то нам залишитись за фронтом і вести підпільну боротьбу із червоними. Ми наду-

мались іти слідами Адама, іти за фронт, бо там наче усі наші сили діють разом, большевики об'єднали всіх. Треба переконатись, то значить, треба йти у глиб поліських лісів, а там побачим. За три дні ми досить далеко зайшли, уже стали самі багна й болота, ростуть тільки вільхи й черниці, перебиратись цією частиною ліса можна тільки пішки. З нами було двох поліщуків, ми так помучились і зайшли так, що й вийти не знаєм як. На щастя побачили, що люди збирають черниці і ми в них почали розпитувати де ми є, як далеко до Володимира, до Сарн чи до Ковеля, щойно тоді ми приблизно знали, де ми є. Ми дальше в них питаемо, чи є у вас німці? Ми чули, що німці воюють, але ми їх не бачили. Чи совети є тут? Були, але пішли в сторону Володимира. Як далеко фронт? А Бог його знає відповів нам поліщук. Ми рішили вертатися назад у напрямку Володимира, але беремо напрямок більш на схід і ми вдійсності зовсім збилися з дороги і уже не знаємо куди рушити. Раптом ми якось попали де є більше сухих піль, ліс уже великий і в нас уже була надія, що скоро доб'ємося до якогось села. Поліські села дуже маленькі 20-30 хат, то вже й село. Аж бачимо, йде чоловік, от наш поліщук гукає: „Гей, дядьку, зачекайте”. Він зачекав і ми з ним стали говорити. Він сказав, що в селі є червоні. Ми підходимо до села, знов зустрічаємо людей і їх теж питаемо, чи є у них руські. „Ой є, забирають молодих хлопців до армії. А що ви тут робите? Ми повтікали, нас тут ще є пару хлопців. Ми зійшлися з ними всіма разом, вони розказали, що робиться в селі, як большевики переслідують. Больщевики цим разом застосовують цілком інші методи до партизан, дуже тяжко ховатись, бо землянки малі, треба йти про себе, тоді годі всидіти, сморід, воші, короста. Вийти із землянки військо має наказ стріляти, хто у цивільному одязі, а час до часу енкаведисти танками їздять по дорогах. Що мали робити, багато молодих пішло в Червону Армію.

Чи тут де близько є партизани? — питаемо ми. Були, але пішли у напрямку Сарнів. Чи німці ще є близько? Уже нема, самі червоні, як день такі ніч усюди ганяють за партизанами. Що ви думаете робити? Щож, ще день два і теж під демо до армії. Тоді один дядько питає нас, хто ми? Ми йому сказали, що ми є українські партизани, дядько похитав головою і додав: „Трудний шлях є для нас всіх”.

Ми бачимо, що нам треба вертатися і то скоро, щоб

долучитись до Легіону і разом з ними будем відступати. На тому закінчилась наша мова з поліщуками і бажання залишилось за фронтом. Ми за чотири дні були назад і якраз ще застали Легіон, який уже вибирається у Карпати. Ми тут довідалися, що багато наших хлопців іде до Легіону, щоб разом відступати. Десять тоді із Володимира вийхав Володимир Дишкант і його польська партизанка забила коло Грубешова, там він і похований, родом із села Литовиж.

В год. 10 рано, 17-го липня попрощався із своєю мамою. Вона поблагословила мене в дорогу і побажала, щоб я переможно вернувся назад. Нас коло 20 хлопців та декілька дівчат рушили услід за Легіоном і щойно під Krakowom я вступив до Легіону. Дивне почуття мене огорнуло, коли мені довелося вперше врати німецьку уніформу, тяжко поєднати українського вояка і німецьку уніформу. I раптом чую мамині слова: „Бажаю тобі переможно повернутися.” Хоч боляче, що я не в українській уніформі, але уніформа душі не міняє, яких ще уніформ не носили українські патріоти і хто знає ще, які будуть носити, поки здобудемо свою державу і будем носити свої уніформи. Я себе заспокоїв і мундур, якого накладав кожного дня, уже був тільки мундуром. I не зогляділись, як уже перейшли Віслу, а тут довідуємося, що навколо Krakova є польська червона партизанка Маслянка, хоч була й АКА.

Десь у місяці вересні нас дві сотні вийшло під Лопатів на фронт, то не далеко від Варшави. Там я і втратив свого вірного друга Юрка Гайворонського, там його й поховали, він був забитий відразу, куля поцілила його у брову. Я теж був ранений двома кулями у ногу, а осколком у плечко і той осколок сидить там до сьогодні.

Коли я побачив раненого Юрка, то я взяв його на руки і переносив у інший окоп, мені здалося, що Юрко до мене каже втікати, але він тільки сказав „вті” — то було його останні слова до мене і замовк навіки. Скрізь був страшний дим з гранатометів, що нічого не було видно декілька метрів. Коли я поклав Юрка на землю, то він уже був не живий, весь череп взаду був вирваний. Мені серце стиснулося, я хотів кричати, так щоб було чути на цілий світ. Мій друг і його уже нема. Юрко був моїм справжнім другом, ми разом від 1941 року ходили, разом виконували різні накази, допо-

магали один одному у тяжких і небезпечних хвилинах, на Володимирщині поборювали всі труднощі в тяжких умовах — все те я говорив над моїм уже неживим другом не знаю, донього, чи сам до себе. Всі товариші відійшли і я залишився сам. Коли дивлюся, а з мого черевика кров біжить, щойно тоді я почув, що я ранений, але поки не бачив крові на собі, нечув жодного болю. Там ми розійшлися, мій друг пішов у могилу, а я до шпиталю. Я довго не міг погодитися, що його уже нема, що ми уже на цьому світі ніколи не побачимось, здавалось, що ось і Юрко буде тут. Жаль мені також знімок, які я мав у кишені ще з партизанки та важні документи і листівки, які були пошкоджені кулею і я все втратив у шпиталі у Равличі. При цій нагоді, я хочу подякувати нашій мед. сестрі Галці, яка нас кількох забрала з того шпиталю РОА і привезла нас до Легіону, то був Олійник, він правдо-подібно є в Торонто і Острий, здається, що ще пару хлопців залишилось, бо були тяжко поранені.

РОДИНА ГАЙВОРОНСЬКИХ

Бодай пару рядків хочу присвятити тій родині, яка виховала чотирьох синів-соколів, добрих християн і відданих патріотів. Хоч іх батьки не були куркулями, то вони були чесними і шанованими людьми. Усі чотири сини згинули на стійці в обороні свого народу та за його кращу долю, за ту кращу долю для народу вони заплатили своїм життям.

Самий страшний із братів Клім, ще за Польщі у 1937 р. засудили його за працю з молоддю та за приналежність до ОУН. Він просидів у в'язниці два роки до 39 р., а з приходом большевиків він вийшов, але уже перед Різдвом 39 р. він потихенько виїхав до Києва і там вступив до педагогічної школи. Видно, що він там не сидів тихо, бо у 1940 р. большевики довідались за його минуле і його арештували. Так він і пропав без відома чи у Києві чи може вивезли на Сибір.

Другий із братів Олекса — він ще за Польщі оженився і жив до 1943 року біля Луцька. У 1943 р. був на вишколі біля озера Пісочне, (а туди йшли впершу чергу ті, які були роз-конспіровані перед німцями) закінчив вишколі і був чотовим у партизанці на Поліссі, мав там бій із Ковпаком і був забитий..

Третім із черги був Андрій — високий, стрункий, гарний, як і його брати і не меншим був патріотом від них. Як молодий, здібний студент, також член ОУН, працював у організаційно-пропагандивій ділянці. Після того, як бандерівці вбили Тарасевича, то Андрій зайняв пост Обласного Провідника до часу, поки прислали з Галичини, здається Грізного. Після розброєння нашого Відділу на Володимирщині, Андрій знов перебрав усе, хоч цим разом було дуже тяжко ладнати, коли кожного дня рідли лави нашого організованого членства, тай самому треба було ховатись від бандерівців і їхньої Служби Безпеки, яка слідкувала за ним безперестанку. Перед самим Різдвом він пішов до Грубешова на зв'язок до Струтинських, там польська партизанка його забила, там його і поховали.

І врешті четвертий Юрко — повний запалу і посвяти, стрункий і сильний як дуб, був готовий ставати в обороні свого народу, не страхався навіть життя віддати, якби прийшла потреба, і він склав свою буйну голову недалеко від Варшави.

Гайворонські, Тарасевич, Куницький, Вороневич, М. Мисечко та інші — вони пульсували наче кров у серцях патріотичної молоді на Володимирщині. Вони виїжджали з різними доповідями на різні теми по всіх селах, приготовляли різні виступи, різні імпрези. Молодь була споєна в одне нерозривне духове кільце, хоч уже при німцях і було тяжко. В 42 р. відкривали Просвіти, читали різні книжки, виголошували на історичні теми лекції, вся та молодь гуртувалась довкола Організації, молодь увесь час була зайнята національними справами. Раптом те життя перервала рука Каїна, перерізала жилку життя в особах Володимирської Екзекутиви, якраз у той час Андрій і Юрко Гайворонські хотіли те життя продовжити так довго як тільки було можливо. Всі чотири брати стали на революційний шлях і всі чотири віддали своє життя у боротьбі за Україну. Вони себе всеціло присвятили боротьбі за самостійне життя українському народові.

Нехай ці скромні слова згадки про них будуть вічними в історії нашого народу, нехай і їх імена стануть поруч інших, які віддали своє життя нічим ніде не сплямивши українського імені.

Хочу вірити, що знайдуться люди, які більш опишуть

про культурне і національно-свідоме життя на Володимирщині, особливо ті, які були під мистецькою кермою проф. М. Жили у самому Володимири. Починаючи навчальним 1941 роком і 1942 р. у Володимири були майже кожній неділі імпрези, більші або менші. Наприклад, як однієї неділі був концерт музичний то другої був веселий вечір, на якому пописувався дуже вміло Андрій Костюк, то знов ставили п'еси з невольницьких часів, побутові і навіть опереткою Лесі Українки „Лісову пісню”, то була краса. Ролю Мавки відіграла тодішня наречена Андрія Гайворонського Оля Лопухова, вона здається десь є в Канаді. То була інтелігенція, була свідома молода генерація, вихована на Визвольних Змаганнях, горда дня 22-го січня і була готова його боронити. З великим болем приходиться ствердити, що весь той цвіт, уся та молодь інтелігенція не мала нагоди дати з себе овочу, бо наші брати бандерівці забрали їм життя передчасно, заплямлюючи нашу історію злочинами братобивства, як Юда за гроші, так вони за владу.

НЕДАЛЕКО ПЕРЕД РІЗДВОМ 1944 РОКУ

Совєти знов зробили оfenзиву уже десь перед Різдвом 44 р. і наш Легіон відступає на захід до Чехословаччини, там є червона партизанка, але нам з ними не подорozі. Чехи є добri люди, але дуже виглядають червоних і кажуть, що руські добri люди, вони принесуть їм добро. Ми пробували з ними говорити, говорили день і ніч, що руські ще куди гірші від німців, але нам не хотіли вірити. Чехам було не зрозуміло, чому ми покинули свою землю, свій народ і йдемо з німцями. Ми знов їм пробували сказати, що руські ще гірші від німців тому ми пішли разом з німцями проти совєтів. Ми не били чеських партизан, а як де зловили якогось партизана то випускали, нехай іде додому. Чехи скоро про це довідались і до нас були досить добрими, але ми незадовго виїхали до Австрії.

Рушив потяг в далеку дорогу, і вагон за вагоном плили все на захід все дальнє і дальнє від рідного краю. Уже була зима, вагони товарові, і в них було зимно, а думка чітко снувалась у голові: „куди ми йдемо? Де і з ким будемо воювати?” Йдемо між височезними горами, що й світа не видно, між тими горами на галявинах австрійські села, але по пару

хатинок, а там трохи вище у горах ліс сосновий, а на шпилях гір сніг. Я ніколи не був між такими високими горами і їх не бачив і хочу сказати, що мені дуже подобалось і я з приємністю приглядався до тих вершків, хоч снігу було кругом повно. Потяг між тими велетнями наче річечка пробігає — в мені в душу пробігає холодом, ми ж все віддаюємося від нашої Батьківщини і ідем у світ за очі.

Приїхали до Грацу на станцію і тут виладовуємось, а англійські й американські літаки наче голуби літають над містом, але щасливо бо не бомбардували. Ми виладувались і пішли у недалеке село Ліхендорф на постій, а решта частин Легіону зайняла сусідські села. Тут у селі австрійські жінки нас поінформували, що часом вечорами до них заглядають партизани Тіта, а часом приходять Четнікі — ці останні теж беруть але не грабують і відходять без жодної авантури.

Мені прийшла думка що це нас сюди привезли, щоб ми бились із югославськими партизанами, я сам партизан, я бачив усіх інших партизанів і не хотів з ними битись. Тепер ми в Югославії і довкола нас повно партизан хто знає з котрими нам прийдеться мати до діла? Ось висилають нас довкола гори, щоб подивитись за партизанами. Ми знали, що тітовці — це комуністи, але хто є ті Четніки? Поки ми обійшли ту гору, то зловили двох партизан, двох молодих хлопців, вони налякалися трясутися. Ми їх почали допитувати, хто вони є і врешті вони нам сказали, що вони є Четніки, та що вони воюють за короля. „Яке ваше відношення до Тіта?” — ми їх питаемось. „Тітовці є комуністи, вони нас стріляють, грабують, палить хати тим, що пішли з нами, вони є гірші, як німці, а коли зловлять кого небудь з нас, то вбивають відразу.” Ми все те вислухали і сказали їм, щоб вони йшли додому, також сказали їм, що ми є українці і ми теж є проти комунізму бо комунізм то є загроза для всіх.

І раптом у мене зроджується думка що це ж точно як у нас, та сама тактика у наших бандерівців, тільки що вони не комуністи, а націоналісти, а всі такі самі дикі звірства виконують, як ці тітовці комуністи і головне кричать „свобода народам, свобода людині” — дуже гарний клич. У той час в Югославії нічим не різнилось від обставин, в яких ми були в Україні. Четніки хотіли переговорювати із тітовцями, але тітовці з ними зробили те саме, що бандерівці із Володимирською Екзекутивою, вимордували — це показує,

що яка б не була диктатура у якого будь народу, то вона ловить людей на гачок, з якого нема вороття.

Тітові треба дати признання, бо хоч він зробив згарище із Югославії і вбив тисячі людей, то при допомозі совєтських комуністів його партія осягнула свою ціль, Сталін поміг Тітові створити Югославію самостійною, а Тіто якось викрутівся з під рук Сталіна. За те ніяка демократична держава не помогла четнікам, щоб у Югославії залишився монархістичний лад, і щоб вона стала самостійна, без жодної користі для тієї демократичної держави, мусить її віддати тому народові, щоб він сам собою правив, бо дикторська держава відразу накладає свою руку і провадить як тільки хоче. Дотепер то Америка одинока країна, що не простягає своєї руки по волю іншого народу. Нагому народові ще не пощастило мати доброго союзника, щоб нам допоміг, а все мали таких, що обманювали, використовували нас.

КАПІТУЛЯЦІЯ НІМЕЧЧИНІ

Уже 9-го травня, а я ще на фронті, стріляємо на всі боки, бо маємо багато амуніції, а її буде нам тяжко нести із собою.

В 11:00 год. рано наказ: „Ми відступаємо і всі йдіть на Зальцбург. Хоч трохи відчувається паніку, але відступаємо нормально у повному порядку. В одному місці нам совети пересікли дорогу, але ми затримали рівновагу і через гору йдемо у напрямку на Кляйнфурт. Спустившись із гори, бачимо, що на головній дорозі англійська моторизована частина, вони нас привітали, а на їх обличчях був приємний вигляд. Між англійцями де-не-де видно фуражерки із орлами, то були поляки, вони і гукали до нас: То СС дивізія Галичина. Ми не відповідали нічого. Ми заходимо на велике поле, фактично на сіножать, хто що робить, кожний робить те, що хоче. Однаке полякам відношення англійців до нас не зовсім подобалось, вони були б раді, якби вони відносились до нас погано. Правда що нас ніхто не питав, чи маємо щось їсти, але майже всі хлопці мали із собою харчеві запаси, хоч правда були й такі, що ходили жебрати до австрійських хат. З того місця багато хлопців утікло до австрійських господарів, у яких вони робили, тоді їх покинули і пішли до

Дивізії, а тепер знов вернулись до них, вони знали німецьку мову і їм було багато легше.

МИ ІДЕМО ДО ІТАЛІЙ — 23-ГО ТРАВНЯ 1945 р.

Англійці оголосили, що 23-го травня ми від'їжджаємо до Італії і правда, приїхали грузові машини, нас усіх погрузили і повезли. І знов серце стиснулось, бо ми віддаляємося від нашої рідної Землі, від нашого кореня і духовної поживи. Нам сказано, що ми будемо якийсь час в полоні в Італії, поки наша справа не вирішиться. В Італії італійські комуністи нам показують, що нам капут, що будуть нам відрізувати голови. Коли ми сиділи на тій сіножаті і чекали, що з нами буде дальше, то наші легіонери себе взаємно відшукали і нам було веселіше вже що буде то й буде, але хоч будемо разом.

Хоч італійські комуністи і показують, що нам буде капут, то на нас це не впливало так негативно, чи то молодість, чи патріотизм, чи просто саме життя підказувало вперед, і ми переїжджали тими чудовими автострадами, наче цілий світ нам виспівували українських пісень. Так ми доїхали до річки По, а на ній нема моста, а лише понтон. Обережно спускаються наші машини і помаленьку перепливаемо. Вода у річці дуже прудка. Вона спливає із гір і здається, що й нашу машину понесе туди, куди вона хоче. Мимоволі я порівняв це з нашим життям, оце так пхає проти нашої волі чи то наша доля чи то обставини світові.

Врешті ми приїхали на якесь місце і куди глянеш, то повно німецьких полонених і нам тут сказали висідати — це були поля із посівами, але була і трава. Наші хлопці не чекали довго, а почали собі робити матраси хто з чого, одні з трави, інші зривали пшеницю і перетомлені і виснажені фронтом багато спали. Харчі нам давали. Один боханець хліба на всім людей та по чотири сухарі, харчі такі, що будеш жити, але робити нічого не хочеться. Не було можливості на зміну близни, навіть і помитися добре не було як, від поту і бруду у нас завелися воші і то не був жарт, але із цієї ситуації робили жарт і казали: „Війна ще й досі не закінчилась, тільки цим разом з вошима б'ємося.”

Уже пройшло пару місяців і до нас причепилася репатріаційна Комісія і закликає нас вертатися на „родіну”. І то

спочатку їм вдалася штука, бо, думаю, яких коло 500 осіб зголосилися, а решта сидять і ні чечірк. Тоді прибув до нас генерал Голіков від самого Сталіна і почав до нас промовляти, як то там добре і нам нічого не буде. Коли він закінчив, ми його висвистали, а врешті почали його випроваджати усікими, навіть не цензурними словами. Він тоді звертається до англійської військової Адміністрації, що це тому так поводяться військовики, що старшини їх тримають і вони є під їх впливом. Англійці, щоб переконатись відділили від нас усіх страшин і у таборі знов з'являється Юда Голіков. Ми його не хочемо пустити до табору, у таборі крик, свист, англійцям великий клопіт, особливо тим, що тримають варту. Голіков ще гірше злий, бо ніхто не зголошувався їхати на „родину”. Він побачив, що старшини чи без старшин ніхто не поїде. Зв'язок між відокремленими старшинами і нами тримали священики. Їх були один православний і чотири католицькі і вони ходили служити Служби Божі і інформували наших страшин, що робиться у нас у таборі.

Якось одного разу з'явився у нас польський полковник і сказав: „Хто тут є поляк, то ми радо заберем до польського Корпусу”. Мені здається, що виступило якихось три особи і він їх забрав із собою, решта стояла мовчки. Він тоді продовжує: „Я знаю, що всі ви є польськими горожанами і всі ви маєте право бути у польському Корпусі без ріжниці чи ви поляки чи ні.” Тоді один з наших, уже старший чоловік, запитав у нього: „Чи ми, українці, при Корпусі будемо мати окремий відділ?” — Відповідь полковника була: „Це є польський Корпус”. На тому був кінець діла, хоч правда він ще додав, таким способом ви уникнете репатріації, але більш уже ніхто нічого не питав і нічого не сказав. З того було видно, що як совети так і поляки хотіли наш табір зліkvідувати.

Фізичного клопоту поляки нам не робили, але вони наговорювали перед англійцями на нас, як на непевний елемент, або навіть як на злочинців. Одного разу уже і я налякався, раптом ні з цього ні з того совєтські танки обстутили наш табір і так простояли всю ніч, ми всі думали, що це нам усім буде кінець, але на ранок танки відійшли і нічого не було. Одного разу чи то було в тому правда, чи то просто була качка, але вона всіх нас насторожила, сказали, що англійці перестануть давати нам харчі, а даватимуть совети.

Ми страшенно запротестували і сказали, що виповімо голодівку, аsovєтських харчів не хочемо. То був кінець справи.

У Ріміні табір був багато кращий, бо він був приспособлений до зими хоч та нещаслива репатріаційна Комісія ще нам якийсь час докучала. У рімінському таборі наші страшини почали організувати різні курси, школу, та почали ходити на роботу, так що майже всі були чимось зайняті, і їм давали за їх роботу додаткові харчі. Совєти побачили, що нічого їм з нами не вийде, залишили нас у спокої. Тоді уже й нам легше зітхнулось і життя пішло наче нормальним руслом..

Відразу знайшлися у нас і підприємці, пішла у рух торгівля у вечірніх годинах можна було все купити і все продати. Почали нас відвідувати такі люди як Єпископ Іван Бучко, і інші священики з Риму та о. д-р. Кушнір з Канади, як рівно ж капітан Паньчук. Ралтом звідкільсь пішли слухи, що скоро розпочнеться знов війна і ми всі знов підемо до війська, а тоді ясна справа, з перемогою вертаємося до дому.' Хоч я ходжу до школи і є зайнятий, то мені все одно перед очима мій рідний Край і я там все роблю всім, займаюсь.

Одного дня в часі шкільної перерви підходить до мене один галичан і питав мене: „Ти певно знаєш Лебедя?” На його питання я поставив питання йому: „А що є з Лебедем?” „Він є в нашему таборі і хоче зорганізувати наших хлопців, щоб ішли до дому.” Я усміхнувся і кажу до нього: „Чому Стецько сам не йде, він залишив Україну ще у кінці 43 року, а тут шукає найвніших людей і знов хоче організувати бандерівську державу?” На тому наша розмова закінчилась, однака я подумав, що ми є в полоні виснажені й голодні і навряд чи хтось буде тим захоплений.

Час проходив скоро, одного вечора, я пішов до кухні, щоб пообривати папір з консерв, щоб було на чим писати, бо таборова команда видно, не мала паперу, а ми самі мусіли про нього дбати. І уже обдер консерв мабуть 20, коли бачу, що йде до мене Семен А. я думав, що і він хоче паперу, бо і він ходив до школи. Я йому на випередки кажу: „Бачиш, тут є ще багато консерв, хватить і для тебе, обдирай”. Він відповів, що він не за паперами прийшов, він має до мене інше діло і я питуюся яке.

СПРАВА ПОРУЧНИКА БАРИЦЬКОГО

Він каже: „Чи ти чув, що сталося з поручником Барицьким?” „Ні, — відповідаю — а що сталося?” Треба сказати, що пор. Барицький у видавництві таборового журналу, здається називався „Життя в таборі”, а Степан був з мого села, він колись був станичним на Володимирщині. Степан мені розповів, що Поручник учора вечором виходив з шатра, в якому містилось видавництво, а біля шатра чекало на нього двоє людей і коли він вийшов, то один підскочив і вдарив якимось дрючком пор. Барицького по голові так сильно, що поручник упав, але при тому почав кричати і напасники втікли. Отже, чи ти можеш піти на дижур до лікарні на ніч, а рано тебе змінять і ти зможеш іти до школи. Я сказав, що так, я зможу піти на ніч, але що той бандит Рубан, спаливши Волинь, тепер приніс свою революцію у полон і починає й тут рубати. Я був дуже обурений. Це продовжувався той самий бандитизм, що й на Волині, бо за те, що пор. Барицький висловлював свою думку у журналі його хотіли забити. Революція в таборі почала діяти, але майстер того всього достойний патріот Лебедь уже зник залишивши зерно незгоди й роздору.

То був досить голосний випадок у Риміні, про нього усі знали, хоч мало говорили. Учитель тільки раз згадав у школі, що така робота у полоні приносить сором усім нам, що цього не повинно бути, то є брудна політична робота. Я дивуюся п. Захарчукові, що він у своїй книжці „Дивізія в Риміні” зовсім нічого не сказав за той бандерівський бандитизм.

КАПІТАН ПАНЬЧУК — ЦЕ НАШ БАТЬКО

Коли капітан Паньчук вперше приїхав до Риміні до нашого табору, то він мав інформації про нього, як про СС дивізію — німецьку частину, видно він не вірив в те, що чув і рішив сам переконатися, що це за частина. Він ходив по таборі, оглядав школи, церкви, бо у нас було дві церкви: православна й католицька, кап. Паньчукові товариш ген. Крат. Вони відвідали вечірній ярмарок, купили таборового виробу вареників, які їм посмакували і переконався, що це не німецька частина, а українська. Він зібрав старшин і сказав

їм, що він у нашій справі поїде спочатку до Риму, а так до Англії, а там говоритиме у нашій справі у Палаті Лордів і Міністерстві Оборони і постараюсь вас усіх забрати до Англії, бо у вашому таборі не пахне дух СС-ців, а дух український, національний, дух Самостійної України.

У таборі піднявся настрій, багато епітетів було сказано у його сторону, а дехто то просто називав його батьком, бо тільки він нас рятує. Він був кап. канадської Армії, то видно він мав якийсь голос, а крім того добру волю. Я казав до деяких, що як він нас рятує і ми будемо на волі тоді зможемо подякувати кап. Панчукові.

ТРАВЕНЬ 47 РІК, МИ ПРОЩАЄМО СОНЯШНУ ІТАЛІЮ

Від травня 1945 до травня 1947 року пройшло два роки і ось прийшов той день, що ми виїжджаємо. Я вирушив з Венеції 12-го травня, а до Шкоції прибули 17-го травня 1947 р. і два дні пізніше виїхали під Лондон у 78 табір Есікс. Мало хто з нас знов англійську мову і хоч ми уже розташувались і могли іти на роботу, то чомусь ніхто нас не кличе, а ми через незнання мови чекаєм, бо не вмієм запитати. По якомусь часі стали фармери нас брати на роботу, але якось дуже з великою обережністю і недовір'ям до нас.

Одного разу я з моїм товарищем теж пішли до англійського фармера до праці, привітались з ним, але бачимо, що він нас боїться. Ми запитали його, чому його така поведінка до нас? Він нам виніс часопис і дав, щоб ми прочитали. Тому, що ми мови так добре не знали і не могли все зрозуміти, ми попросили чи можем узяти із собою цей часопис, ми його повернем. Стаття написана якимсь польським полковником Калаковським чи Колачкем, в якій він попереджує, що до Англії має приїхати 12-ть тисяч українців з Італії, вони є СС-івці, вони є напів дикі і можуть кого будь забити чи заколоти. На другий день, я сказав до свого фармера, що на таке здібні поляки. Час ішов, ми всі пішли на роботу і по короткому часі виробили собі добру опінію, за те поляки робили англійцям клопіт, вони були вояками і видно хотіли, щоб англійці біля них ходили у білих рукавичках. Англійці також були у війську, але зараз вони у цивільному житті і виконують усюку роботу з охотовою.

СОЮЗ УКРАЇНЦІВ БРИТАНІЇ — СУБ

Коли ми з Риміні приїхали до Англії, то тут уже був створений Союз Українців Британії, його створили українці з канадійської Армії і українці з польського Корпусу. Ми хоч приїхали у 47 р. до Англії, але не могли належати до СУБ, бо не мали грошей, щоб заплатити членську вкладку і щойно почали вписуватись у кінці 48 р. і у 49 р. Іде підготовка до виборів. Всім ясно, що головою СУБу буде Панчук, але не такі настанови мали бандерівці. СУБ — організація респектовна, матеріально забезпечена і їм треба ту базу за всяку ціну перебрати у свої руки. Усі дивізійники за Панчуком — це він вигнав поляків, він не допустив наших ранених і наших інвалідів вивезти до Німеччини, він став нашим батьком, нашим приятелем. Але як скоро все змінилося у Англії, бо уже нечиста сила почала тут робити свою диявольську роботу. Бандерівці постановили, що вони мусять перебрати СУБ. Кап. Панчук їм радить: „Як ви хочете мати свою організацію, то створіть із своїх членів і будете мати, а СУБ є організацією загально українською, то нехай такою і буде.”. Видно, що у бандерівській крові є те зло первородне, нам не творити, а перебрати створене, вони у тому вже мали добрий досвід. Вони уже розбили Організацію, вони перебрали Партизанські Відділи на Волині, Поліську Січ, розправилися з волинською інтелігенцією, з селянами, то що їм розправитись із СУБ-ом?

Уже утоптаним шляхом пустили бандерівці свою машину проти кап. Панчука, якому вчора кричали „слава”, а сьогодні уже кричать „розпни”. „Хто такий Панчук? Він канадець, йому зовсім не залежить на нашій справі чи на Україні. Панчук обікрав гроши з СУБ-у”, — та всякі несotвorenні наклепи потекли із бандерівської річки на людину, яка не поділяє їх думки. У СУБ-і було коло 22-ох тисяч членів, а як викинули Панчука, то відразу зменшилося до 10-ть тисяч, частина пішла до об'єднання, а більшість ніде не належить — уже робота зроблена. Газета „Українська Думка” була теж загально-українською, але змінився СУБ, змінилась і газета, стала чисто партійна. Одне число „Української Думки” було сконфісоване за статтю „Прокляте розбиття”, яку написав Добрянський, у Шкоці ще воно розійшлося, а до Англії, уже не допущене. Я теж, як тисячі

інших, відмовив „Українську Думку”.

Машина бандерівська працює на всю пару і посилили апарат на збирання грошей. Ходять по хатах з листами і збирають на Визвольний Фонд, на АБН, на писанку, для старших, для дітей і так вони збиралі роками, тепер трохи притихли. Навіть мене один раз набрали. Прийшов до мене мій знайомий галичан і каже: „Я збираю гроші, ми хочемо поставити пам'ятник для гетьмана Мазепи у Швеції коло Карла 12-го. Нехай світ знає, що ми шануємо своїх Гетьманів.” Я подумав, що це добре діло, а хто добре діло робить, то його варто підтримати і я дав пару фунтів. Час біжить, а за пам'ятника нема ніякої більш мови, уже й рік минає, а пам'ятник ще й не починається. Ось я питаю того збірщика, що сталося з тими грішми, що ви зібрали на пам'ятника, бо ж пам'ятника ви не поставили. „Я не знаю — відповідає збірщик, — а коли ви хочете знати, то пишіть до СУБ-у.” „Я із СУБ-ом не маю нічого спільногого, то вашим обов'язком поінформувати тих людей, які дали вам гроші, скільки зібрали, скільки коштує пам'ятник, як далеко будова, ви повинні й дістати від СУБ-у чи уже від кого там.” Після того ще пробували підходити, але я уже сказав, що більше уже не дам.

Мені здається, що Англія є найгіршим тереном, бо тут багато людей один із одним не говорять, бійка під церквою, бійка з Колясою, постійно викликають поліцію — це називається „українська робота”. Англія постійно живе на революційних кличах, вона є їх базою у світі. З Англії пішли гроші для Довбуша з Бельгії, для Андрія Тимчука, тут збирають їх постійно при кожнійоказії і безоказії, ми б'ємося з усіма, ми визволяємо Україну, ми потребуємо грошей. Гудуть і гудуть, як та порожня бочка, але я хочу їх запитати, як багато інших людей, що вони зробили за ті зібрані гроші? Хоч би одну конструктивну роботу показали, окрім розбиття та перебiranня. Нам тут в Англії потрібний Слюсар і Адам, вони навели б порядок, як навели на Володимирщині.

СПРАВА ЄПИСКОПА ГОРНЯКА

Уже бандерівці вичерпалися із закликів на що люди давали в гроши. Ще залишились католицька церква не розби-

тою, вона об'єднувала усіх католиків і раптом виринає нове гасло бандерівське „за Український Патріярхат”. Знов пустили машину в рух, потворили комітети і давай збирати гроші — золота нагода. Вони зібрали більше 300-тисяч фунтів і говорили, що за ті гроші побудують школу, то була мова зразу, а тепер все мовчить і ніхто не знає, де ті гроші поділись.

Священики дістали наказ із СУБ-у, щоб Блаженнішого Владику Сліпого поминали в часі Служби Божої, як Патріярха. Єпископ Горняк звернувся до Папи VI-го за дозволом, щоб такий гимн на прославу Владики Сліпого співати, але відповідь була негативна, ніхто із священиків не може споминати Владики Сліпого, як Патріярха, бо Рим не дав того звання, тому його не визнає, воно не є законне. Ось тут починається танець. СУБ влаштовує велику демонстрацію, стягаючи своїх людей з усіх усюд перед Ватиканською Амбасадою, яка зовсім нічого не дає, тоді вони ставлять вимоги до Єпископа та до священиків, що вони мусять підтримати СУБ. Єпископ Горняк ім заявив ясно, що він виконує наказ Ватикану, а не СУБ-у.

У Голстери купили нову церкву і попросили Єпископа Горняка її посвятити, сюди СУБ зібрав своє СБ, яке нападало й било не тільки вірних, але священиків і навіть самого Єпископа. Знов новини, знов поліція, знов сором.

Католики мали шкотлянця священником, він вивчив українську мову і нею служив Св. Літургію. Цей священик не повинувався наказові СУБ-у і не поминав Владики Сліпого як Патріярха, а коли після Служби Божої цей священик виходив із церкви, на нього нападають СБ-істи, б'ють його кулаками під боки а інший схватив за горло і повалив на землю, так що священик зімлів. Знов поліція, знов слідство. Священик шкотляндець не хотів судити, але він зробив фільм як його били, показав каміння, яким вибивають вікна тим людям, що йдуть із Єпископом Горняком, тих людей, у якого побили вікна і до того усього додав знимку Бандери. Цей фільм він уже два рази висвітлював на телевізії із додатковими коментарями. СУБ до тепер має 4-ох священиків, які служать Служби Божі по їх клубах, там вони і поминають Владику Сліпого як Голову і Патріярха, окрім Папи. Таким чином в Англії розбили католицьку церкву, є церква і друга у клубах-церквах. При цьому розбитті вони нічого не скори-

стали матеріально, як при розбитті СУБ-у. Англійська преса повідомила, що Українська Патріярхальна Католицька Церква не є канонічна. Багато наших хлопців ходило до тієї церкви у клубі, щоб почути, як вони величають чи поминають, отже вони називають Владику Сліпого Патріархом Київським, Львівським і всієї Русі України.

Я уже був забувся і під час оцієї катафасії мені пригадалося, як бандерівці у НВС на Володимирщині у сорок третьому році проголосили: „Один провідник, одна організація, одна релігія, один наказ, — а наказ, то святе діло. Вони в нас дуже знущались над штундами і казали, що одного дня всіх винищимо, ми всі були православні, то вони у голос нічого не казали, але носили камінь за пазухою. Тепер вони в Англії відкрито кажуть, що Сліпий є Патріархом на цілу Україну для всіх українців.

Я є православний, можливо я не повинен вмішуватись в те, що робиться в католицькій церкві, але вона також є віткою нашого народу і кожна з тих подій, які відбувалися в Англії, вони боляче відбивались на всіх українцях православних чи на євангельсько-баптистських. Мені тут хочеться навести — підкреслити бандерівську роботу, починаючи від 1939/40 років. Невже нашій спільноті не видно їх роботи? Де є наші науковці, історики, де є та християнська мораль? Де є інтелігенція, щоб її боронили? Чому, як заворожені чи перелякані не назвуть зла злом і його не засудять. Коли такий малий чоловік, як я це бачу, то невже інші вищого калібра люди не бачуть? Священник шотляндець назвав СУБ відповідальним за всі ті злочинні потягнення, як б'ють свого Єпископа, та нападають на людей. Було б добре, якби православні релігійні провідники зайняли до того якесь слово.

СПРАВА МОРОЗА

Подивімся ще й на цю справу, хоч вона була дуже голосною свого часу. Справа Мороза була справою усієї української громади, хоч бандерівці, як відомо специ почали збирати на нього гроши, знов клічі патріотичні, якби тільки дістати гроші, вони і назбирали величезні суми. Пощастило, що Мороз уже є між нами і прибув до Манчестеру, туди йшли всі, як на прошук до Києва йшли колись люди. Я також пішов, Мороз мій земляк, якихось 30 км. від мене може

вдастся і мені щось у нього запитати. Ось іде Мороз, коло нього така охорона і то тих людей, бандерівських ватажків, що до Мороза не можна буде допустити. Побачивши Мороза я собі подумав: „Ой ці люди тебе скоро розморозять, бо він виглядає на такого, що має свою думку і схоже не сьогодні, то завтра йти своєю дорогою.” Морозову промову записують на тасьму, фотографують його, а в мене думка бренить: „Ну як він дався зловитися на бандерівський гачок, та ще мав такі погані виступи в Америці і в Канаді?” Я не міг з дива вийти, що як людину з освітою так підвели під похилу хату. Раптом Морозенко затих і не було його чути, аж появився в Мадриді на знімках, але уже не є з переду, а позаді, а ні, то сам. Так блудив Мороз до приїзду на сумівський здвиг до Листеру і в сумівській уніформі із промовою. Англійські „боси” рішили, покінчти з Морозом, вони скоротили програму обрізали Морозову доповідь. Іде наче зіпсований телефон. „Хіба це справжній Мороз? Справжній в Сибірі або в могилі, а це брежнівський,” — і полились бруди наче повінь весною. Сумівці бажають, щоб Мороз виступив і тут знов починає бійка, але уже між самими бандерівцями, пішли в рух вазони, якими була прикрашена сцена. Крик і вигуки: „Ти шпіон, — кричать до Мороза. „Тобі Брежнєв дав дві кулі, щоб ти ними забив Дмитріва і Деременду, вони тут господарі, вони тут можуть зробити те, що хочуть.”

Підняли Мороза високо, щоб у глибшу прірву вкинути. Мені лиш цікаво, кому вони висилали гроші? Невже віддавали шпіонам і не знали з ким вони мали до діла?

ВИКЛЮЧЕННЯ МЕНЕ З ОРГАНІЗАЦІЙ В 1955 РОЦІ

З яким запалом і інтуїзмом та відданістю я належав до організації! Я зберігав її честь та честь кожного побратима, але яким великим ударом була для мене втрата моїх побратимів, то рівнож була втрата Організації, то була втрата нашого народу. Мені зовсім не зрозуміло, як наша Організація могла мовчати, як вона могла годитись на мовчанку злочинів у заміну за співпрацю із людьми, які поповнили той злочин. Хіба нашему проводові не гріх? Хіба не є його обов'язком пом'януть тих відданих до краю членів?

Що стоїть проводові на дорозі? Чому вони притишкують тих, які залишились у живих мабуть на те, щоб сказати про померлих? Такою мертвовою тишиною і ви, панове з Проводу, берете на себе то й гріх кровопролиття, а як учасник, як свідок, кажу майбутньому історикові хай запише, щоб рука Каїна більше не досягнула свого брата.

Коли я мав дещо написане, я звернувся до д-р Мацяха, що я маю деякі матеріали і я хотів би, щоб їх дати помістити до „Українського Слова”, а згодом може навіть видати книжкою, як історичний матеріал. Це ще було на початку 1954 р. і я дав йому дещо прочитати, якраз за вбивство, а решту кажу, дам вам пізніше. Д-р Мацях був членом ПУН, а в Англії був тереновим провідником. Ось однієї суботи він покликав мене до Коляси до Братфорду і там було кінець справи. Д-р Мацях був дуже злий, він до мене з піднесеним голосом ставить запитання: „Ви хочете з галичан зробити бандитів?” Я кажу: „Ні, вони самі себе зробили, а що я маю мовчати? На мою думку, всі ті злочини, всі вбивства треба підати публічній опінії.”

Доктор Мацях звертається до мене і каже: „Ви дали для Слюсара і Адама організаційну зброю і амуніцію, а вони обидва робили громадянську війну.” Мене дуже здивувало, але й обурило, що член Проводу і не турбується, скільки бандерівці вимордували членів Організації, скільки втопили невинних людей, а обвинувачує мене, що я дав амуніцію і зброю тільки на те, щоб зупинити той бандитизм. Я йому відповідаю, що так, я дав, але Слюсар і Адам розброювали СБ і ВПЖ у 1944 р., в той час уже не було ні одного бандерівського відділу на Володимирщині, ще тільки залишилось СБ і ВПЖ, і гуляло, знущавшись над мирним населенням, а вони зупинили їх сваволю. Д-р Мацях знов звертається до мене із питанням: „Чи ви знаєте на кого Слюсар зробив напад?” „Так, знаю, на головний штаб бандерівського СБ та ВПЖ і я вам докажу, бо вони забрали пару соток грипсів, у яких було визначено, кого ще СБ мало знищити. Там було і мое село, там мали ще вбити 26 осіб. А чи ви знаєте, пане докторе, хто був у тому головному штабі?” Д-р Мацях мовчить, — „я вам скажу, що Слюсар був бандерівцем і він добре знат усе і він знат, на кого наступав. Вони мають щастя, що їм пощастило утікти, а то вони були б там само, де Слюсарові брати — у криниці. Що до амуніції та зброї, то

ви не знаєте чи я її мав і скільки мав, і скільки кому дав, хіба вам пощастило захватити архів полк. Сушка, то могли знати, але я знаю, що вас там не було.” Після цих моїх слів, д-р Мацях із піднесеним тоном казав: „Слухайте, що я вам скажу сьогодні, що ви від сьогодні більш не є членом Організації, а тому сидіть і мовчіть.”

Така постава д-р Мацяха мене дуже вразила і я теж трохи з піднесеним голосом відовідаю: „Ви, докторе від мене присяги не приймали і не зробили мене членом Організації — ви від мене і не заберете.” На цьому наша розмова закінчилася і з тим я вийшов та пішов додому.

Моя розмова з д-р Мацяхом часто мені приходила на думку, я якось не міг зрозуміти в чому моя вина, що ось так просто можна виключити із членства, уневажнити мою присягу? Хто врешті був д-р Мацях? Чию він захищав сторону? Він обвороняв Легенду у якого була кров членів Організації, а мене засудив, виключив з Організації, бо я дав амуніцію для Слюсара на стримання злочинів і став винен. Я рішив поговорити із іншим тереновим провідником, але видно він уже знов про цю розмову із сторони д-р Мацяха і віднісся до мене дуже погано. По якомусь часі, я поділився з іншим провідником, розказав йому як відбулася моя розмова і питав його думку, він мені каже: „Сиди та дивись, що буде робитись далі, бо зараз нечистий знає що робиться.”

Я був і є за тим, щоб ті всі злочини опубліковувати, так як ми згадуємо німецькі чи польські, чиsovетські звірства. Ми може колись навіть будемо добрими сусідами із поляками чи росіянами, але ми кажемо — це така химерна історія людства. Ми згадуємо про міжусобиці княжих часів, згадуємо про різні зради з нашої довгої історії, то як ми можем не згадати про звірства СБ і ВПЖ? Чому ми хочемо це все закрити і назвати той період часу „боротьбою”, робити із Шухевича найгероїчнішого героя, за те, що таку масу молодого елементу загнав на другий світ.?

Я знаю, що провід ОУН усяким коштом хотів об’єднати чи вірніше назад співпрацювати з бандерівцями, і створити, як колись одну ОУН і наш Провід усе заліковував велику інфекцію, яку треба було вичистити, а тоді лікувати, а та інфекція бушувала, а нам наш Провід казав: „Не підносьмо того, що було, говорім про те, що нас об’єднує, ми ж не можем без кінця говорити про те, що вони нарobili, про

те всі знають і говорити нема чого.” Мені виглядало що бандерівці знають лише об’єднання підпорядкувати цілу спільноту під свою парасолю. Ніякі політики ні організації, ні партії не твердили, що лише вони є справжніми патріотами, окрім бандерівців, і тільки їм належить влада, тільки вони можуть провадити боротьбу, вірніше керувати боротьбою. Я уважаю, що Провід ОУН зробив дуже велику помилку, що відразу по війні не висвітлив того, не засудив злочинів, не став на засадах етики й моралі, а хотів помогти присипати порохом давнини, забиваючи, що кров відізветься і вдарить куди тяжче і болючіше, як буде це все висвітлене двома, трьома поколіннями пізніше. Було мені прикро погодитися, що вже не є членом, але що зробиш, мої погляди були відмінні від настанови Проводу. На тому моя карієра в Організації скінчилася.

Однакає та розмова із д-р Мацяхом мене насторожила і кинула мені світло, яким я не дуже радий. „Ви хочете зробити із галичан бандитів”, сказав до мене д-р Мацях. Я почав роздумувати, вернувшись на Володимирщину і сам себе питав, чому нам прислали обласного провідника з Галичини як по смерті Тарасевича перейняв усе А. Гайворонський? Багато в мене є чому, на які я не можу знайти відповіді, може час покаже, якщо я доживу, а може на підставі таких писань як мої, слідуєше покоління дасть відповідь, чому одна сторона вбивала перебирала, а друга була пасивною і все із дуже шляхотним кличем „співпраця і об’єднання” — може майбутній історик розв’яже це мені не зрозумілий ребус.

МАТЕРИНСЬКІ СЛЬОЗИ

Я довго вагався чи згадати наречену с.п. Ореста Тарасевича чи просто її так залишити, але моя розповідь була б неповною, якби я про неї промовчав. Дня 20-го травня 1943 року на збірному пункті у Володимирі вона нас усіх запевнила, що Тарасевичеві нічого не станеться, що йому нічого не грозить, але додала: „Я за нього більш журюся, як ви всі.” Вона у моїх очах є новітньою Кочубеїхою, яка смертельним поцілунком випровадила свого нареченого до Завидовського лісу на смерть, а до нас усміхнулась і сказала: „Вечором він повернеться.”

Вороневич відразу сказав: „Вона бандерівка і я їй не вірю”. Ми були безрадні, бо Тарасевич її вірив і ми не могли його зупинити. Прийшов вечір, Тарасевича нема, ранок нема, ми чекали пообіді, а там забрали її Кочубеїху як закладницю. Я був одним із тих, що тримали дижур коло неї. У Володимирові паніка, бо товариши Тарасевича, члени Володимирської Екзекутиви ідуть наче по Тарасевичевих зв'язках і ніхто не вертає. Так пройшло два тижні і за тих два тижні зникли Куницький, Вороневич, Штукавка, Репалловський, а ми все її тримаємо в закладі. Бандерівці на те зовсім і не реагують, що вона є закладницею. Більша частина нас, що ще були в живих кажемо, щоб її розстріляли, як криваву зрадницю, бідні матері, побиваючись за своїми синами уже її прокляли, а тепер чекаємо на вирок, що скаже батько Тарасевича, з великим нетерпінням очікуємо на нього. Ось прийшов Тарасевич старший, подивився на нас всіх і бачить, що ми всі чекаємо на її смерть, на смерть Кочубеїхи, почав плакати і каже: „Нехай їй Бог пам'ятає, що вона ту кров пролила, нехай та кров впаде на неї та на її покоління і на ту цілу організацію. Я кажу вам — пустіть її.” Ми всі подивились на батька, зглянулись на себе і всі разом — „Пустити? Дивіться скільки вже людей пропало, окрім Ореста!” Мудрінець каже: „Хай вона своїм життям заплатить за них, помститься і то буде все.” Старенький батько знов звертається до нас: „Діти мої, я вам усім кажу пустіть її, нехай вона живе.” Ми всі опустили голови, серце закаменіло, зрадницю випустили, нехай іде, як і Юда пішов, бо його Христос помилував, а Кочубеїху помилував Тарасевич старший. Я думаю, що вона живе до цього дня десь в Америці, от хотів би я її побачити і пригадати їй її слова, та крокодилячі слізки. Сьогодні нехай іде до церкви і помолиться за душу нареченого та за здоров'я його батька, який дарував їй життя і вона до сьогодні живе в Америці.

Щоб замілити очі, бандерівці пускали неправдиві чутки, наче Тарасевич є партизанським комендантом, то знов, що він пішов на Горохівщину у Загорів, то знов, що Тарасевич пішов на Полісся із своїм відділом і хоче його бачити хай іде в партизанку, Тарасевич у Головній Команді аж над Стиром і багато інших. Були й такі, що Тарасевич був хворий і помер, а де тіло поділи?

Я в той час був наче прибитий, ходив мов не свій і рішив

піти до Завидова, але не по зв'язках, а просто як жебрак, бо в нас тоді дуже багато жебраків ходило. Тоді у Галичині була чи повінь, чи град знищив все і багато людей приходило шукати допомогу, то і я пішов по селах, як жебрак, але люди мовчали може не знали і я довго проходив, але нічого не довідався, де поділи волинську інтелігенцію патріоти Бандери, Шухевича? Навіть могил не залишили, старались затерти слід та дарма, вони живуть у серцях багатьох, як світила, як смолоскип.

МОЇ СПОСТЕРЕЖЕННЯ І ЗАВВАГИ

Мої зауваги від першого дня моого членства в Організації по день, коли мене виключено з неї. Я зложив присягу і з чистим серцем став членом Організації і таким був до часу виключення мене з неї 1955 р. Я виконував усі накази чесно, із повною відповідальністю, бо я їх робив для України й українського народу. Я не вагався виконувати найбільш небезпечні накази, бо вони були необхідні не тільки Організації, як складовій частині нашого народу, а таки просто нашому суспільству. Мене виключено з Організації не за зраду, або за не виконання наказу, мене виключено за мої погляди, за мої власні переконання і я певний у своїй справедливості. Я так розумію, що з противником треба битись, або він мене переможе, або я його.

Коли нас розбройли і проголосили: „Тепер один вождь, одна партія, одна релігія, один наказ, а наказ то святе діло,” то я уже тоді бачив з ким ми маємо до діла. Я ходив по всіх районах, я бачив скільки було невинних жертв, я тоді бачив, що ми маємо до діла з нечистою силою, що це люди, до яких треба застосовувати тих самих методів, яких уживають вони, щоб зупинити ту розхристану сваволю. Таку думку мав Юрко Гайворонський, таку думку мають багато інших друзів, мені не відомо, чи і їх виключено з Організації, чи може вони самі вийшли, бо люди у її проводі ведуть нас у блуд.

Коли у 44 році Слюсар з Адамом стукнулися з бандерівцями, вірніше із їх СБ і ВПЖ, то бандерівський провід приходив до нас із проханням, щоб мати переговори з нами. В той час ми були відірвані від нашого Проводу. Наша організаційна сітка була стероризована а місцевий наш

Провід був винищений-вимордуваний. Ми ті, що пощастило нам лишитися в живих показалися на світ Божий завдячуючи Слюсарові і Адамові, також населення Володомирщини було їм вдячне, хоч вони обидва довший час були з бандерівцями, вони добре знали як працює бандерівський апарат, вони знали як зупинити злочини і зупинили.

Багато народів є на світі, але не багато таких, як ми українці, такі Югославські комуністичні партизани були, що вбивали цивільне населення, вбивали четніків, такі в'єтнамці — вони побудували комунізм. Польська партизанка між собою не воювала, чеська партизанка, не знущалась над своїм народом. Африканські народи куди розумніші від нас, ось хоч би Родезія чие Кенія, вони мали дві чи три партії, а з ворогом спільно воювали за незалежність не партії а своєї держави. А уже не кажу про такий народ, як жидівський, вони не обвинувачують один одного, що говорять іншими мовами, бо вони говорять іншими мовами про те саме.

Між проводом ОУН і командуванням Бульби теж була повна співпраця та довір'я, аж поки не з'явилися бандерівці, які назвали усіх зрадниками, злодіями, а коли не коли не помогали то вбивали і казали: „Ну щож, мусіли, бо то злодій чи зрадник.” Ще й зараз є люди, що вірять, що з ними можна співпрацювати, там співпраця проста, сиди, мовчи і похитуй головою, вони йдуть такою засадою, хто не з нами той проти нас.

Я звертався до своїх краянів, щоб помогли мені з матеріялами із спогадами, але вони всі боягузи, кажуть, що краще мовчати і то все. Мое прохання до всіх Волиняків, які вийшли з України в 1944 р. пишіть, пишіть, як умієте, щоб залишити для майбутніх поколінь, щоб вони чи їх діти не зробили таких смертельних помилок і злочинів, як зробив бандерівський провід. Я не маю високої освіти, я не є письменник, я написав те, що пережив і написав його так, як мені підказувало мое серце і мій розум. Ще багато матеріалів є таких, які ще не можна друкувати, бо там є живі свідки, яким грозитиме Сибіром. Нам тут легко, ми можем писати, казати без страху перед владою, воно не так на рідних землях. Щоб був повний образ то кожний з нас, що в тому часі переживав переслідування СБ чи ВПЖ у яких обставинах, і коли, повинен написати, це від нас вимагає не тільки кров наших друзів, але й історія, повинно бути так написано, як

відбувалось, бо то не є любовна розповідь, або пригода у пустині. Я написав і відповідаю за все сказане. Я нехочу тут когось одного хвалити, а іншого ганити, я тільки хочу, щоб ми були свідомі і щоб не повторився такий час, що не тільки людина боялася людини, але й худоба подичавила і бігала по лісі, як сотки літ тому.

Той період від 1941 р. до 1952 р. Ярослав Стецько називає як „Українська держава, що мала свою владу”, але то була татарська влада насильства і морду. Ще будучи вдома я думав, що ті всі лідери бандерівські, то люди з високою освітою, що вони є справжніми лідерами і щойно на еміграції довідався про тих „провідників” їх освіту і їх політичне знання, починаючи від Бандери, Лебедя, Стецька, Легенди, Охрима, Горбенка і Мітли, то ніхто з них не дорівнював нашої Володимирської провідної інтелігенції, яка була на відповідному інтелектуальному рівні, була гуманною, скромною, вірила в чесність і працю для свого народу.

Я не раз собі думаю, що якби була проіснувала царська Росія дотепер, то я напевно був би чимсь іншим, напевно був би тримав перо в руках, а не ціпа чи вила, бо наш батько мав можливість нас віддати до школи. А так ми виростили в селі Дорогиничах і не пам'ятаємо того доброго життя, як казав наш батько, а жили так, як усі люди в селі, але чи й тоді я мав би таке саме наставлення, як я маю сьогодні, чи може я був би російським яничаром, українським зрадником, а не патріотом?

Мій найстарший брат Сергій є у Канаді, колись ми разом з ним поділяли всі думки, коли я його відвідав в Канаді то при зустрічі я чуть не плакав як його знищив той німецький концентраційний табір у Фінляндії. Він став сумний як осінь, став чимось зовсім нерухомим, на все відповідав або не знаю або забув. Я залишив Канаду і повернувся до Європи, бо вона мене притягала, як весняне сонце, я цілий час мріяв, що прийде той день, коли я знов із піснею на устах увійду у своє рідне село Дорогинчі. Правда що уже нема Дорогинич на них є місто Нововолинськ, а довкола міста багато копалень вугілля і дехто називає Волинським басейном шахтарів. Думаю, що моя околиця стала забруджена від вугільного пороху, колись там було чисто, там було повітря степове. Там було весною, запах цвіту овочевих дерев який наповняв усю Володимирщину різними пахо-

щами, туди і є звернені мої очі, туди мене тягне цілий час. Дуже хотілося б побачити ті стежки, якими я бігав малим хлопцем, місця, де читав Кобзаря Шевченка, в якому він писав: „У своїй хаті, своя правда і сила і воля”, золоті слова Франка: „Не пора москалеві й ляхові служить”. От що в мене ввесь час на думці, але чи я дійсно мав би такий самий дух по закінченні російської школи, може я був би руским або їх яничаром, я є задоволений тим, чим я є і зовсім не жалію за тим, чим би я був, але згадав те, що часом приходить на думку.

Хочу також звернути увагу на те, що ОУН під проводом Мельника була готова все подарувати бандерівцям, якби тільки вони були прийняли те прощення, була готова мовчати про всі вбивства, щоб догодити бандерівцям, щоб вони повернулись до ОУН і знов співпрацювати разом. А за ті всі жертви що впали з бандерівських рук, були б зложили вину она поляків, советів чи вже на кого будь, аби оправдати бандерівський провід і зробити їх чесними людьми, бо ж д-р Мацях член Проводу мені заявив: „Ми не можемо їх робити бандитами”.

ЗА УКРАЇНСЬКУ РАЦІЮ

Спостерігаючи працю нашої спільноти на еміграції треба сказати, що ми витратили пребагато енергії і часу у поборюванні одні одних, списано стоси паперу, щоб в часописах чи журналах показати політичного противника найгіршим. Як би та писанина не була основним завданням еміграції то добре нехай пишуть, бо ж наші наукові кола інформують і то правдиво інформують західній світ про Україну, її культуру, її страждання пробиває мур до західнього світу, вказуючи на московський терор і хижакькі зазіхання. Наші інші сусіди поляки, про них теж є що писати, але видно, що наші вороги не дають нам повернути наше вістря проти них, а ми його вживаємо самі проти себе. Я не маю на увазі, щоб ми про себе взагалі нічого не писали, ми повинні і про себе писати, бо ж то є єдиний свідок нашого існування, то історія людства. Жаль, що в нас ще ніхто не знайшовся авторитетний, щоб підняв, а народ щоб підтримав, „збудуймо державу раніше, а тоді будемо відбудовувати партії, але уже у своїй державі.” У нас на превеликий жаль

нема часу на державу. У нашій спільноті є багато різних більших і менших організацій, партій, товариств, які із собою більш чи менш або погоджуються, або ні, але співпрацюють, одні бандерівці з ніким не співпрацюють, а перебирають, називаючи „для добра української справи”, консолідацією. У нас нема солідно опрацьованих видань чужими мовами, а хоч би українською про Визвольні змагання, про голод в Україні, про окупацію німцями України у 1941-43 рр., про партизанські змагання, яка тоді була ситуація, та що спровокувало до спротиву проти німців? Нам більш як необхідним потрібно розбудувати шкільництво, українознавчі курси, школи, і вищі школи, утримувати наукові інституції, — це все вимагає максимум зусиль не тільки у фінансах але й у людях. Нам потрібно рятувати нашу молодь від денационалізації, за цим усім мусіла б слідкувати уся свідома спільнота. Ми живемо у часі міжпланетарних дослідів, довкола нас проходять величезні політичні зміни — це все на нас не впливає не вчить нас, а ми залишились у зачарованому колі роздору 1940-44 і до вколо того танцюємо ще й сьогодні, нічого нас і західній світ не навчив.

Добігаючи до кінця, я тут хочу сказати, що від 1955 року, я більш не належу до Організації, але коли я писав, я тоді ще був і писав за час коли я був членом та за роботу яку я виконував. У нас на Володимирщині вся інтелігенція, яку я знов, молодшого покоління, моого покоління була як не членами Організації ОУН то бодай симпатиками. То була провідна верства, яка заслуговувала на пошану своєю відданістю, посвятою, розумом і завзяттям. Свідомість росла близкавицею, як я уже згадував на самому початку, а ворожі переслідування скріплювали її споюючи у нерозривну суцільність, що називалось ОУН. У нас дуже мало було людей визвольних змагань і демократичний рух не був сильним, фактично він був до певної міри співзвучним з ОУН судячи по відношенні Організації ОУН і от. Бульби Боровця. Про бандерівців у нас на Володимирщині ніхто не чув аж до часу провалу Нахтігалю і Ройлянду і то щойно було на початку 1943 р. як вони на повну пару почали брати взагалі усіх тих, яких ОУН не брала у свої ряди, бо багато з них були прокомуністичних поглядів і почали робити революцію на повну пару. Микола Лебедь писав, що розум був у

Галичині у Львові, а повстання проти німців робили на Волині, а в Галичині творили Дивізію у співпраці із німцями і галицька молодь не пішла у ліс, а до Дивізії, тільки провідники з Галичини прийшли на Волинь. Аналізуячи усе, аналізуячи провід з обидвох сторін я прийшов до такого висновку, що у нас на Володимирщині у проводі були люди прислані з Галичини, усім бандерівським рухом провадили теж галичани і коли бандерівський провід давав наказ розброювати, чи вбивати, чи палити, то провід ОУН давав наказ не ставати в обороні, не боронитись бо буде пролиття крові. Коли бандерівці розброяли наш відділ, коли ми, не дочекавшись Арійця Білого, пішли до Галичини і нас було досить багато, ми там хотіли творити партизанський відділ, щоб спільно ми могли оборонитись від бандерівців, то нам було сказано обидвома сторонами, Проводом ОУН і бандерівським: „ні, ви тут партизанки не робіть, ви хочете спалити Галичину так, як спалили Волинь?” А хіба провід ОУН не зізнав, що бандерівці палять Волинь? То чому не зареагував тоді? Це один факт, а другий, коли я написав про бандерівські звірства, бо їх інакше не можна назвати, то член Проводу д-р Мацях у Коляси у хаті, як поліцай мене допитував та обвинувачував, що ми дали зброю Слюсарові і що Слюсар з Адамом зробили засідку на провід бандерівського СБ і ВПЖ. Він з обуренням до мене сказав, чи ми знали, що Слюсар напав на високий штаб, там був Чупринка між ними? Таж ви робили замах на всей провід?! Так, це правда. Слюсар хотів зловити усіх тих високих душогубів, бо дрібних виконавців він карав тільки тим, що розброяв їх, а за братів хотів помститись на тих, що давали наказ і тому Чупринка має щастя що втік, бо був би у тій криниці, в якій були брати Слюсари.

Того дня у нас з д-р Мацяком була велика сутичка, бо я хотів, щоб за всяку цінну ці матеріяли вийшли у світ, а він категорично сказав ні. Сказав, що Легенда є його добрим товаришем зі школи та є його сусідом ще з дому і завжди дуже боронив його. У мене зроджувалась ненависть і до д-р Мацяха і він у моїх очах теж робився Кочубеєм. Тут я прийшов до висновку, що всей провід, а вірніше люди, які були у проводі, були галичани з обох сторін. Я свідомий, що нам всім великий сором, за те, що бандерівці накоїли стільки злочину, але мовчанкою ми того не знаємо і мовчанкою ми

його не перевернемо у боротьбу за свій народ, бо бандерівська „революція” — це знищення волинської інтелігенції, це знищення провідного селянства, це фізичне знищення цілої Волині разом з Українською Православною Церквою, як назве майбутній історик то ми не знаємо, а я той час називаю „чорними днями Волині”.

Я не шукаю ласки стати заслуженим у бандерівців, і не боюсь їх засуду чи нападу, а їх тиск мене робить більш відпорним. Два рази врятувався від бандерівської смерті, а третій раз на фронті, я вірю, що я живу на те, щоб міг сказати за тих, які уже не живуть.

Після такої дуже важливої і дуже тонкої розмови із д-р Мацяхом, а особливо після того, коли він мене виключив із членства ОУН, я вертався додому і перед моїми очима багато подій перейшло. Мені чомусь нагадалась розмова із Василем Дишкантом. Ми тоді були переконані, що як би Провід ОУН був відразу зареагував на бандерівські злочини у Житомирі і тоді були сплавили Рубана та Легенду, то було б тільки чотири особи жертвою обставин часу, а так подивімся після Житомира став Київ, тільки уже більш обережно, бо вже вислали німців на розправу із Оленою Телігою та цілим Осередком, із Києва вернулись до Львова і там на дуже законспірованій квартирі німці знайшли Олега Ольжича, який утік із Києва. Привезли вони німців і на Волинь по генерала Капустяного, але тут уже ім не вдалося, бо генерала із організаційних засекречених сходин, поки німці увійшли, переднimiми дверима заднimi стійкові вивели і врятували, а інакше нарікали б на німців, що вони вбили. Дивно мене вражає, що Бандера знав, що Ольжича розстріляли і повідомив про смерть першим, чи він уже знов про смерть ще за життя Ольжичового? То знов пригадалось, як бандерівці у 44 році, коли совети обстрілювали Володимир хотіли з нами переговорити і ми були б з ними напевно склали якусь умову, були б говорили, як би вони повернули тіла тих що побили. Ми сподівались, що вони повернуть, то ми уже плянували де поставим для них братську могилу чи у селі Куницького у Михалі, чи у селі Тарасевича у Рокитинці. Час пройшов, нас доля викинула поза межі батьківщини і ми ніде не висипали б братської могили для бандерівських жертв ні у Михалі, ні у Рокитинці.

Цей мій спогад про них нехай буде вічним пам'ятником і нехай служить смолоскипом, який палитиме ганьбу минулого і освічуватиме шлях чесної боротьби у майбутньому для прийдешніх поколінь нашого народу.

